

8 | 08

Justitiële verkenningen

Twaalfminners

verschijnt 8 maal per jaar • jaargang 34 • december

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie en Boom Juridische uitgevers. Het tijdschrift verschijnt acht keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
mr. dr. M. Malsch
prof. dr. mr. L.M. Moerings
prof. dr. mr. E. Niemeijer
dr. C.J. de Poot
mr. drs. M. Schuilenburg
dr. B.M.J. Slot
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.P.C. Scheepmaker

Redactiesecretariaat

N. Buijsrogge
tel. 070-370 65 54
E-mail: infojv@minjus.nl

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
fax 070-370 79 48
tel. 070-370 71 47

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: Infodesk WODC,
e-mail: wodc-informatiedesk@
minjus.nl, internet: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het ministerie van Justitie. Wie in aanmerking denkt te komen voor een gratis abonnement, kan zich schriftelijk of per e-mail wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich richten tot Boom Juridische uitgevers. De abonnementsprijs bedraagt voor 2009 € 136 (excl. btw, incl. verzendkosten) voor een plusabonnement en € 89 (incl. btw en verzendkosten) voor een folioabonnement. Een plusabonnement biedt u naast de gedrukte nummers

tevens het online-archief vanaf 2002 én een e-mailattending. Het plusabonnement kunt u afsluiten via www.bju-tijdschriften.nl. Of neem contact op met Boom distributiecentrum via 0522-23 75 55 of budh@boomdistributiecentrum.nl. Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende kalenderjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Administratie

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel. 070-330 70 33, fax 070-330 70 30, e-mail info@bjv.nl, internet: www.bju.nl.

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Omslagfoto

© Arie Kievit/Hollandse Hoogte
Jongetjes in de Rotterdamse Tarwewijk

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoud

Voorwoord	5
<i>B. Kruithof</i>	
Overheid, kindbescherming en ‘het belang van het kind’	11
<i>P.H. van der Laan, N.W. Slot en M. Hoeve</i>	
Jonge kinderen en delinquent gedrag	24
<i>I. Weijers</i>	
Het gaat niet slecht met de Nederlandse jeugd	38
<i>E.J. de Wilde</i>	
Het monitoren van probleemgedrag	49
<i>L. Boendermaker en T. van Yperen</i>	
Gedragsproblemen bij kinderen voorkomen en verminderen	60
<i>P.A.C. van Lier en B. Orobio de Castro</i>	
Universele preventie; de effecten van twee veelbelovende programma’s	77
<i>H. Jonkman en M. Steketee</i>	
Jong geleerd, oud gedaan; effectieve preventieprogramma’s in Nederland	92
Summaries	109
Internetsites	113
Congresagenda	116
WODC: website en rapporten	119

Voorwoord

In Nederland is de leeftijd waarop individuen strafrechtelijk verantwoordelijk zijn voor hun daden, gesteld op twaalf jaar en ouder. Om die reden waren misstappen van jongere kinderen – de twaalfminners – tot voor kort een non-issue voor Justitie. Regelovertredend, antisociaal of anderszins problematisch gedrag van jonge kinderen wordt van oudsher geacht een kwestie te zijn die ouders en andere opvoeders, de school en (eventueel) de politie moeten oplossen. Toepasselijke wettelijke regels zijn civiel van aard en voorzien in aansprakelijkheid van de ouders voor de gedragingen van hun kind en in kindbeschermingsmaatregelen zoals de ondertoezichtstelling.

Uit de recente nota *Overlast door 12-minners. Een stevige aanpak* blijkt dat het ministerie van Justitie, dat de nota samen met de minister voor Jeugd en Gezin uitbracht, wel degelijk aandacht heeft voor deze groep. De benoeming van een minister voor Jeugd en Gezin in het huidige kabinet laat zien dat de overheid meer invloed wil uitoefenen op de opvoeding en het welzijn van kinderen. Er zijn verschillende mogelijke oorzaken voor deze behoefte aan te wijzen. Ten eerste is er sprake van een concentratie van achterstand in de grote steden, vooral onder etnische minderheden. Door taalachterstand, (relatieve) armoede en voorbeeldgedrag (criminaliteit) dreigt een aanzienlijk deel van de grotestadsjeugd gemarginaliseerd te raken en gedoemd tot lage of onafgemaakte scholing, geen of slecht betaald werk, criminaliteit, enzovoort. Ten tweede is er de afgelopen jaren steeds meer aandacht voor het probleem van kindermishandeling en -misbruik. Er heerst onvrede over de tentoongespreide onmacht door instanties als Jeugdzorg en de Kinderbescherming, die – blijkens verschillende evaluatierapporten – in voorkomende tragische gevallen vaak slecht samenwerkten en niet in gezinnen ingrepen wanneer dat nodig was. Ten derde blijven de recidivecijfers onverminderd hoog en groeit het besef dat interventies die beogen een criminele ontwikkeling te stoppen of te voorkomen, waarschijnlijk kansrijker zijn als ze op jonge leeftijd plaatsvinden. Tegelijkertijd is er meer aandacht voor (ernstig) problematisch en antisociaal gedrag van jonge kinderen. Zoals naar voren kwam op het congres *Tomorrow's criminals* afgelopen april in Amsterdam, staat vast dat een deel van deze groep zich zal ontwikkelen tot

chronische en gewelddadige criminelen. Het is echter (vooralsnog?) onmogelijk te voorspellen om welke kinderen het precies gaat, we spreken over kansen, risico's. Ook is het zo dat een aanzienlijk deel van de volwassen gevaarlijke criminelen niet een historie kent van problematisch gedrag teruggaand tot in de kindertijd. Pas in een latere fase (de puberteit en adolescentie) laten zij een ontwikkeling in criminele richting zien.

Het is geen uitgemaakte zaak wat nu vanuit het oogpunt van criminaliteitsbestrijding het meest efficiënt is: breed inzetten op preventie en dus zeer veel kinderen die zich nooit tot crimineel zullen ontwikkelen, toch onderwerpen aan preventieve interventieprogramma's; of wachten tot duidelijk is wie zich als crimineel dreigen te ontpoppen en daar alle energie en middelen op richten. Maar dan zal dergelijk gedrag veel moeilijker te veranderen zijn, zoals de recidivecijfers laten zien.

Voorstanders van een preventiebeleid wijzen erop dat elke criminele carrière die wordt voorkomen, de samenleving niet alleen honderdduizenden, wellicht miljoenen euro's uitspaart, maar ook veel menselijk leed voorkomt. Bovendien zijn er sterke aanwijzingen dat veel preventieprogramma's een breder positief effect op welzijn en (toekomstige) welvaart hebben: er wordt minder gepest op school, schoolprestaties en sociaal-cognitieve vaardigheden van kinderen verbeteren, enzovoort. Het is dus wellicht niet nodig en niet wenselijk om dit dilemma zo eenzijdig vanuit het oogpunt van criminaliteitsbestrijding en -preventie te benaderen.

Dat er niettemin weerstand bestaat tegen een breed ingezet preventiebeleid, heeft alles te maken met ergernissen over de 'nanny state', over de groeiende bemoeienis van de overheid met het privéleven van burgers en de grotere bevoegdheden van overheden en instanties om 'achter de voordeur' te kijken en in te grijpen. Ook lijkt er bij opvoeders en onderwijzers sprake van een verminderde tolerantie voor kinderen (merendeels jongens) die druk zijn, afwijkend, opstandig. Bovendien heerst de angst dat bepaalde kinderen en ouders zullen worden gestigmatiseerd vanwege hun afkomst of de buurt waar ze wonen.

Aan die verdwijnende vanzelfsprekendheid dat opvoeden in principe een privékwesie is, wordt aandacht besteed in dit nummer. Daarnaast wordt besproken hoe een effectief jeugdpreventiebeleid vorm zou kunnen krijgen. Daarbij komt ook de rol van monitoring en screening aan de orde, evenals de rol van politie, Jeugdzorg en

Kinderbescherming. Voorts is er uitgebreid aandacht voor effectieve interventieprogramma's die op dit moment in Nederland beschikbaar zijn.

In het eerste artikel behandelt Kruihof de veelal moeizame verhouding tussen overheid, professionele opvoeders en ouders vanuit historisch perspectief. Hij laat zien dat het begrip 'het belang van het kind' door de tijd heen onderwerp is van veel discussie en strijd. Lang voordat de eerste Kinderwetten van kracht werden in 1901, waren er in Nederland al honderden instellingen waar kinderen moesten worden heropgevoed omdat hun ouders faalden in de opvoeding. Maar de heropvoeding was, onder meer door een gebrek aan professionaliteit van de kinderbeschermers, vaak geen succes. Na de Tweede Wereldoorlog werd de kinderbescherming geleidelijk professioneler en kwam er meer geld beschikbaar. Desondanks bleven de problemen rond verwaarlozing en mishandeling van kinderen bestaan. In de huidige tijd lijkt er opnieuw sprake van een beschavingsoffensief dat ingrijpen in disfunctionerende gezinnen legitimeert. De professionele opvoeders richten zich niet alleen op de kinderen, maar ook op hun ouders, die opvoedingsondersteuning krijgen. De auteur problematiseert de vooronderstellingen van deze aanpak en wijst voorts op een opvallende trend: naast de bezorgdheid over 'kinderen in gevaar' is ook de bescherming van de maatschappij tegen 'gevaarlijke kinderen' een belangrijk motief geworden voor overheidsingrijpen.

Deze (potentieel) 'gevaarlijke' kinderen staan centraal in het aansluitende artikel. Hierin pogen P. van der Laan, Slot en Hoeve inzicht te geven in de aard en omvang van delinquent gedrag bij jonge kinderen. Voorts gaan zij in op de vraag onder welke omstandigheden een actieve interventie geboden is. De auteurs beklemtonen dat voor veel kinderen geldt dat delinquent gedrag eenmalig is of slechts kort duurt: ze groeien erover heen. Sommige kinderen lopen echter een beduidend groter risico op het ontwikkelen van een criminele leefstijl als adolescent en als volwassene. Dit is het geval wanneer ernstig delinquent/antisociaal gedrag samengaat met de aanwezigheid van risicofactoren in het gezin, de sociale omgeving en de school, en de afwezigheid van beschermende factoren. In het beleid ligt momenteel de nadruk op programma's die opvoedingsondersteuning bieden aan de ouders van deze kinderen. De auteurs vinden dit een positieve ontwikkeling, maar stellen dat ook

een nauwere betrokkenheid van de school en de buurt nodig is om gedragsproblemen en delinquentie bij jonge kinderen te voorkomen en te verminderen.

De zorgen over kinderen in gevaar en gevaarlijke kinderen worden vervolgens door Weijers afgezet tegen de resultaten van vergelijkend internationaal onderzoek naar het welzijn van de jeugd. Daaruit blijkt dat het goed gaat met de Nederlandse jeugd. Nederland staat bijvoorbeeld op de eerste plaats in de *Innocenti Report Card 7* van 2007. De jeugdcriminaliteit is al jaren op ongeveer hetzelfde niveau en vergeleken met andere landen scoort Nederland zeker niet slecht. Er is echter een relatief kleine groep kinderen met wie het minder goed gaat en die kwetsbaar is. Zij zijn overwegend te vinden in de achterstandswijken van de grote steden. Daar is sprake van een opeenstapeling van ongunstige omstandigheden, zoals armoede, slechte behuizing, lage of onafgemaakte scholing, veel spijbelaars, veel kinderen die op straat rondhangen. De kans dat ouders tekortschieten in de opvoeding, is in deze wijken ook beduidend hoger dan elders. Niettemin is er – in weerwil van alarmerende berichtgeving door de media – geen enkele reden voor paniek, aldus de auteur. Het verlangen naar (gerichte) preventie genereert als vanzelf de behoefte aan monitoring en dossiervorming. De Wilde bespreekt in zijn bijdrage de recente ontwikkelingen op dit terrein, zoals de invoering van het Elektronisch Kinddossier (EKD). De auteur laat zien dat de basis daarvoor is gelegd binnen de jeugdgezondheidszorg, die een lange traditie van monitoring kent. De JGZ onderzoekt in principe alle kinderen met enige regelmaat. De dilemma's die kleven aan het EKD worden geanalyseerd, waarbij aspecten worden besproken als toegangsrechten, de betrouwbaarheid van de informatie en de bewaartijd van gegevens. Tevens komt het gebruik van het EKD voor criminaliteitspreventie en opsporing van gedragsproblemen aan de orde. De auteur concludeert dat de praktische betekenis van het EKD voor criminaliteitspreventie vooralsnog gering is. Wel biedt het EKD logistieke verbeteringen en meer mogelijkheden om patronen van probleemgedrag vroegtijdig te ontdekken. De resterende drie artikelen van dit themanummer hebben bestaande effectieve interventieprogramma's als onderwerp. Een veelgehoorde klacht luidt dat er inmiddels zoveel interventieprogramma's 'op de markt' zijn, dat scholen en jeugdzorginstellingen door de bomen het bos niet meer zien. Bovendien is vaak

onduidelijk of programma's überhaupt effect sorteren. In veel gevallen is daarvoor geen wetenschappelijke onderbouwing.

Boendermaker en Van Yperen beginnen hun artikel met de vraag wat effectieve interventies kenmerkt en welke werkzame factoren kunnen worden onderscheiden. Zij stellen dat ouders en andere volwassenen cruciaal zijn bij de preventie van gedragsproblemen in de kindertijd. Een combinatie van oudertraining en trainingen voor kinderen in zelfcontrole en probleemoplossing blijkt bij de kinderen te leiden tot een vermindering van gedragsproblemen. Gezinsinterventies zijn aan te bevelen voor oudere kinderen of kinderen met depressieve of antisociale ouders. In deze bijdrage krijgen interventies die gericht zijn op specifieke doelgroepen, namelijk die kinderen en ouders bij wie al problemen zijn vastgesteld, de meeste aandacht. Van Lier en Orobio de Castro evalueren in het aansluitende artikel twee zogeheten universele preventieprogramma's, Taakspel en Pad, die bedoeld zijn voor toepassing op de basisschool. De al langer bestaande Amerikaanse equivalenten *Good Behavior Game* en *Paths* zijn inmiddels op grote schaal uitgevoerd en bewezen effectief gebleken. In Nederland, waar Taakspel en Pad op veel kleinere schaal zijn uitgevoerd en onderzocht, kunnen de resultaten veelbelovend worden genoemd. De onderzoekers menen dat de programma's een belangrijke rol zouden kunnen spelen in een jeugdbeleid dat gericht is op de preventie van gedragsproblemen en antisociaal gedrag. Los van effecten als minder gedragsproblemen en -stoornissen, betere sociaal-cognitieve vaardigheden, een prettiger sfeer in de klassen en minder verwijzingen naar speciaal onderwijs, lijken deze programma's ook uitermate geschikt om die kinderen uit te filteren die extra aandacht nodig hebben.

In het laatste artikel bespreken Jonkman en Steketee de achtereenvolgende ontwikkelingsfasen die kinderen doorlopen en de kenmerkende gedrags- en emotionele problemen van elke fase. Deze zijn nauw verbonden met de geleidelijke uitbreiding van de leefwereld naarmate het kind ouder wordt. De auteurs onderscheiden de invloeden van gezin, school, vriendengroep en buurt. Vervolgens bespreken zij negen in Nederland beschikbare effectieve dan wel veelbelovende interventieprogramma's, geordend naar het domein waarop zij kunnen worden ingezet.

Uit de drie bijdragen over preventieprogramma's komt naar voren dat het aantal bewezen effectieve interventies in Nederland nog beperkt is. Gepleit wordt voor toepassing op grotere schaal van de beschikbare effectieve interventies. Niet alleen om daarmee handen en voeten te geven aan een preventief jeugdbeleid, maar ook om nader onderzoek mogelijk te maken naar de effecten van deze interventies en deze verder te ontwikkelen en te verbeteren.

M.P.C. Scheepmaker

Overheid, kindbescherming en ‘het belang van het kind’

B. Kruithof*

Ouders zijn niet altijd geschikt of in staat om hun kinderen op te voeden. Meestal vinden ze dat niet zelf, maar vinden anderen dat: schoolmeesters, hulpverleners, artsen. Dat is niet van vandaag of gisteren. De eerste Nederlandstalige onderwijzershandleiding uit 1591 van Valcooch, schoolmeester te Barsingerhorn, laat al zien dat ouders en professionele opvoeders nogal eens met elkaar kunnen botsen in hun benadering van de kinderen:

‘D’ouderen ghevense hedendaeghs al haer willekens,
Men straft haer niet, men spaert haer billekens.’ (De Planque, 1926, p. 215)

Toegeeflijkheid van ouders die hun kinderen verwennen: het is de schoolmeester een doorn in het oog.

Zorgen over het gebrek aan opvoedkunde van ouders groeiden in de loop van de negentiende eeuw. Dat hing samen met de stijging van het aantal kinderen dat de lagere school bezocht. Daardoor begon het meer op te vallen dat heel wat kinderen onverzorgd waren, slecht gevoed werden en slecht opgevoed. Verwaarlozing werd in de pedagogische diagnose van kindbeschermers een sleutelbegrip.¹ Meer en meer werd in kringen van opvoedkundigen en politici het gezinsleven geïdealiseerd. Het waren de ouders die hun taken en verantwoordelijkheden niet aankonden. Hun tekortschieten in opvoedkundig opzicht werd gezien als de oorzaak van kinderleed en van overlast door diezelfde kinderen voor hun medemens. Armoede, ziekte en onwetendheid lagen aan die verwaarlozing in de optiek van kindbeschermers ten grondslag. In het pedagogisch

* Dr. Bernard Kruithof studeerde geschiedenis en werkt als docent aan de Universiteit van Amsterdam bij het Instituut voor Interdisciplinaire Studies en de bachelor Gedrag & Samenleving. Deze bijdrage is een vervolg op en een bewerking van Kruithof (2008). Als altijd met veel dank aan Kitty Roukens.

1 Zie Bakker, Noordman e.a., 2006, p. 377 en hoofdstuk 10, Kinderbescherming, *passim*. Zie ook Kruithof, 1990.

handboek van Geluk uit 1882 schrijft deze: ‘Geheel verkeerd is de opvoeding daar, waar de kinderen in plaats van tot het goede, tot het kwade opgeleid of ten minste door het voorbeeld der ouders verleid worden. In de achterbuurten der groote steden zullen wel de meeste voorbeelden van zulk een opvoeding te vinden zijn.’² Van der Aa was als hoge ambtenaar verantwoordelijk voor de opstelling van de Kinderwetten die aan het einde van de negentiende eeuw werden voorbereid door het ministerie van Justitie. Hij meende dat het niet alleen de achterbuurten van de stad waren die verwaarlozende ouders herbergden, maar dat er in het hele land streken waren waar de toestand ‘zoodanig was, dat als men strenge eischen stelt, nagenoeg alle ouders in die streken te ontheffen en te ontzetten zouden zijn’ (Kruithof en De Rooy, 1987, hp. 651). Zover zou het niet komen, maar het geeft wel aan dat er grote bezorgdheid bestond over de opvoedende vermogens van ouders. Vooral als die ouders arm waren.

Gestichten en inrichtingen

In de negentiende eeuw werden er oplossingen bedacht voor het vraagstuk van de verwaarloosde kinderen en hun verwaarlozende ouders. Tientallen tehuizen en gestichten werden opgericht om kinderen in gevaar voor kortere of langere tijd te verzorgen. In 1847 was dominee Ottho Gerhard Heldring ernstig geschokt na een bezoek aan de vrouwengevangenis in Gouda. Hij begon in de Betuwe met reddingswerk voor gevallen vrouwen en meisjes. Het Asyl Steenbeek was zijn eerste opvanghuis, maar al snel bleek dat er grote behoefte was aan veel meer opvang voor verwaarloosde meisjes en jongens. Een van de vele nieuwe inrichtingen was de Martha-Stichting in Alphen aan den Rijn, opgericht in 1883. Het grote aantal kinderen dat in tehuizen werd grootgebracht, was, in de woorden van dominee De Visser, ‘eene verschrikkelijke aanklacht tegen honderden vaders en moeders, die hunnen ouderplicht verzaakten en hunnen

2 Geluk, *Woordenboek voor opvoeding en onderwijs*, 1882, p. 843, geciteerd in Bakker, Noordman e.a., 2006, p. 385.

huwelijksed braken'.³ Hoe goed ook de bedoelingen waren van de kindbeschermers en hun inrichtingen, zelf waren ze zich maar al te goed bewust van het feit dat een gesticht een goed gezinsleven niet kan evenaren. Hendrik Pierson, de opvolger van dominee Heldring, schreef daar herhaaldelijk over: een inrichting, hoewel vaak de enige oplossing, was en bleef een noodzakelijk kwaad.⁴ Daar kwam nog bij dat de kinderen op elk moment weer door hun eigen ouders konden worden teruggehaald, zolang er geen wettelijke grondslag was voor de particuliere kindbescherming. Dat was Pierson – en hij was niet de enige – een doorn in het oog.

'In een oogenblik van radeloosheid wordt een kind of meisje hierheen gezonden, vreemde oogen moeten alles goedmaken, wat bedorven is. Maar spoedig, door de afwezigheid, de brieven van het kind, of door kleine bewijzen van een beter gedrag week gemaakt, krijgen de ouders medelijden en halen het meisje terug, dat nu de handen nog meer vrij heeft dan vroeger. Sommige menschen begrijpen in het geheel niet, dat strengheid ook liefde is en behandelen hunnen kinderen met verderfelijke toegevendheid.'⁵

En daarom zou het goed zijn, als er een wettelijke regeling kwam. Kinderen zouden rechten moeten krijgen om door de Staat beschermd te kunnen worden. 'De staat heeft het recht en de plicht de minder-jarige te beschermen. (...) het wegnemen van de ouderlijke macht is het verste waartoe de staat mag gaan.'⁶ Vaders – ouders – behoren niet alleen rechten te hebben, maar ook plichten. Hun gezag mocht niet langer onaantastbaar zijn – in het belang van het kind. Weliswaar vonden velen, net als Pierson, dat 'de vaderlijke macht een heilig, door God zelf geschonken recht' was. Maar als die ouders tekortschoten, mocht de overheid niet werkeloos toezien. Dat betekende niet dat de overheid vervolgens als opvoeder zou mogen optreden. Staatspedagogiek was niet de bedoeling. 'Wat ik verlang is: staatsbescherming; wat ik bestrijd is: staatspedanterie; wat ik verlang is: dat de staat recht doe; wat ik bestrijd is: dat hij den

3 Zie *Na vijf-en-twintig jaren 1883-1908. Aangeboden door het Bestuur der Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, 1908, p. 10.

4 Pierson schreef daarover voortdurend in de *Heldringbode*, zie bijvoorbeeld 15 maart 1896, p. 59.

5 M. Maclaine Pont in de *Heldringbode*, april 1890, p. 76.

6 Pierson in de *Heldringbode*, 15 november 1890, p. 22.

zedenmeester spele.⁷ Want hoe zou de Staat, waarvoor alle burgers gelijk zijn, kinderen kunnen opvoeden en hun (religieuze) waarden en normen kunnen bijbrengen? ‘De overheid kan geen voogd zijn, (...) zij moet een voogd benoemen’, en wel door de voogdij over te dragen aan de particuliere kindbeschermingsinrichtingen.⁸ Voor deze opvatting kwam in de jaren negentig van de negentiende eeuw van alle kanten steun.

Kinderwetten en criteria voor ingrijpen

De vaak confessionele kindbeschermers stonden niet alleen in hun roep om overheidsingrijpen. Progressieve liberalen vonden meer en meer dat de Staat een belangrijke taak had in de bescherming van zijn burgers. Mr. J.A. Levy, bestuurder van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, was ook een belangrijke pleitbezorger voor ingrijpen door de overheid in de landelijke vergadering van Nederlandse juristen. Vanuit die kringen klonken eveneens krachtige geluiden op om de Staat niet langer de particuliere krachtsinspanningen in de weg te laten staan. ‘Zoolang de fetisch der ouderlijke macht niet van zijn voetstuk gerukt en de strafwetgeving met het nieuwe stelsel niet in overeenstemming gebracht is, – zoo lang is ten onzent individuele offervaardigheid, hoe bereidwillig, tot machteloosheid gedoemd.’⁹

In 1901 keurde de Tweede Kamer de Kinderwetten goed. Als belangrijkste maatregelen werden de ontheffing en ontzetting van vaders – ouders – uit de ouderlijke macht mogelijk gemaakt. De minister van Justitie verdedigde zijn voorstel door erop te wijzen dat men meer en meer tot het besef komt ‘dat tot beteugeling van de baldadigheid, losbandigheid en criminaliteit der jeugd meer heil moet worden verwacht van de praeventieve werking eener goede opvoeding dan van het ingrijpen van den strafrechter’.¹⁰ Hulp en recht werden door de Kinderwetten aan elkaar gekoppeld. Zo begon de twintigste eeuw, ooit aangeduid als *De eeuw van het kind*.¹¹

7 Pierson in de *Heldringbode*, 15 april 1898, p. 59.

8 Pierson in de *Heldringbode*, 15 november 1890, p. 23.

9 In de Voorrede van mr. J.A. Levy, in Tuckwell (1895).

10 Geciteerd in Brands-Bottema, 1988, p. 145.

11 Naar het gelijknamige boek van de Zweedse Ellen Key.

Een wat ongemakkelijk bondgenootschap van vooruitstrevende liberalen en confessionele kindbeschermers was erin geslaagd om het burgerlijk beschavingsoffensief uit de negentiende eeuw met staatssteun door te zetten.

De grote vraag bleef hoe heropvoeden in zijn werk zou moeten gaan. Van gestichten wist men dat het eigenlijk een noodzakelijk kwaad was, en dat daarin van het soort opvoeding dat een gezin zou kunnen bieden, geen sprake kon zijn. Maar ook pleeggezinnen waren niet ideaal. De schakel tussen verwaarloosde en misdadige kinderen aan de ene kant en de instellingen voor kindbescherming en tuchtscholen aan de andere kant was de rechter. Hij had de taak om hulp en recht met elkaar te verbinden. In 1921 kwamen er speciale kinderrechtshouders en werd de mogelijkheid om in gezinnen in te grijpen aanzienlijk uitgebreid door de invoering van de ondertoezichtstelling (OTS) van minderjarigen. Ontzetting en ontheffing waren vaak te drastische maatregelen, en als 'een kind (...) zoodanig opgroeit dat het met zedelijken of lichamelijken ondergang wordt bedreigd', kon de rechter besluiten het onder toezicht te stellen van een toezichthouder, een gezinsvoogd (De Rooy, 1985, p. 118).

Bij het plaatsen van kinderen in pleeggezinnen of inrichtingen werden de ouders zo veel mogelijk buitengesloten. Dat kon des te gemakkelijker omdat veel inrichtingen ver buiten de bewoonde wereld lagen. De ouders waren er immers de schuld van dat hun kinderen niet wilden deugden, of verwaarloosd werden. Heropvoeding zou alleen een succes kunnen worden als die ouders geen enkele invloed meer konden hebben op hun kinderen. Maar als een kind onder toezicht werd geplaatst, zo was de hoop, zou de gezinssituatie misschien wel verbeteren. Lang niet altijd kwamen die verwachtingen uit, en vaak werd een kind dat onder toezicht was gesteld, alsnog uit huis geplaatst. Daarmee was het probleem niet opgelost, maar verplaatst. Het op een zijspoor plaatsen van onmachtige of onwillige ouders leidde tot een nieuw probleem: hoe moeten kindbeschermers de aan hun zorgen toevertrouwde kinderen opvoeden? Disciplineren, africhten, streng aanpakken: dat is misschien wel een onderdeel van opvoeden, maar heeft toch verder niet veel te maken met zelfontplooiing en menswording. Dat is een oud probleem, dat eigenlijk tot op de dag van vandaag niet bevredigend is opgelost en misschien ook wel principieel onoplosbaar is. In dit verband is het nog altijd lezenswaard wat de befaamde kindbeschermers Mulock Houwer hierover al voor de oorlog schreef:

'Wanneer men echter de beteekenis van de gezinsverpleging [en *mutatis mutandis* van opvoeding *tout court*; BK] wil uitleggen, staat men ongeveer voor dezelfde moeilijkheid, als wanneer men poogt aan te geven de intense kracht welke van de liefde uitgaat. Men komt niet verder dan tot onbevredigende woordconstructies, die geenszins het rijke en machtige, dat wij juist zoo graag uit willen beelden, weergeven.' (Mulock Houwer, 1940)

Het proefschrift van Doret de Ruyter uit de jaren negentig van de vorige eeuw maakte nog eens duidelijk hoe ingewikkeld, pedagogisch gezien, het opleggen van hulp is. Zij stelt voor om uit te gaan van een ondergrens als criterium voor het opleggen van pedagogische hulpverlening, die zij als volgt formuleerde:

'Pedagogische hulpverlening moet aan een gezin worden opgelegd indien het recht van een kind zich te ontwikkelen tot een minimaal rationeel, minimaal moreel of minimaal authentiek persoon wordt geschonden of indien zijn minimale rationaliteit, minimale moraliteit of zijn minimale authenticiteit wordt beschadigd door het schadelijk handelen van zijn ouders.' (De Ruyter, 1993, p. 125)¹²

Hoe die criteria in de praktijk te vertalen zijn of zouden moeten worden, is niet minder ingewikkeld.¹³

Pogingen om te professionaliseren

De groepsleiders in de heropvoedingsinrichtingen hadden tot de Tweede Wereldoorlog zelden meer opleiding dan de lagere school en ze moesten het meer hebben van stalen zenuwen en intuïtie dan van diepgaande pedagogische en psychologische kennis (De Rooy, 1985, p. 121). En ook voor wie meende dat pleeggezinnen de voorkeur zouden moeten krijgen boven internaten, kon uit onderzoek te weten komen dat gezinsverpleging al evenmin goede resultaten opleverde. Bij gezinsvoogden, meestal vrijwilligers, was de situatie vaak niet veel beter. Ook voor hen was hun taak moeilijk en belastend. De resultaten van hun werk waren maar al te vaak teleurstellend. Uit een

¹² Zie ook de discussie daarover in De Ruyter en De Ruyter, 1995.

¹³ Hermanns, Van Nijnatten e.a. (2005) laten zien hoe breed geschakeerd het mogelijke hulpaanbod inmiddels is.

onderzoek in 1952 van mevrouw B.L.F. Clemens Schröner naar ondertoezichtstellingen uit de periode 1930-1936 bleek weinig of niets van enige positieve invloed. 'Uiteindelijk kon men van de betreffende kinderen 27,5% als geslaagd, 36,5% als matig geslaagd en 36% als mislukt in het leven beschouwen' (De Rooy, 1985, p. 122-123). Professionalisering van de zorg voor verwaarloosde en misdadige kinderen was geboden. In de jaren vijftig kwamen er diploma's Kinderbescherming A en B en in de jaren zestig en zeventig nam het aantal hulpverleners met een hbo- of universitaire achtergrond in snel tempo toe. Voor de vrijwillige gezinsvoogd was geen plaats meer. Dat betekende niet onmiddellijk dat de relatie tussen ouders en hulpverleners verbeterde. Maar er veranderde wel een en ander in de betrekkingen tussen hulpverleners en hun cliënten, zoals ze genoemd gingen worden. Disciplinerend werd vervangen door gedragswetenschappelijke benaderingen. Sterker nog: de optimistische ideeën in de jaren zestig over de maakbaarheid van de samenleving werden weerspiegeld binnen de kindbescherming door de versterking van het professionele apparaat. Deskundigheid werd belangrijker dan betrokkenheid, een gestandaardiseerde aanpak won het van intuïtief improviseren. Ouders werden zo goed en zo kwaad als dat ging serieuzer genomen, kinderen ook. Dit alles in het belang van het kind.

Het belang van het kind

Er lijkt de laatste jaren geleidelijk aan minder terughoudendheid te bestaan om onmachtige ouders met zachte overheidsdwang of -drang her op te voeden. Men heeft dan meestal specifieke risicogroepen op het oog (arm, jong, werkloos, alleenstaand). In kabinetsplannen wordt die steun gezien als noodzakelijke opvulling van een 'gat in de jeugdzorg', als een OTS nog te zwaar is, maar er wel angstige vermoedens bestaan over afglijden en misgaan. Gedwongen opvoedingsondersteuning als een 'lichte maatregel van kindbescherming' zou dan op zijn plaats zijn.¹⁴ Wie zouden dat moeten doen? In een interview in *NRC Handelsblad* stelt criminologe Josine

14 *Vasthoudend en effectief. Versterking van der aanpak van jeugdcriminaliteit*, kabinetsnota 28 maart 2002, p. 79.

Junger-Tas: 'Maar maatschappelijk werk en hulpverlening zijn geen wetenschap. Daar moet je je niet te veel van voorstellen.'¹⁵ Maar volgens haar zijn er wel bewezen effectieve programma's ter ondersteuning van zwakke ouders.¹⁶ Ook voor krachtiger optreden, al dan niet met de strafwet in de hand, zijn de laatste tijd veel voorstanders te vinden. Net als aan het einde van de negentiende eeuw wordt van verschillende kanten gepleit voor harder ingrijpen wanneer ouders hun kinderen verwaarlozen of zelfs mishandelen. Jan Willems schrijft in zijn proefschrift (1999) en ook elders dat de Staat het recht en de plicht heeft in te grijpen; immers, zo betoogt hij, in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind rust op de overheid de verplichting tot het 'opvoeden' van de opvoeders. Hij vindt dat de overheid niet werkeloos mag toezien bij misschien wel honderdduizend slachtoffers van kindermishandeling per jaar. De privacy van ouders en hun recht op het op hun eigen manier invullen van hun opvoedingstaken wegen in zijn opinie niet op tegen de belangen van kinderen op opgroeien zonder mishandeling. Toch is niet iedereen ervan overtuigd dat de overheid zo ver zou moeten gaan bij het ingrijpen in het private domein.¹⁷ Gevaarlijke kinderen en kinderen in gevaar hebben meestal ouders die tekortschieten in de opvoeding. Gezinsvoogden moeten die kinderen en hun ouders heropvoeden. De vraag is: hoe doen ze dat? In feite worden ze voortdurend geconfronteerd met een dubbele pedagogische paradox.¹⁸ Het kenmerk van volwassenheid is, in de woorden van de pedagoog Langeveld, 'zelfverantwoordelijke zelfbepaling'. Wie kinderen opvoedt, spreekt hen aan op een verantwoordelijkheid die er in feite nog niet is, maar die juist het product zou moeten zijn van die opvoeding. Opvoeders doen alsof het kind al verantwoordelijkheid kan dragen, alsof het al 'persoon' is.

15 Interview door Frederiek Weeda, 'Een kind hoort thuis'. Criminologe Junger-Tas over opvoeding, *NRC Handelsblad* 5 oktober 2008.

16 Idem. Verderop in het interview wordt ze als volgt geciteerd: 'Ik heb in mijn familie een keer een puber gehad die heel lastig was. Ik zei tegen haar moeder: "Doe alles wat je kunt, maar zorg dat ze uit handen van de jeugdzorg blijft!" Die interventies van jeugdzorg zijn vaak schadelijker dan als je helemaal niks doet.' Over de overheid oordeelt ze: 'Overigens komt alle overheidsbemoediging voort uit goede bedoelingen van minister Rouvoet en van Justitie. Bij Justitie begon het onder minister Donner, zo'n ouderwets christen die nogal streng is, níet onder de huidige minister van justitie, Hirsch Ballin. Maar dit soort goede bedoelingen van een overheid zijn funest.'

17 Zoals hoogleraar Staatsrecht en Onderwijsrecht Ben Vermeulen dat in een reactie op Willems aangeeft (Vermeulen, 2002).

18 Uitvoerder hierover is Ido Weijers (2001).

En juist daardoor wordt die verantwoordelijkheid van een mogelijkheid tot steeds meer een feitelijkheid. Wanneer nu gezinsvoogden ouders heropvoeden, staan zij voor hetzelfde fenomeen. Ouders zijn tekortgeschoten in hun verantwoordelijkheid voor de opvoeding, en hun moet worden geleerd dat ze verantwoordelijkheid dragen maar – getuige de oplegging van een maatregel – dat helemaal niet aankunnen. Ouders worden daarmee als het ware opnieuw 'kinderen', maar nu van de betrokken voogdij-instelling. Dat vooronderstelt dat de gezinsvoogd weet hoe hij die opvoedingsdynamiek kan hanteren. Zoals een gezinsvoogd het formuleerde: 'Een ondertoezichtstelling dwingt ons te werken met de ouders en ervoor te zorgen dat zij weer de verantwoordelijkheid op zich kunnen nemen.' Ouderlijke opvoeding heeft als voorwaarden nabijheid, vertrouwen, contact – en daar ontbreekt het vaak aan in de opvoeding die scheef gaat. Maar hoe kan een gezinsvoogd nabijheid, vertrouwen, contact opbouwen wanneer verreweg het grootste deel van zijn tijd opgaat aan administratieve handelingen, verricht binnen kantoortijd? En die aspecten van zijn werk zijn er na 1995 niet eenvoudiger op geworden. Veel behandelingsplannen zijn niet af binnen de daarvoor gestelde termijn van zes weken. En het geven van 'aanwijzingen', schriftelijke bevelen aan ouders, wordt maar zelden zo gehanteerd als de bedoeling was.¹⁹ Naast specifieke maatregelen zijn er ook meer algemene. Gabriël van den Brink bepleit al jaren de noodzaak van nieuwe beschavings-offensieven, en daar valt ook wel iets voor te zeggen (Van den Brink, 2004). In elk geval is dat minder eenzijdig gericht op een denken in technologische oplossingen, zoals het monitoren door middel van elektronische dossiers van alle kinderen vanaf hun geboorte, om op die manier een instrument in handen te hebben om vroegtijdig en preventief in te grijpen. De pleidooien daarvoor worden vooral gebaseerd op een aantal missers van de kindbescherming, dat in een recent verleden mede heeft geleid tot de tragische dood van een aantal kinderen. Er had vroeger moeten worden ingegrepen. En dat zou gekund hebben wanneer alle instanties op één lijn hadden geze-

19 Zie de dissertatie van Annemieke Schuytplot (1999), waarvoor zij een jaar lang ouders, kinderen en voogden heeft gevolgd. Uit haar onderzoek komt nog eens naar voren hoe weinig direct contact van de gezinsvoogd met de betrokken kinderen en hun ouders in feite voorkomt. Ook uit een onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut van 2000 bleek dat schriftelijke aanwijzingen nauwelijks werden gebruikt door gezinsvoogden (Bruning, 2008, p. 122).

ten, door elkaar ingelicht waren en hadden samengewerkt. Maar een elektronisch dossier is geen panacee. Er worden allerhande gegevens bij elkaar gezet, zonder dat duidelijk is of die gegevens wel kloppen, of er uniformiteit in concepten en beoordelingen is. En wie kan er inzage in krijgen, en wat gaat er dan mee gebeuren? En als er onjuistheden in staan, hoe krijg je die er weer uit? En hoe lang blijven al die gegevens bewaard? In *Binnenlands Bestuur* zegt ethicus en informaticaspecialist Ton Monasso dat over dit soort vragen veel te gemakkelijk heen wordt gestapt.²⁰ De dichter Gerrit Achterberg (1984) schreef in zijn vers *De Ambtman*:

Zij hebben zich God- en versvergeten
Over papieren heengebogen,
Waarin de leugen lag te drogen
Van wat men van hem dacht te weten.

Overigens, als er iets is dat de geschiedenis ons leert, dan is het wel dat elke oplossing nieuwe en onvoorziene problemen genereert. De idee van maakbaarheid van de samenleving – bijvoorbeeld door het inzetten van elektronische dossiers – leidt nog steeds een hardnekkig bestaan.

Tot slot

De kindbescherming stamt uit de praktijk van de negentiende-eeuwse armenzorg en wordt geregeld door wetten die in een ver verleden tot stand zijn gekomen. Het meest saillante gedeelte uit de Kinderwetten van 1901 was de mogelijkheid om ouders uit de ouderlijke macht te ontzetten of te ontheffen. Wie de cijfers ziet, beseft dat daarvan weinig gebruik is gemaakt. Veel meer is de OTS gebruikt, maar de werking daarvan was bij lange na niet zoals men dat had gewenst: het begeleiden en heropvoeden van de ouders bij de opvoeding van het kind. De frequente uithuisplaatsing na een OTS getuigt daarvan.

Er is nog een andere trend. Naast meer aandacht voor kinderen in gevaar zijn ook de gevaarlijke kinderen veelvuldig in de publiciteit.

20 *Binnenlands Bestuur*, jrg. 29, week 39, 26 september 2008, p. 21.

En waar in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw een algemeen gevoel was dat straf niet erg effectief was, daar is nu juist een krachtiger roep om een hardere aanpak.

Is dat wel in het belang van het kind? 'Maatschappelijke factoren, gebrekkige ontwikkeling, onvoldoende kunnen overzien van de gevolgen van een verkeerde daad omdat de dader nog te jong is, al die dimensies van het jeugdstrafrecht die kenmerkend zijn geweest voor de invoering ervan, een eeuw geleden, lijken hiermee naar de marge te verdwijnen' (Weijers, 2002).

Het belang van het kind is geen vaststaand feit, maar een essentieel omstreden concept. Een korte blik op een eeuw kindbescherming maakt dat zonneklaar. Kinderbeschermers moeten niet veel van ouders hebben, maar zijn desondanks vaak op hun al dan niet afgedwongen medewerking aangewezen. Ouders op hun beurt voelen zich lang niet altijd geholpen door de kindbescherming. Wat de kinderen zelf ervan vinden, is misschien wel het minst onderzocht. Al gaat het uiteindelijk ook om hun belang – sterker nog: artikel 3 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind vereist dat bij 'alle maatregelen betreffende kinderen, ongeacht of deze worden genomen door openbare of particuliere instellingen voor maatschappelijk welzijn of door rechterlijke instanties, bestuurlijke autoriteiten of wetgevende lichamen, de belangen van het kind de eerste overweging vormen'.

Ouders hebben de verantwoordelijkheid voor de opvoeding en ontwikkeling van het kind. Als ze die niet of onvoldoende kunnen dragen, moeten ze hulp, of – in de woorden van artikel 18 van het Verdrag inzake de Rechten van het kind – 'passende bijstand' krijgen. Maar daarmee is het verhaal niet afgelopen; zoals uit het verleden blijkt, begint het dan pas.

Literatuur

Achterberg, G.

Verzamelde gedichten

Amsterdam, Querido, 1984

Bakker, N., J. Noordman e.a.

Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk: 1500-2000

Assen, Van Gorcum, 2006

Brands-Bottema, G.W.

Overheid en opvoeding

Arnhem, Gouda Quint/Deventer, Kluwer, 1988

Brink, G. van den

Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en

normalisatie in Nederland

Amsterdam, Amsterdam University Press, 2004

Bruning, M.R.

Meer kansen voor jeugdbeschermingskinderen

In: J.H. de Graaf, C. Mak e.a. (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2008, p. 121-134

Hermanns, J., C. van Nijatten e.a. (red.)

Handboek jeugdzorg deel 2. Methodieken van programma's
Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2005

Kabinetsnota

Vasthoudend en effectief. Versterking van de aanpak van jeugdcriminaliteit. Kabinetsnota 28 maart 2002

Kruihof, B.

Zonde en deugd in domineeland. Nederlandse protestanten en problemen van opvoeding, 17^e tot 20^e eeuw
Groningen, Wolters-Noordhoff, 1990

Kruihof, B.

'De gebreken der opvoeding moeten worden verholpen'. De rechten van het kind en de kindbescherming in historisch perspectief

In: J.H. de Graaf, C. Mak e.a. (red.), *Rechten van het kind en ouderlijke verantwoordelijkheid*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2008, p. 137-152

Kruihof, B., P. de Rooy

Liefde en plichtsbesef. De kindbescherming in Nederland rond 1900

Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, jrg. 13, 1987, p. 637-668

Mariastichting

Na vijf-en-twintig jaren 1883-1908. Aangeboden door het Bestuur der Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn

Alphen aan den Rijn, 1908

Mulock Houwer, D.Q.R.

Gezinsverpleging
Eibergen, Heinen, 1940

Planque, P.A. de

Valcooch's regel der Duytsche Schoolmeester. Bijdrage tot de kennis van het schoolwezen in de zestiende eeuw

Groningen, Noordhoff, 1926

Rooy, P. de

Kinderbescherming in Nederland

In: Bernard Kruihof, Jan Noordman e.a. (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs. Inleiding, bronnen, onderzoek*, Nijmegen, SUN, 1985, p. 105-127

Ruyter, D.J. de

Met recht ingrijpend; een pedagogisch criterium voor het opleggen van hulp

Amsterdam, proefschrift Vrije Universiteit 1993

Ruyter, D.J. de, P.A. de Ruyter (red.)

Opvoedingshulp geboden. Pedagogische criteria voor het opleggen van hulp, theoretisch en praktisch bezien
Utrecht, SWP, 1995

Schuyltplot, A.

Een dynamische driehoek

Delft, Eburon, 1999

Tuckwell, G.M.

De Staat en zijne kinderen

Utrecht, J.L. Beijers, 1895

Vermeulen, B.

Maar de overheid mag toch geen zedenmeester zijn? Repliek op Jan Willems, Empowerment en responsabilisering als positieve opvoedingsvrijheid

In: M. Reuling, D.W. Postma e.a. (red.), *Opvoeding, onderwijs & overheid. Thema's uit de wijsgerige en historische pedagogiek.*

Bijdragen aan de 10de Landelijke Pedagogendag

Amsterdam, SWP, 2002

Weijers, I.

Schuld en schaamte. Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht

Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2001

Weijers, I.

De creatie van het mondige kind. Geschiedenis van pedagogiek en jeugdzorg

Amsterdam, SWP, 2002

Willems, J.

Wie zal de opvoeders opvoeden? Kindermishandeling en het recht van het kind op persoonswording

Den Haag, T.M.C. Asser Press, 1999

Jonge kinderen en delinquent gedrag

*P.H. van der Laan, N.W. Slot en M. Hoeve**

Dat er jonge kinderen zijn die delicten plegen, lijkt geen twijfel. Het zijn er vermoedelijk veel minder dan in oudere leeftijdsgroepen, maar hoeveel precies valt niet een-twee-drie aan te geven. De redenen hiervoor zijn bekend. Kinderen jonger dan twaalf jaar kunnen niet strafrechtelijk worden vervolgd. Hun morele ontwikkeling wordt nog niet voltooid geacht en daarom kunnen zij niet volledig verantwoordelijk worden gesteld voor hun gedrag (Bol, 1991). Het feit dat zij niet strafrechtelijk kunnen worden vervolgd, leidt ertoe dat bij de politie bekend geworden gevallen van 'kindercriminaliteit' niet of onvolledig worden geregistreerd. Wordt er wel geregistreerd, dan gebeurt dat niet op structurele en uniforme wijze, zodat steeds andere cijfers opduiken. Zelfrapportageonderzoek – een beproefde methode om bij jongeren zelf aanvullende informatie over delinquent gedrag te verkrijgen – vindt bij jonge kinderen slechts incidenteel plaats en bovendien op steeds wisselende wijze en met andere vragen. Het blijft dus enigszins gissen naar omvang en ernst, en trends laten zich al helemaal moeilijk vaststellen. Toch doen we in deze bijdrage een poging enig inzicht te bieden in de aard en omvang van door jonge kinderen gepleegde delicten. We beperken ons daarbij tot die gedragingen waarvan in wet- en regelgeving is vastgelegd dat zij strafbaar zijn. Dat maakt niet alle gedragingen tot ernstige delicten, maar het zijn wel feiten die, zouden de kinderen ouder dan twaalf zijn, kunnen leiden tot strafrechtelijke vervolging. Vervolgens gaan we in op de vraag wanneer delinquent gedrag van jonge kinderen aanleiding geeft om in te grijpen, en op wat voor wijze dat gebeurt.

* Prof. dr. Peter van der Laan is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, bijzonder hoogleraar Sociaal Pedagogische Hulpverlening aan de Universiteit van Amsterdam en bijzonder hoogleraar Reclassering aan de Vrije Universiteit. Prof. dr. Wim Slot is directeur van PI Research en bijzonder hoogleraar pedagogische en ontwikkelingspsychologische aspecten van kind- beschermingsmaatregelen aan de Vrije Universiteit. Dr. Machteld Hoeve is als universitair docent verbonden aan de afdeling Pedagogiek en Onderwijskunde van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

De eerste inventarisaties

De aandacht voor jonge kinderen en criminaliteit is een betrekkelijk 'jong' fenomeen. De instelling van een ondergrens in het jeugdstrafrecht op twaalf jaar in 1965 – daarvoor was er decennialang geen ondergrens – heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat jongere kinderen uit beeld verdwenen. Pas in 1993, naar aanleiding van de moord op de driejarige Engelse peuter Jamie Bulgar in dat jaar door twee tienjarige jongens, kwam er ook in Nederland een flinke discussie op gang over mogelijk delinquent gedrag van jonge, niet strafrechtelijk vervolgbare kinderen (Thomas, 1993; Weijers, 2000). Zoals dat wel vaker gaat bij plotseling opkomende maatschappelijke discussies, werden 'stevige' voorstellen niet geschuwd. Zo werd onder meer geopperd om de ondergrens van het jeugdstrafrecht te verlagen naar bijvoorbeeld tien jaar, of zelfs helemaal geen ondergrens te hanteren en aan de kinderrechter de beslissing over te laten of er sprake was van verwijtbare schuld, en eventueel passende maatregelen te nemen. Op veel steun konden deze voorstellen echter niet rekenen en ze werden dan ook niet overgenomen. Maar de vraag of ook in Nederland jonge kinderen misschien ernstige delicten zouden plegen, bleef de gemoederen bezighouden.

Ook de commissie-Van Montfrans, die in opdracht van de toenmalige staatssecretaris van Justitie de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit in kaart bracht en advies uitbracht over een passende aanpak, besteedde destijds aandacht aan het fenomeen jonge kinderen en criminaliteit. In het rapport *Met de neus op de feiten* (1994) werd gesteld dat berichten uit kringen van politie en justitie over een toenemend aantal kinderen dat betrokken zou zijn bij criminaliteit, niet konden worden bevestigd, maar dat nader onderzoek wenselijk was. Het betekende het startsein voor twee verkennende onderzoeken door het WODC.

Voor het eerste onderzoek werden in de steden Alphen aan den Rijn, Amsterdam en Haarlem de informatiebestanden van de politie geraadpleegd. In 1995 registreerde de politie in Amsterdam 199 kinderen, in Haarlem 57 kinderen en in Alphen aan den Rijn 27 kinderen (Grapendaal, Van der Veer e.a., 1996). Dit kwam neer op 0,4 tot 0,8% van de totale populatie kinderen (zeven tot en met elf jaar) in die steden. De cijfers over 1994 waren min of meer vergelijkbaar. De meeste kinderen kwamen in aanraking met de politie vanwege een of andere vorm van diefstal, vooral winkeldiefstal. De helft van hen was elf jaar

oud, zeven-, acht- en negenjarigen werden nauwelijks aangetroffen. Het onderzoek bevestigde het vermoeden dat ook jonge kinderen delicten plegen. Maar naar de precieze omvang bleef het gissen, temeer daar in de politieregistraties ook kinderen terechtkwamen om andere redenen dan delinquent gedrag. In dezelfde registratie troffen de onderzoekers kinderen aan die getuige waren geweest van een misdrijf, of slachtoffer van (huiselijk) geweld.

Het tweede onderzoek van het WODC behelsde bij wijze van experiment een uitbreiding van het periodieke zelfrapportageonderzoek naar acht- tot en met elfjarigen (en overigens ook naar 18- tot en met 23-jarigen) (Van der Laan, Spaans e.a., 1997). Bij de jonge kinderen werden vrijwel dezelfde vragen gesteld, zij het dat de formulering was aangepast aan hun ontwikkeling en kennis van begrippen. Hun werd gevraagd of zij 'ooit' en in het 'afgelopen schooljaar' dingen hadden gedaan die 'niet mogen'. Van de jonge kinderen liet 27% weten zich in het 'afgelopen schooljaar' aan één of meer van de volgende feiten schuldig te hebben gemaakt: zwartrijden, graffiti, andere kinderen lastigvallen, vandalisme, winkeldiefstal, iemand in elkaar slaan en diefstal/inbraak. Dat was duidelijk minder dan de 38% van de twaalf- tot en met zeventienjarigen en de 36% van de negentien- tot en met 23-jarigen. Bovendien waren het bij de jonge kinderen vooral elfjarigen en in mindere mate tienjarigen die delinquent gedrag rapporteerden. Heel jonge kinderen kwamen nauwelijks voor in het verhaal. Wel viel op dat in vergelijking met de oudere jonge kinderen verhoudingsgewijs vaak 'andere kinderen lastigvallen' (bijna 20%) en brandstichting (ruim 6%) rapporteerden. De onderzoekers gaven als verklaring dat er mogelijk sprake was van een soort leeftijdbias. Er kon niet worden uitgesloten dat jonge kinderen 'dingen die niet mogen', heel letterlijk namen en niet zozeer afzetten tegen een wettelijke norm, maar daaronder alles verstonden wat ouders, leerkrachten en andere 'autoriteiten' zouden afkeuren. Vanwege deze grotere 'eerlijkheid' zou er wel eens sprake kunnen zijn van overrapportage, terwijl bij de ouderen eerder sprake is van onderrapportage; die geven niet zomaar alles toe. Jonge kinderen rapporteren wellicht ook allerlei 'gedoe' met andere kinderen, al is er geen sprake van ernstige agressie of geweld, en of dat nu wettelijk geregeld is of niet. Om dezelfde reden werd door jonge kinderen waarschijnlijk meer brandstichting gerapporteerd, terwijl dat in werkelijkheid zelden het niveau van fakkie stoken zal hebben overschreden. Andere feiten die door jonge kinderen verhoudingsgewijs vaak werden gerap-

porteed – maar overigens minder vaak dan door de oudere – waren vandalisme (ruim 6%) en diefstal op school (bijna 4%).

Jonge kinderen op de beleidsagenda

De beleidsreacties op het rapport van de commissie-Van Montfrans en de twee WODC-onderzoeken waren voorzichtig (Ministerie van Justitie, 1997). Het viel niet te ontkennen dat ook jonge kinderen betrokken waren bij criminaliteit, maar over de omvang en de ernst toonde men zich niet al te bezorgd. In vergelijking met de oudere jongeren was er immers weinig aan de hand. Aanpassing van de ondergrens van het jeugdstrafrecht werd, zoals hiervoor al genoemd, niet opportuun geacht, want er waren voldoende mogelijkheden om te verwijzen naar de vrijwillige hulpverlening. En als het toekomstperspectief voor het kind heel ongunstig was, kon er worden ingegrepen door middel van een kinderbeschermingsmaatregel. Wel werd er een nieuwe maatregel geïntroduceerd, de zogenoemde Stop-reactie. Dit is een kortdurende (enkele uren), weinig intensieve maatregel, die misschien wel het beste te kenschetsen is als een voor kinderen begrijpelijke vorm van normbevestiging ('dat wat je gedaan hebt, mag niet; het hoort niet') in combinatie met informatie over de gevolgen van criminaliteit voor slachtoffers met het oog op ontwikkeling van hun invoelingsvermogen. De maatregel werd bovendien gepresenteerd als een 'pedagogische handreiking' aan de ouders: een signaal dat er dingen niet goed waren gegaan, en tegelijkertijd een steuntje in de rug bij de opvoeding van hun kind. De maatregel werd nuttig geacht in het geval civielrechtelijk ingrijpen met een kinderbeschermingsmaatregel niet adequaat of te ingrijpend zou zijn. In formele zin betreft het geen strafrechtelijke maatregel, maar omdat verwijzing naar Stop gebeurt door de politie en de eindverantwoordelijkheid bij het Openbaar Ministerie ligt, kan de interventie worden beschouwd als een semistrafrechtelijke reactie. De 'licht strafrechtelijke geur' werd versterkt met de *Aanwijzing Stop-reactie* van het College van Procureurs-Generaal in 1999, waarin precies omschreven staat wanneer verwijzing naar Stop is aangewezen. Door dit alles kregen de jonge kinderen ondanks hun over het algemeen bescheiden delinquente activiteiten toch een prominente plaats op de beleidsagenda. Maar niet alleen de kinderen, ook hun ouders kregen aandacht, omdat in de opvoeding van jonge kinderen

een belangrijk aangrijpingspunt voor preventief optreden werd gezien. De invloed van ouders op hun kinderen door middel van opvoeding wordt vanzelfsprekend groter geacht zolang de kinderen nog jong zijn. Naarmate zij ouder worden, gaan anderen, zoals leerkrachten en vooral ook leeftijdgenoten, een steeds belangrijker rol spelen.

De toegenomen aandacht voor jonge kinderen en ouders was overigens niet alleen het gevolg van de zaak Bulgar, het advies van de commissie-Van Montfrans of de WODC-onderzoeken. Er was nog een andere, misschien wel belangrijker reden voor. Eind jaren negentig ging Junger-Tas (1996, 1997) in twee rapporten in op de betekenis van het gezin voor het ontstaan van delinquent gedrag en op de vraag hoe vanuit het preventieperspectief met het gezin rekening zou moeten worden gehouden. Zij wees in dat verband op de opkomst van de ontwikkelings- en levensloopcriminologie. Deze criminologische stroming kenmerkt zich onder meer door het uitvoeren van longitudinaal cohortonderzoek, waarbij grote groepen kinderen en jongeren langdurig worden gevolgd in hun ontwikkeling. Zulk onderzoek laat zien dat de ontwikkeling van crimineel gedrag en een criminele carrière samenhang vertonen met een groot aantal zogenoemde risicofactoren (zie ook Ferwerda, Jakobs e.a., 1996). In dat verband is in het bijzonder de cumulatie en combinatie van risicofactoren van belang. De risicofactoren situeren zich in een aantal domeinen: individu, gezin, school, leeftijdsomgeving en buurt of omgeving. Een aantal risicofactoren waar de samenhang met delinquent gedrag relatief sterk wordt geacht, valt in het domein gezin. Daarbij moet men denken aan gebrekkige opvoedingskwaliteiten, hardhandige of verwaarlozende opvoeding, geweld binnen het gezin en dergelijke. Bovendien laat de ontwikkelings- en levensloopbenadering zien dat probleemgedrag op jonge leeftijd een belangrijke voorspeller is voor later ernstig delinquent gedrag. Exemplarisch voor deze benadering zijn de ontwikkelingspaden zoals beschreven door Loeber (1997). Een dergelijke kijk op de ontwikkeling van probleemgedrag en criminaliteit rechtvaardigt dat jonge kinderen onderwerp van (beleidsmatige) aandacht zijn, net zoals hun ouders dat zijn.

Nieuwe inventarisaties

Na de eerste onderzoeken in de jaren negentig volgden er deze eeuw nieuwe onderzoeken waarin politiegegevens zijn geraadpleegd (Kroon, 2005; Van Domburgh, 2006). Ook deze studies waren primair exploratief van aard en besteedden geen aandacht aan de ontwikkeling van het gedrag over langere tijd. De uitkomsten bevestigden het bestaan van 'kindercriminaliteit' en de vermoedelijk bescheiden omvang ervan. Ook kwam er meer zelfrapportage-onderzoek, waarin aan jonge kinderen en soms ook aan hun ouders of leerkrachten werd gevraagd of zij wel eens strafbare feiten pleegden. De Groningse *Tracking Adolescents' Individual Lives Survey*, beter bekend als TRAILS, volgt 2.200 kinderen in het noorden van het land, de eerste keer toen zij tien tot twaalf jaar oud waren (Soepboer, Veenstra e.a., 2006). Een tweede ronde dataverzameling volgde twee tot drie jaar later. In het onderzoek worden bekende instrumenten als de *Child Behavior Checklist* (CBCL) en de *Teacher's Report Form* (TRF) gebruikt en de zogenoemde *Antisocial Behavior Questionnaire* (ASBQ) voor het meten van antisociaal gedrag. Agressie en delinquentie werden weinig gemeld en bij de eerste meting waren de kinderen niet erg jong. Maar interessant aan dit onderzoek is dat vanwege herhaalde metingen de ontwikkeling van antisociaal gedrag kan worden gevolgd. Opvallend was dat de verschillen tussen de eerste en tweede ronde van het onderzoek klein waren. De kinderen zelf en hun leerkrachten rapporteerden een kleine toename in delinquentie en agressie, hun ouders daarentegen een kleine afname. Bij twee derde van de kinderen was *überhaupt* geen sprake van antisociaal gedrag, bij 20% zowel ten tijde van de eerste als de tweede ronde. De onderzoekers beschouwden 9% van de jongeren als *serious persisters*, dat wil zeggen dat zij in beide ronden ernstiger vormen van antisociaal gedrag rapporteerden. Een klein aantal (3%) stopte na de eerste ronde, eenzelfde aantal begon later: geen antisociaal gedrag tijdens de eerste ronde, wel tijdens de tweede ronde.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) deden in 2002 en 2003 onderzoek onder 4.800 kinderen onder de dertien, onder wie 1.350 acht- tot en met twaalfjarigen (Zeijl, Crone e.a., 2005). Kinderen, ouders en artsen en verpleegkundigen werkzaam in de jeugdgezondheidszorg vulden vragenlijsten in.

De professionals rapporteerden externaliserend gedrag bij 31% van de jongens en 17% van de meisjes. Ouders bij niet meer dan 6% van zowel de jongens als de meisjes. Van de jongens gaf 55% aan ten minste een van de in de vragenlijst genoemde feiten in het afgelopen jaar te hebben begaan; bij de meisjes was dat 37%. Ernstiger vormen van delinquent gedrag, zoals diefstal en vandalisme, werden door 4 tot 5% van de jongens en 2 tot 3% van de meisjes genoemd. Agres-sief gedrag aanzienlijk vaker, vooral ruzies met een leerkracht (door 18% van de jongens en 11% van de meisjes) en dreigen iemand in elkaar te slaan (28% van de jongens en 14% van de meisjes).

Het recentste zelfrapportageonderzoek en tevens ook het meest uitvoerige als het gaat om de strafbare feiten die aan de orde worden gesteld, is het in 2005 uitgevoerde onderzoek van het WODC (Van der Laan en Blom, 2006). Behalve de voor de hand liggende groep twaalf- tot en met zeventienjarigen deden ook tien- en elfjarigen (bijna 340) aan het onderzoek mee. Vanwege een nieuw ontwikkelde vragenlijst kon niet worden vergeleken met het onderzoek in de jaren negentig, maar de uitkomsten waren gelijklopend in de zin dat veel minder jonge kinderen delinquent gedrag meldden. De prevalentie van zulk gedrag neemt toe met de leeftijd. Een derde van de tien- en elfjarigen had naar zeggen ten minste een van de genoemde feiten begaan. Bij de twaalf- en dertienjarigen was dat 55% en bij de veertien- tot en met zeventienjarigen 66%. Vrijwel alle in de vragenlijst aan de orde gestelde gedragingen werden door betrekkelijk weinig tien- en elfjarigen genoemd, met uitzondering van diefstal op school (7%), uitschelden wegens huidskleur (9%), iemand slaan zonder te verwonden (9%) en afsteken van vuurwerk (21%). Andere vermogensdelicten als winkeldiefstal en prijskaartjes verwisselen werden toegegeven door respectievelijk 45 en 3% van de kinderen. Slaan met verwonding werd gerapporteerd door 6% van de kinderen.

Formele reacties

Hoewel kinderen beneden de twaalf niet strafrechtelijk vervolgd kunnen worden, betekent dit niet dat er niet kan worden ingegrepen. Zo kan de politie ouders van jonge kinderen verwijzen naar de vrijwillige hulpverlening. In ernstiger gevallen moet de politie de Raad voor de Kinderbescherming informeren en die kan op zijn beurt besluiten nader onderzoek te doen en eventueel bij de

kinderrechter een verzoek indienen om een kindbeschermsmaatregel op te leggen. Ook kan de politie, zoals we hiervoor zagen, jonge kinderen naar Stop verwijzen.

In welke mate de politie verwijst naar de vrijwillige hulpverlening en of ouders een dergelijk advies opvolgen, is niet bekend. De politie registreert dergelijke verwijzingen zelden en de betrokken hulpverleningsinstanties lijken zulke achtergrondgegevens niet vast te leggen. De Raad voor de Kinderbescherming houdt de melding van strafzaken door de politie wel bij. In 2006 waren dat er ruim 31.000, maar daarbij gaat het vrijwel uitsluitend om jongeren van twaalf jaar en ouder. De meldingen van jonge kinderen vanwege een strafbaar feit komen mogelijkterwijs terecht in de categorie klacht- of beschermingszaken. In 2005 deed de Raad voor de Kinderbescherming in 7.300 zaken waarbij jonge kinderen waren betrokken, nader onderzoek. In slechts 0,4% van die zaken was strafbaar gedrag genoemd als kernprobleem en in 4% moeilijk hanteerbaar gedrag, waaronder wellicht delinquent gedrag. Het raadsonderzoek kan uitmonden in een maatregel als de ondertoezichtstelling. Jaarlijks worden circa 1.500 maatregelen opgelegd aan kinderen van zes tot en met elf jaar. Hoe vaak strafbaar gedrag de directe aanleiding is voor de maatregel, is niet bekend. Ook het Bureau Jeugdzorg, verantwoordelijk voor de uitvoering van de maatregel, legt daarover geen informatie vast.

Over de Stop-reactie is meer bekend. In de politieregio Haaglanden werden eind jaren negentig in een periode van een jaar ruim 530 kinderen jonger dan twaalf door de politie gehoord vanwege ruim 610 strafbare feiten (Van den Hoogen-Saleh, 2000). In een kwart van de gevallen ging het om winkeldiefstal en in eveneens een kwart om vandalisme. De helft van deze kinderen werd verwezen naar Stop, vooral vanwege winkeldiefstal (29%), vandalisme (29%), diefstal (14%) en (te vroeg) vuurwerk afsteken (11%). Hoewel niet met zekerheid vast te stellen, lijkt de mogelijkheid om naar Stop te verwijzen de aandacht voor jonge kinderen bij de politie te hebben versterkt. In nauwelijks twee jaar tijd verdrievoudigde het aantal jonge kinderen dat door de politie Haaglanden werd gehoord op verdenking van een strafbaar feit (van ruim 140 naar meer dan 530). De eerste landelijke evaluatie van de Stop-reactie liet zien dat eind jaren negentig meer dan 1.700 kinderen waren verwezen naar de 53 Stop-programma's die er toen bestonden (Slump, Van Dijk e.a., 2000). Opmerkelijk genoeg vonden de meeste verwijzingen in

de regio Haaglanden plaats; 14% van het totaal en meer dan twee keer zoveel als in de regio Amsterdam-Amstelland. De meeste verwijzingen (88%) hadden betrekking op jongens en meer dan de helft op elfjarigen. Ook uit dit onderzoek bleek dat winkeldiefstal (27%), vandalisme (19%), vuurwerk (16%) en overlast (11%) het meest voorkomen. Nadien nam het aantal verwijzingen naar Stop toe tot rond de 2.000 (Eggen en Van der Heide, 2006).

Intermezzo: een Nederlands fenomeen?

Delinquent gedrag bij jonge kinderen is geen uniek Nederlands fenomeen. Maar hoe de situatie er elders uitziet, is nauwelijks bekend. Snyder (2001) biedt enig inzicht in jonge kinderen en criminaliteit in de Verenigde Staten. In 1997 kwam een kwart miljoen kinderen onder de dertien in aanraking met justitie vanwege delinquent gedrag; dat is naar schatting 1% van alle kinderen. Onder hen waren 42.000 kinderen jonger dan tien jaar. De kinderen werden vooral aangehouden vanwege vandalisme en diefstal, maar ook in verband met weglopen van huis, dat in de Verenigde Staten een strafbaar feit is (*status offense*). Sinds het einde van de jaren tachtig is het aantal door de politie aangehouden jonge kinderen toegenomen, maar minder sterk dan bij de oudere jongeren. Veel van de door de politie gearresteerde kinderen werden niet strafrechtelijk vervolgd, maar in plaats daarvan (gedwongen) doorverwezen naar de hulpverlening. Toch verbleven er in 1997 ongeveer 2.200 kinderen jonger dan dertien in detentie of andersoortige *correctional facility*. Naar de situatie in andere landen blijft het gissen. Slechts van Engeland is bekend dat eind jaren negentig speciaal met het oog op jonge, niet strafrechtelijk vervolgbare kinderen maatregelen zijn genomen. Daar is voor kinderen beneden de tien de *Child Safety Order* in het leven geroepen. Dit is een maatregel die zich primair op de ouders richt, en van hen verlangt dat zij zorg dragen voor permanent toezicht door een volwassene, dat de kinderen daadwerkelijk naar school gaan, niet op straat rondschooieren en zich niet 's avonds onbegeleid op straat bevinden.

De balans opgemaakt

De in deze bijdrage besproken reeks van exploratieve onderzoeken laat zien dat delinquent gedrag onder jonge kinderen niet uitzonderlijk is, maar tegelijkertijd veel minder voorkomt dan onder oudere jongeren. Ook mogen we, weinig verrassend, aannemen dat de politiecijfers een onderschatting inhouden van wat er werkelijk gebeurt. Overigens is het interessant te zien dat in de zelfrapportageonderzoeken het percentage kinderen dat zegt betrappt te zijn en daardoor in contact is gekomen met de politie, groter is dan bij de ouderen. De 'onderschatting' is dus vermoedelijk beperkter. Of er sprake is van een toe- of afname van delinquent gedrag onder jonge kinderen kan op grond van de thans bekende gegevens niet worden aangegeven. In de steeds weer herhaalde vaststelling dat delinquent gedrag onder jonge kinderen veel minder voorkomt dan onder oudere jongeren, schuilt het gevaar dat de werkelijke omvang enigszins verborgen blijft en de ernst van het fenomeen niet goed wordt ingeschat. Extrapoleren we nu de uitkomsten van het laatste zelfrapportageonderzoek van het WODC naar de totale populatie van die leeftijdscategorie, dan doemt een ander beeld op. In Nederland wonen bijna 400.000 tien- en elfjarigen, en uitgaande van het gegeven dat een derde van deze kinderen zelf aangeeft ten minste één strafbaar feit te hebben gepleegd, dan zou dat neerkomen op ruim 130.000 kinderen per jaar. Dit aantal wordt uiteraard vooral omhoog gestuwd door het afsteken van vuurwerk. Laten we vuurwerk buiten beschouwing, dan is het aantal veel kleiner. Niettemin zouden 27.000 kinderen zich schuldig maken aan diefstal op school. Een dergelijke daad vereist overschrijdingen van een zekere psychologische drempel – door Loeber heimelijk of stiekem (*covert*) gedrag genoemd. En zo'n 13.000 kinderen zouden zich jaarlijks schuldig maken aan winkeldiefstal, verwisselen van prijskaartjes en graffiti. Agressief gedrag als slaan, bedreiging, lastigvallen en verbale agressie gebeurt door tienduizenden kinderen. Het TRAILS-onderzoek suggereert dat sommige kinderen hiermee ophouden, anderen er vrij snel mee beginnen en velen hier een aantal jaren mee doorgaan. Het is duidelijk dat niet al die 130.000 kinderen in aanraking met de politie komen. Hoeveel wél blijft lastig om in te schatten, maar als de verhouding tussen door de politie gehoorde jonge verdachten en naar Stop verwezen kinderen hetzelfde is als in de regio Haaglanden, dan kan op basis van de circa 2.000 verwijzingen naar Stop

het aantal gehoorde kinderen gesteld worden op 4.000 tot 5.000. Vermoedelijk gaat het in driekwart van de gevallen om elfjarigen. De extrapolatie van uitkomsten uit zelfrapportageonderzoek naar de totale jeugdbevolking leidde eerder dit jaar tot veel commotie. Het aantal zou schromelijk overdreven zijn en bovendien zou het voornamelijk om kattenkwaad gaan dat als het ware hoort bij het opgroeien. De vraag is echter of deze kritische kanttekeningen terecht zijn. Als zelfrapportageonderzoek bij een representatieve steekproef van de Nederlandse jeugd goed wordt uitgevoerd, mag geëxtrapoleerd of gegeneraliseerd worden naar de totale bevolking. Zelfs als vuurwerkoverlast, een verschijnsel dat overigens door de overheid steeds meer als problematisch en ongewenst wordt beschouwd, buiten beschouwing wordt gelaten, gaat het om niet te verwaarlozen aantallen kinderen en bovendien om gedrag dat in veel gevallen verder gaat dan kattenkwaad. Dit geldt vooral voor vermogensdelicten (diefstal op school, winkeldiefstal), gedragingen die eigenlijk niet bij deze jonge leeftijd passen. Dat zulk regelover-tredend gedrag hoort bij 'gewoon' opgroeien, lijkt evenmin erg aannemelijk, want dan zou zoiets door veel meer kinderen moeten zijn gemeld.

Hoewel we delinquent gedrag bij jonge kinderen dus niet als onbe-duidend moeten afdoen, is het ook niet juist om zulk gedrag altijd als voorbode te zien van latere, ernstige criminele carrières. Bij veel kinderen zal het gaan om incidentele gebeurtenissen die vroeger of later zullen stoppen. Om die reden lijkt een eenvoudige correctie in de vorm van een waarschuwing of lichte interventie een adequate, passende reactie. Toch is alertheid op zijn plaats. Op grond van longitudinaal onderzoek weten we dat 'echt' delictgedrag op jonge leeftijd geldt als belangrijke voorspeller van latere criminele car-rières. Dat is voornamelijk het geval als er tegelijkertijd sprake is van een aantal risicofactoren en (te) weinig beschermende factoren. In zulke situaties is tijdig reageren gewenst. Gegeven de kennis die er is over risico- en protectieve factoren, zouden interventies zich moeten richten zowel op de betrokken kinderen, de sociale of opvoedingsomgeving, en daarmee op de ouders en het gezin, als op de school en de buurt waar de kinderen opgroeien. Een meer repres-sieve, strafrechtelijke reactie lijkt niet aangewezen.

De voorstellen in de recent door de ministers van Justitie en voor Jeugd en Gezin uitgebrachte notitie *Overlast door 12-minners* (2008) gaan in deze richting. De ministers nemen weliswaar afstand van

eerdergenoemde (geëxtrapoleerde) aantallen delinquente kinderen, maar wijzen tegelijkertijd wel op het belang van vroegtijdig preventief ingrijpen als zich evident leeftijdinaadequaate gedrag aandient en er sprake is van een in termen van risicofactoren zorgwekkende situatie. De nadruk ligt wat hen betreft op het aanspreken en ondersteunen van de ouders en minder op een exclusieve aanpak van de kinderen. De Stop-reactie in haar huidige vorm heeft haar langste tijd gehad, zo blijkt uit de notitie. Dat zal allesbehalve een gemis betekenen, omdat van de Stop-reactie in haar huidige vorm (meer gericht op informatieoverdracht en minder op het aanleren en bijsturen van gedrag) weinig resultaat mag worden verwacht.¹ Blijft er dan niets te wensen over? Jazeker, naast de wat eenzijdige aandacht voor de ouders en de opvoedingssituatie thuis, is het wenselijk om de school en buurt nadrukkelijker te betrekken bij de preventie en aanpak van probleemgedrag en delinquentie van jonge kinderen.

Literatuur

Bol, M.W.

Leeftijdsgrenzen in het strafrecht
Arnhem, Gouda Quint, 1991

College van Procureurs-Generaal

Aanwijzing Stop-reactie
Den Haag, 1999

Commissie-Van Montfrans

Met de neus op de feiten
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1994

Domburgh, L. van

Neighbourhood and socio-demographic characteristics of first offending child delinquents
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 2006

Ferwerda, H.B., J.P. Jakobs e.a.

Signalen voor toekomstig crimineel gedrag
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996

1 In de loop van januari 2009 verschijnen twee evaluatierapporten over de Stop-reactie: Laan, A.M. van der, R. Kea e.a., *De Stop-reactie; een planevaluatie*, Den Haag, WODC en Laan, A.M. van der en R. Kea, *De Stop-reactie: een procesevaluatie*, Den Haag, WODC.

Eggen, A.Th.J., W. van der Heide

Criminaliteit en rechtshandhaving 2004; Ontwikkelingen en samenhangen

Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, Onderzoek en beleid, nr. 237

Grapendaal, M., P. van der Veer e.a.

Over criminaliteit en kattenkwaad bij 7- t/m 11-jarigen

Den Haag, WODC, 1996

Hoogen-Saleh, T. van den

Drukke kinderen. Brochure voor ouders

Utrecht, NIZW, 2000

Junger-Tas, J.

Jeugd en gezin

Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996

Junger-Tas, J.

Jeugd en gezin II

Den Haag, Ministerie van Justitie, 1997

Kroon, K.

12-. Een onderzoek naar de (gezins)kenmerken van kinderen in de leeftijd van nul tot twaalf jaar die meerdere malen met de politie in aanraking zijn geweest in Amsterdam

Amsterdam, Vrije Universiteit, 2005

Laan, A.M. van der, M. Blom

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming

Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006, Onderzoek en beleid, nr. 245

Laan, P.H. van der, E.C. Spaans e.a.

Jeugdcriminaliteit en jeugdbescherming. Ontwikkelingen in de periode 1980-1994

Den Haag, WODC, 1997

Loeber, R.

Ontwikkelingspaden en risicopatronen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies: nooit te vroeg en nooit te laat

Amsterdam, Vrije Universiteit, 1997 (oratie)

Loeber, R., D.P. Farrington (red.)

Child delinquents

Thousand Oaks/Londen/New Delhi, Sage, 2001

Ministerie van Justitie

Notitie kinderen en criminaliteit

Den Haag, 1997

Ministerie van Justitie/

Ministerie voor Jeugd en Gezin
Overlast door 12-minners. Een stevige aanpak

Den Haag, 2008

Slump, G.J., E. van Dijk e.a.

Stop-reactie: bereik, ervaringen en effecten tijdens het experimentele jaar

Den Haag, ministerie van Justitie (DPJS), 2000

Snyder, H.N.

Epidemiology of official offending

In: R. Loeber en D.P. Farrington (red.), *Child delinquents*, Thousand Oaks/Londen/New Delhi, Sage, 2001, p. 25-66

Soepboer, G., R. Veenstra e.a.

Ben ik te min? Aard, omvang en achtergronden van antisociaal gedrag aan het einde van de basisschool en het begin van het voortgezet onderwijs

Groningen/Rotterdam, TRAILS, 2006

Thomas, M.

Every mother's nightmare. The killing of James Bulgar

Londen/Sidney/Auckland, Pan Books, 1993

Weijers, I.

Schuld en schaamte

Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2000

Zeijl, E., M. Crone e.a.

Kinderen in Nederland

Den Haag/Leiden, SCP/TNO, 2005

Het gaat niet slecht met de Nederlandse jeugd

I. Weijers

De aandacht voor overlast en criminaliteit van jongeren is de laatste jaren sterk toegenomen. De media maken met grote regelmaat en nadruk melding van allerlei soorten incidenten, volksvertegenwoordigers dringen voortdurend aan op nieuwe initiatieven, in diverse beleidsplannen wordt de aanpak van de jeugdcriminaliteit een prioriteit genoemd. De aandacht richt zich niet alleen op criminaliteit, laat staan op ernstige criminaliteit, op geweld of 'harde kern'-jongeren, maar is veel diffuser. Het gaat vaak in één adem over veelplegers en spijbelaars en jeugd die hard met de brommer of de scooter door de buurt scheurt of slechts op straat, op pleinen of in portieken rondhangt.

Waar overlast en criminaliteit van jongeren volop in de aandacht staan, zien we een voortdurende wisselwerking tussen politiek en media. Media rapporteren uiteraard calamiteiten en meten die breed uit. Politici zien zich gedwongen (of hun kans schoon) om daar meteen op te reageren en met voorstellen te komen, vaak zonder dat de ernst en de oorzaken van de incidenten duidelijk zijn, of voordat resultaten van eerder beleid en interventies bekend zijn. Een voorlopige climax in deze publieke agitatie was het Kamerdebat op donderdag 25 september jl. Dit was aangewakkerd door *De Telegraaf* vervolgens op stoom gebracht door een wekenlange mediahype rond de toestand in de Goudse wijk Overwei naar aanleiding van de weigering van busbedrijf Connexxion om nog langer door deze wijk te rijden in verband met ongeregelheden en bedreiging. Politici van diverse pluimage sloegen een toon aan die in schril contrast stond tot de realiteit. De partij van Wilders zette de toon door de overlast van Marokkaanse straatjongeren te vergelijken met de gewapende strijd van de Taliban en Al-Qaida

* Prof. dr. Ido Weijers is als hoogleraar Jeugdrechtspleging verbonden aan het Willem Pompe Instituut voor strafrechtwetenschappen van de Universiteit Utrecht en als hoofddocent Pedagogiek aan de opleiding Pedagogiek van dezelfde universiteit.

– allebei ‘terrorisme’ – en stelde voor om troepen terug te trekken uit Afghanistan en in te zetten in Gouda. Normaal gesproken zouden de overige parlementariërs op zoiets hebben gereageerd met hoongelach, maar nu gebeurde het omgekeerde. Een verontrustend groot deel van de Tweede Kamer nam deze verwilderde toon over. Stelde de PVV dat Gouda werd geteisterd door een ‘epidemie van Marokkaans geweld’, de VVD beweerde bij monde van Laetitia Griffith dat ‘het land in brand’ stond. Met het voorstel om ‘op alle fronten de aanval in te zetten’, ging de SP mee in de oorlogsretoriek. De SGP sprak van ‘straatterror’, de ChristenUnie van ‘parasiterende jongeren’. Het CDA toonde zich voorstander van een krachtige tik voor overlast veroorzakende jongeren ... en voor hun ouders. De feiten zijn dat de straatoverlast in Gouda sinds 2005 met 45% is gedaald en in de betreffende wijk met 30%. Zoals de hoofdcommissaris van de regiopolitie Hollands Midden een week na het Kamerdebat verklaarde, gaat het om een twintigtal jongeren dat voor enige overlast zorgt in welgeteld twee straten. Deze jongens zijn bij de politie bekend en ze worden in de gaten gehouden.

Nederland in brand?

De paniekstemming die er momenteel wordt gecreëerd rond de Nederlandse jeugd, is merkwaardig. Feitelijk doet ons land het op het gebied van opvoeding en zorg voor onze jeugd in brede en algemene zin namelijk juist bijzonder goed. Op een recente lijst van Unicef, waarop 32 welvarende landen op een hele rij relevante punten worden vergeleken aan de hand van harde onderzoeksgegevens, staat ons land met stip bovenaan, royaal boven landen als België, Duitsland en Frankrijk, en ver boven Engeland en de Verenigde Staten, die opvallend genoeg beide helemaal onderaan bungelen.

De *Report Card* is samengesteld uit zes dimensies – materieel welzijn, gezondheid en veiligheid, onderwijs, relaties met gezin en leeftijdgenoten, riskant gedrag en persoonlijk welbevinden. Elk van deze zes dimensies is opgebouwd uit meerdere indicatoren, waarbij in totaal veertig indicatoren zijn gebruikt om een beeld van de situatie van de jongeren in de verschillende landen te krijgen. Nederland dankt zijn hoge positie vooral aan podiumplaatsen op het gebied van gezondheid en veiligheid, relaties met gezin en leeftijdgenoten,

Tabel 1: Innocenti Report Card 7, 2007. Child well-being in rich countries. Summary 22 landen

	Average For all 6 dimen- sions	Dimen- sion 1 Material well- being	Dimen- sion 2 Health and safety	Dimen- sion 3 Educa- tional well- being	Dimen- sion 4 Family and peer relations	Dimen- sion 5 Beha- viours and risks	Dimen- sion 6 Sub- jective well- being
Netherlands	4.2	10	2	6	3	3	1
Sweden	5.0	1	1	5	15	1	7
Denmark	7.2	4	4	8	9	6	12
Finland	7.5	3	3	4	17	7	11
Spain	8.0	12	6	15	8	5	2
Switzerland	8.3	5	9	14	4	12	6
Norway	8.7	2	8	11	10	13	8
Italy	10.0	14	5	20	1	10	10
Ireland	10.2	19	19	7	7	4	5
Belgium	10.7	7	16	1	5	19	16
Germany	11.2	13	11	10	13	11	9
Canada	11.8	6	13	2	18	17	15
Greece	11.8	15	18	16	11	8	3
Poland	12.3	21	15	3	14	2	19
Czech Republic	12.5	11	10	9	19	9	17
France	13.0	9	7	18	12	14	18
Portugal	13.7	16	14	21	2	15	14
Austria	13.8	8	20	19	16	16	4
Hungary	14.5	20	17	13	6	18	13
United States	18.0	17	21	12	20	20	-
United Kingdom	18.2	18	12	17	21	21	20

riskant gedrag en persoonlijk welbevinden. Op dat laatste punt staat Nederland zelfs op de eerste plaats. (Volgens *Jeugd 2003* was begin deze eeuw ruim 90% van de Nederlandse jeugd (buitengewoon) tevreden met het leven dat men leidde (CBS, 2003).) Maar misschien is de meest verrassende uitkomst wel dat de Verenigde Staten en Engeland over de hele linie extreem slecht scoren. Veel minder welvarende landen als Griekenland, Polen en Tsjechië blijken het vrijwel over de hele linie beter te doen. Wat ook opvalt, is de collectief hoge positie van de Scandinavische landen. Misschien is dit rapport een aardige aanleiding om bij (her)opvoedings- en onderwijsmaatregelen wat minder eenzijdig in westelijke richting te kijken.

Op het terrein van de gezondheid van de jeugd doet ons land het eveneens zeer goed (vergelijk Beckers, Mol e.a., 2007). Wat betreft

het aantal dodelijke slachtoffers (tot negentien jaar) als gevolg van ongelukken, (zelf)moord en geweld hebben de OECD-landen de afgelopen decennia een enorme vooruitgang geboekt. Dit is ongetwijfeld primair te danken aan de gestegen welvaart. Het aantal kinderen en jongeren dat jaarlijks als gevolg van dergelijke fatale incidenten overlijdt, is in drie decennia gehalveerd. In het overzicht van de *Report Card* staat Nederland op de derde plaats met minder dan tien doden per honderdduizend kinderen.

Wat betreft onderwijsprestaties – lezen, rekenen, algemene kennis bij 15-jarigen – staat Nederland volgens de criteria van de OECD-studie PISA op de vijfde plaats. Er is de laatste jaren ernstige zorg en veel discussie over het lage peil van de onderwijsprestaties van de Nederlandse leerling en hbo-student, maar in internationaal opzicht doet Nederland het vooralsnog zeker niet slecht. Het aantal 15- tot 27-jarigen dat geen onderwijs meer volgt, is de afgelopen jaren aanzienlijk gedaald. Het aantal niet-werkenden onder de 15- tot 27-jarigen die niet meer op school zitten, is afgenomen. Er zijn vooral veel minder werkloze jongemannen; de daling was het sterkst onder allochtone jongemannen. Het overgrote merendeel van de niet-schoolgaande jongeren en jongvolwassenen heeft een betaalde baan van twaalf uur per week of meer. In 2007 had 17% van de 15- tot 27-jarigen die geen onderwijs volgden, geen werk (Korvorst en Van der Mooren, 2008).

Wat het gezinsleven betreft, groeit zo'n 10% van de elf- tot vijftienjarigen in ons land op in een eenoudergezin (CBS, 2003). In Engeland en de Verenigde Staten is dat tweemaal zoveel. In Nederland groeit 6% van de elf- tot vijftienjarigen op bij stiefouders, in Scandinavië, Engeland en de Verenigde Staten ligt dat percentage tweemaal zo hoog. Een ander, illustratief detail is dat in Nederland vrijwel alle vijftienjarigen meerdere malen per week samen met hun ouders warm eten, iets wat opnieuw in Engeland en de Verenigde Staten veel minder gebruikelijk is.

Wat betreft riskant gedrag neemt Nederland een middenpositie in als het gaat om roken, dronkenschap, cannabisgebruik en onveilige seks van vijftienjarigen (De Hollander e.a., 2006; Monshouwer, Dorsselaer e.a., 2004). Het drugsgebruik daalt (licht) en veilig vrijen neemt toe. Daar staat tegenover dat, terwijl het percentage rokers in het algemeen aanzienlijk is gedaald, jongeren rustig door blijven roken. Zorgelijk is ook de toename van alcoholgebruik onder jongeren en van overgewicht en obesitas.

Een heel andere indicator op het vlak van riskant gedrag betreft de tienermoeders. Op dit vlak doet Nederland het zeer goed. (De Verenigde Staten bungelen ook op dit punt helemaal onderaan, wat bovenal te maken heeft met gebrekkige anticonceptie en ideologisch verzet tegen effectieve preventiecampagnes.) Na de Tweede Wereldoorlog begon het aantal tienermoeders in Nederland te stijgen en rond 1970 kregen jaarlijks ongeveer 12.000 meisjes onder de twintig jaar een kind. Inmiddels is dat aantal als gevolg van toegenomen anticonceptiegebruik en extra aandacht voor preventie gedaald tot ruim 2.500 (Garssen, 2005). Uiteraard is tienermoederschap niet onder alle omstandigheden een ramp, zolang er ten minste de garantie is dat er een hecht familieverband bestaat dat in de directe omgeving aanwezig is, zolang het moederschap de tienermoeder niet veroordeelt tot armoede en er geen sprake is van ernstige psychosociale problemen, en zolang ze onderwijs kan volgen. Maar in veel gevallen betekent tienermoederschap in de moderne westerse, urbane wereld vroegtijdig schoolverlaten, werkloosheid of laagbetaalde arbeid, armoede en slechte woonomstandigheden. Samenvattend kunnen we zeggen dat het vanuit een internationaal perspectief beschouwd bijzonder goed gaat met de Nederlandse jeugd in het algemeen. Er lijkt weinig reden voor de paniekerige geluiden die voortdurend klinken. De stemming dat het bergafwaarts gaat met de hedendaagse jeugd, raakt in algemene zin kant noch wal.

Problemen

Dat wil echter niet zeggen dat er geen problemen zijn onder onze jeugd. Het meest opvallende is juist het contrast tussen aan de ene kant de overgrote meerderheid van de jeugd waarmee het erg goed gaat, en aan de andere kant een kleine minderheid die niet alleen ernstige problemen ondervindt, maar waarbij zich vaak ook een opeenstapeling van problemen voordoet. Allereerst zijn er grote inkomensverschillen. Ondanks de hoge gemiddelde welvaart kent een deel van de gezinnen in Nederland armoede. In 2003 maakte in Nederland een op de acht jongeren deel uit van een gezin met een laag inkomen (SCP, 2005). Daarbij springen twee groepen in het oog: eenoudergezinnen en gezinnen uit etnische minderheden.

Tien procent van de jongeren tussen twaalf en zeventien maakt deel uit van een eenoudergezin. Alleenstaande jonge ouders hebben het vaakst geen betaald werk: zes op de tien van hen zitten thuis (Korvorst en Van der Mooren, 2008). Eenoudergezinnen hebben 3,5 keer zo vaak als gemiddeld een laag inkomen (CBS, 2003). Terwijl bij complete gezinnen met kinderen een gezinsinkomen onder de lage-inkomensgrens zelden voorkomt, lag in 2000 bij vier op de tien eenouderhuishoudens het inkomen onder die grens. Eenzelfde beeld zien we bij de woonsituatie. Gezinnen met minderjarige kinderen wonen in het algemeen in een eengezinswoning buiten de stedelijke centra. Bijna vier op de tien eenoudergezinnen wonen daarentegen in een (krappe) flat of etagewoning in de stad (CBS, 2003). Een vergelijkbaar beeld zien we helaas ook op andere terreinen. De meeste eenoudergezinnen ontstaan na echtscheiding. Jaarlijks maken tussen de 50.000 en 60.000 minderjarigen (ruim 1%) de echtscheiding van hun ouders mee. Daarbij is opvallend dat bijna 20% van de vrouwen lichamelijk geweld en/of verslavingsproblemen als reden noemt (De Graaf, 2006). Tegen deze achtergrond is het niet erg verwonderlijk dat, terwijl de overgrote meerderheid van de kinderen positief over de relatie met hun ouders oordeelt, juist jongeren uit eenoudergezinnen hierover vaker een negatief oordeel blijken te hebben (Zeijl, Beker e.a., 2003). Alleenstaande ouders die met hun gezin onder de armoedegrens leven, lopen meer kans op opvoedproblemen en problemen met de psychosociale gezondheid van hun kind, en die kans wordt groter als ze bovendien een lage opleiding hebben (Dekovic en Prinzie, 2008).

Van de jeugdigen in Nederland behoort 15% tot een etnische minderheid. Bij een belangrijk deel van de gezinnen waar deze jongeren toe behoren, zien we een vergelijkbaar beeld op het gebied van inkomen en woonsituatie als bij de eenoudergezinnen: weinig middelen, armoede en krappe behuizing, en dientengevolge veel rondhangen van de kinderen op straat. Daarnaast zien we op het gebied van onderwijs bij etnische minderheden relatief lage scholing en veel voortijdig schoolverlaten (CBS, 2003, 2007). Het is vooral onder deze twee groepen – eenoudergezinnen en gezinnen uit etnische minderheden – dat artsen en verpleegkundigen uit de jeugdgezondheidszorg serieuze problemen met de opvoeding signaleren, maar dan gaat het vrijwel zonder uitzondering om gezinnen die onder de armoedegrens leven. Tot slot: slechts een klein deel van de Nederlandse ouders (6%) beleeft de opvoeding als negatief.

Dit betreft opnieuw voornamelijk deze groepen: eenoudergezinnen en allochtone gezinnen die in rijk Nederland de eindjes aan elkaar moeten zien te knopen met een inkomen onder de armoedegrens (Zeijl, Crone e.a., 2005).

Steeds meer jeugdige criminelen, en steeds jonger?

In de media is het gewoon geworden om te spreken van een voortdurende toename van de jeugdcriminaliteit, van kleine gewetenloze Holleeders en van koelbloedige minderjarige moordenaars. De werkelijkheid is dat de jeugdcriminaliteit in ons land, net als in de meeste andere westerse landen, al jaren stabiel is. De recente paniekgolf impliceert een aantal populaire mythen, zoals de stelling dat kinderen op steeds jongere leeftijd ernstige misdrijven plegen en dat het aantal jeugdige moordenaars snel toeneemt. Op grond van Nederlands criminologisch onderzoek kunnen beide beweringen als mythen worden gekwalificeerd. Er is geen wetenschappelijk bewijs voor de bewering dat jonge kinderen serieuze misdrijven plegen of meer misdrijven plegen dan enkele decennia terug (Van der Laan, Groen e.a., 2005). Natuurlijk doen ook sommige tien- en twaalfjarigen wel eens iets dat verboden is, maar de verreweg meest voorkomende delicten van jonge kinderen zijn (sinds jaar en dag) te vroeg rotjes afsteken, vechten en schelden (Van der Laan en Blom, 2006). Helaas is het zo dat jongeren soms betrokken zijn bij gruwelijke zaken als moord en doodslag. Maar ook hier biedt onderzoek een ontzuchtend beeld: het aantal zaken betreffende moord en doodslag waarbij jongeren betrokken zijn, is constant en ligt al jaren gemiddeld onder de tien per jaar (Nieuwbeerta, Van der Laan e.a., 2005; zie voor een historische vergelijking Spierenburg, 2008). De journalistieke en politieke aandacht voor jeugd die over de schreef gaat of de sfeer in een buurt verziekt, drijft voor een belangrijk deel op de gedachte dat hier sprake zou zijn van een 'groeimarkt'. Een 'groeimarkt' en een 'urgent probleem' dat om een snelle oplossing schreeuwt, dat is het beeld dat ons de laatste jaren voortdurend wordt voorgehouden. Criminologisch onderzoek heeft echter keer op keer een tamelijk constant beeld van de jeugdcriminaliteit over de afgelopen tien, vijftien jaar opgeleverd (Van der Laan, 2005; Van der Laan en Blom, 2006). Een enkele keer arresteert de politie een groep jongeren die betrokken blijkt bij

tientallen delicten – variërend van geweldpleging en intimidatie tot auto-inbraken en scooter- of fietsdiefstallen – maar dat zijn toch de uitzonderlijke, spectaculaire gevallen.

Om over de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit iets te kunnen zeggen, kan men een beroep doen op de cijfers die de politie bijhoudt, zelfrapportages onder jongeren, en slachtofferenquêtes. Voor zover media en politiek zich baseren op cijfers, betreft dat doorgaans uitsluitend cijfers van de politie. En inderdaad, de door de (Nederlandse) politie geregistreerde criminaliteitscijfers lieten over de afgelopen decennia een stijging zien met af en toe schommelingen. Echter, de cijfers van de politie zeggen betrekkelijk weinig over de vraag of er sprake is van een toename. Die cijfers worden niet alleen beïnvloed door de meldingsbereidheid van slachtoffers en getuigen, die erg kan verschillen naargelang de aard van de criminaliteit. Ze worden ook sterk beïnvloed door beleidsprioriteiten en door veranderingen in wetgeving. Bovendien kan slechts een zeer klein deel van de gerapporteerde delicten van jongeren worden opgehelderd en is het *dark number* dus hoog.

Om meer zicht te krijgen op de omvang en ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit kan men een beroep doen op zelfrapportages onder jongeren. Om te begrijpen waarom zelfrapportages een betrouwbaarder beeld geven van de ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit dan de politiecijfers, is een getalsmatige vergelijking zinvol. Nederland telde in 2005 1,6 miljoen jongeren van tien tot achttien jaar. Op grond van het zelfrapportageonderzoek kan worden geconcludeerd dat meer dan de helft van hen in het jaar daarvoor een delict heeft gepleegd (Van der Laan en Blom, 2006). Dat komt neer op bijna 900.000 jongeren. Met maximale inzet registreert de politie per jaar echter hooguit 60.000 jongeren. Met andere woorden: als de politie heel erg haar best doet, registreert zij nog altijd slechts 6 à 7% van al die jongeren die aangeven in datzelfde jaar over de schreef te zijn gegaan. Doet zij minder haar best, dan valt dat percentage lager uit. De registratiegegevens van de politie geven dus vooral een beeld van haar (selectieve) activiteit op dit gebied, maar ze zijn volstrekt niet representatief voor de ontwikkeling van de feitelijke jeugdcriminaliteit.

Het zelfrapportageonderzoek is in veel opzichten meer verhelderend, maar het kent ook belangrijke beperkingen (Junger-Tas en Haen-Marshall, 1999). Sommige daders zijn moeilijker te bereiken met de gebruikelijke enquêtemethoden. Bovendien

geven dergelijke rapportages geen goed beeld van de ernst van de delicten, in termen van schade en gevolgen voor mogelijke slachtoffers. Zelfrapportages zijn waarschijnlijk het minst betrouwbaar bij geweldsdelicten. Enerzijds zijn er veel signalen die wijzen op een sterk toegenomen maatschappelijke gevoeligheid voor geweld, anderzijds zijn er ook signalen die wijzen op een feitelijke toename van (ernstige) geweldsdelicten door jongeren. Zelfrapportages geven op dit punt geen uitsluitsel. Toch lijkt de belangrijkste conclusie uit het zelfrapportageonderzoek, ook het recentste, solide: de jeugd-criminaliteit blijkt al jaren stabiel. Steeds maakt eenzelfde percentage jongeren zich schuldig aan strafbare feiten (vergelijk Van der Laan, 2005).

Deze conclusie sluit aan bij de belangrijkste bevinding uit een recent onderzoek naar een kwart eeuw jaarlijkse slachtoffer-enquêtes. Het gebruik van deze derde informatiebron laat zien dat de criminaliteit in het algemeen in Nederland in de afgelopen decennia nauwelijks is gestegen. De stijging van de cijfers blijkt voor een kwart veroorzaakt door toegenomen meldingsbereidheid bij het publiek en voor driekwart door het feit dat van steeds meer gemelde delicten een proces-verbaal wordt opgemaakt. De onderzoekers signaleren dan ook een 'prestatieparadox': hoe beter de politie haar werk doet, des te meer criminaliteit er lijkt te zijn (Wittebrood en Nieuwbeerta, 2006). Uiteraard geven slachtofferenquêtes geen uitsluitsel over de leeftijd van de daders, maar gevoegd bij de gegevens over de zelfgerapporteerde criminaliteit onder jongeren ontstaat toch een heel ander beeld dan dat van 'groei' en 'urgentie'.

Conclusie

Kortom, het gaat zeer goed met de Nederlandse jeugd in het algemeen en het gaat zeker niet slecht met de criminaliteit onder de Nederlandse jeugd. Ondanks dit positieve overall beeld en ondanks onze enorme welvaart en rijkdom zijn er tegelijkertijd ernstige financiële en sociale problemen aan de onderkant van de samenleving, in de slechte wijken in onze grote steden. Daar vinden we behalve armoede, krappe behuizing en veel spelen en rondhangen van de kinderen op straat, ook veel relatief lage scholing, spijbelen en schoolverlaten zonder diploma. En ten slotte bestaat hier ook een aanzienlijke kans op opvoedproblemen. Daarover dienen we ons wel

degelijk zorgen te maken. Er is geen behoefte aan een meer repressieve en punitieve benadering, noch van ouders, noch van adolescenten en kinderen. Er is allerm minst aanleiding tot alarm, dramatisering en vertoon van flinkheid. Er is behoefte aan meer maatschappelijke integratie, voorkomen van uitsluiting, van verder toenemende sociale ongelijkheid, verarming en radicalisering. Er is behoefte aan meer praktijkgericht onderwijs, dat tegemoetkomt aan de interesses van jongeren die zwak presteren, en dat juist deze jongeren weet te motiveren. En er is grote behoefte aan begeleiding van gezinnen, aan professionele hulpverlening en goed onderbouwd preventiebeleid.

Literatuur

Beckers, I., M. Mol e.a.

Jeugd gezond en steeds beter opgeleid

In: CBS, *De Nederlandse samenleving 2007*, Den Haag, OBT, 2007, p. 183-192

CBS

Jeugd 2003, cijfers en feiten

Voorburg/Heerlen, CBS, 2003

CBS

Landelijke Jeugdmonitor. Rapportage 2e kwartaal 2007

Voorburg/Heerlen, CBS, 2007

Dekovic, M., P. Prinzie

De rol van het gezin in de ontwikkeling van antisociaal gedrag

In: I. Weijers en C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgeverij, 2008, p. 143-161

Garssen, J.

Helpt tienermoeders autochtoon

Demos, jrg. 21, nr. 7, 2005, p. 49-53

Graaf, A. de

Scheiden, de partners, de kinderen en de contacten

Demos, jrg. 22, nr. 3, 2006, p. 27-28

Hollander, A.E.M. de, N. Hoeymans e.a.

Zorg voor gezondheid. Volksgezondheid toekomst verkenning 2006

Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2006

Junger-Tas, J., I. Haen-Marshall

The self-report methodology in crime research

In: M.H. Tonry (red.), *Crime and justice. A review of research*, Chicago/Londen, The University of Chicago Press, 1999, p. 291-367

Korvorst, M., F. van der Mooren

Jongeren die niet meer leren, maar ook niet werken

Sociaaleconomische trends, 3e kwartaal, 2008, p. 21-27

Laan, A.M. van der, M. Blom

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming

Den Haag, Boom Juridische uitgevers/WODC, 2006

Laan, A.M. van der, P.P.J. Groen e.a.

Feiten die tellen. Een overzicht van geregistreerde feiten met een strafdreiging van acht jaar of meer gepleegd door 12 tot en met 17 jarigen in de periode 1998-2003

Den Haag, WODC, 2005

Laan, P. van der

Jeugd, criminaliteit, politie en justitie

In: I. Weijers en C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, p. 37-49

Laan, P.H. van der

Jeugd, criminaliteit, politie en justitie

Delikt & Delinkwent, 2005, p. 986-1013

Monshouwer, K., S.A.F.M. van Dorselaer e.a.

Jeugd en riskant gedrag

Utrecht, Trimbos Instituut, 2004

Nieuwbeerta, P., P.H. van der

Laan e.a.

Minderjarigen en moord en doodslag: een eerste verkenning van prevalentie, achtergronden en afhandeling

Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht, 2005, p. 162-168

OECD

OECD-studie PISA

pisacountry.acer.edu.au

SCP

Jaarrapport integratie

Den Haag, SCP/WODC/CBS, 2005

Spierenburg, P.

Jeugdgeweld in historisch perspectief, in: I. Weijers en C. Eliaerts

(red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*,

Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2008, p. 371-379

Unicef

Innocenti Report Card 7. Child

poverty in perspective: an overview of child well-being in rich countries

Florence, Unicef Innocenti Research Centre, 2007

Wittebrood, K., P. Nieuwbeerta

Een kwart eeuw stijging in geregistreerde criminaliteit: vooral meer registratie, nauwelijks meer criminaliteit

Tijdschrift voor Criminologie, jrg.48, 2006, p. 227-242

Zeijl, E., M. Beker e.a.

Rapportage Jeugd 2002

Den Haag, SCP, 2003

Zeijl, E., M. Crone e.a. (red.)

Kinderen in Nederland

Den Haag/Leiden, SCP/TNO, 2005

Het monitoren van probleemgedrag

*E.J. de Wilde**

Zoals uit andere bijdragen in dit nummer naar voren komt, is er tot op zekere hoogte sprake van continuïteit van gedragsproblemen bij kinderen en jongeren. Het is dan ook verleidelijk om kinderen al van jongs af aan met betrekking tot deze ontwikkeling in de gaten te houden. Een uitgelezen voorziening waar dit zou kunnen, is de jeugdgezondheidszorg (uitgevoerd door GGD'en en consultatiebureaus/thuiszorginstellingen), die vanaf en vaak al voor de geboorte regelmatig onderzoek doet naar de gezondheid en het gedrag van het kind.

Het programmaministerie voor Jeugd en Gezin zet in op de ontwikkeling van een elektronisch kinddossier (EKD). Daarmee worden verschillende gegevens van de Nederlandse jeugd structureel elektronisch vastgelegd. Eind 2009 moeten alle jeugdgezondheidszorginstellingen met een EKD kunnen werken. Deze bijdrage gaat over de vraag wat de betekenis van het EKD is voor het monitoren van probleemgedrag bij twaalfminners. Daaraan voorafgaand wordt een korte beschrijving gegeven van de jeugdgezondheidszorg in Nederland, die een cruciale rol in de ontwikkeling en het gebruik van het EKD speelt. Hoe brengt de jeugdgezondheidszorg problematisch gedrag van kinderen in kaart? Welke rol speelt de jeugdmonitor hierbij? Vervolgens wordt ingegaan op de mogelijkheden van en kanttekeningen bij het EKD voor risicosignalering van twaalfminners.

Jeugdgezondheidszorg in Nederland

Nederland heeft een uniek systeem van jeugdgezondheidszorg (JGZ), dat garandeert dat vrijwel alle kinderen die hier naar school gaan, een aantal keer onderzocht worden door een jeugdarts of

* Dr. Erik Jan de Wilde is verbonden aan het Nederlands Jeugdinstituut.

jeugdverpleegkundige. In 2003 werd het Basistakenpakket Jeugdgezondheidszorg van kracht, gebaseerd op de Wet collectieve preventie volksgezondheid (WCPV). Vervolgens is hiervoor een richtlijn opgesteld, waarin zo'n twintig vaste contactmomenten worden voorgesteld vanaf de geboorte tot en met klas twee van het voortgezet onderwijs. De meeste contactmomenten vallen echter in het eerste jaar na de geboorte en hebben vooral betrekking op het in de gaten houden van de groei en de uitvoering van het rijksvaccinatieprogramma (RVP). Vanaf achttien maanden komen ook pedagogische aspecten aan de orde en in groep twee (of vijf jaar) vindt het eerste periodiek geneeskundig onderzoek (PGO) plaats, waarin ook de psychosociale ontwikkeling aan de orde is. In groep zeven van het basisonderwijs (tien of elf jaar) en in klas twee van het voortgezet onderwijs vindt het derde en daarmee laatste PGO, zoals voorgesteld in de richtlijn, plaats. Er zijn echter gemeenten die meer doen dan de richtlijn voorschrijft. Zo heeft Rotterdam contactmomenten in de klassen een en drie van het voortgezet onderwijs en screent men ook jongeren in het middelbaar beroepsonderwijs. Het belang van de JGZ schuilt niet alleen in het brede bereik van het onderzoek dat zij doet bij jongeren (mede vanwege de wettelijke taak), maar ook in de ontwikkeling van de nieuwe Centra voor Jeugd en Gezin, waarin de JGZ een centrale rol vervult. De JGZ lijkt dan ook de meest geschikte voorziening om in de gehele jeugdbevolking op regelmatige en structurele basis gedrag te monitoren. De JGZ is in het algemeen een effectief preventief systeem, met een positieve kosten-batenverhouding (Verloove-van Horick, Van Leerdam e.a., 2003).

Instrumenten binnen de JGZ

De jeugdgezondheidszorg doet al decennia meer dan de somatische gezondheid van kinderen in de gaten houden. Men hanteert de brede definitie van gezondheid zoals deze door de WHO wordt gebruikt: 'een toestand van lichamelijk, psychisch en sociaal welbevinden'. Psychosociale kenmerken, zoals stemming, sociaal functioneren en gedrag, maken standaard deel uit van het onderzoek. Voor het vastleggen van de psychosociale of gedragsontwikkeling van kinderen en jongeren maken GGD'en gebruik van een aantal gestandaardiseerde instrumenten. Belangrijk bij deze instrumenten is vooral dat zij in de context van het PGO goed te gebruiken

zijn. Het PGO is beperkt in tijd, dus de instrumenten moeten zo kort mogelijk zijn. De jeugdgezondheidszorg is bedoeld voor elke ouder en elk kind van elk opleidingsniveau en elke etnische achtergrond, en instrumenten die hiervoor gebruikt worden, moeten dus begrijpelijk zijn. Daarnaast is het onderzoek er voor iedereen, ongeacht of kind of ouder nu een probleem heeft of niet. Daarom zijn lange vragenlijsten waarin alleen naar symptomen van probleemgedrag gevraagd wordt, ook onwenselijk. De uitkomsten moeten betekenisvol zijn voor een eventueel volgend consult met de jeugdverpleegkundige of jeugdarts. Een hoopvolle ontwikkeling in dit opzicht is dat de testlengte kan worden teruggebracht dankzij het zogeheten algoritme van Computer Adaptive Testing (zie hierover Vogels, 2008). Momenteel veelgebruikte lijsten in de JGZ zijn te vinden in tabel 1.

Tabel 1: Veelgebruikte instrumenten voor 0-12-jarigen in de JGZ

Instrument	Leeftijd	Onderdelen/meetpretentie
KIPPP1 (Kousemaker, 1996)	0-6	<i>Baby-KIPPP1</i> : lichamelijke gezondheid, eten en drinken, slapen, activiteit, contact met de vaste opvoeder, contact met anderen <i>Peuter-KIPPP1, KIPPP1 1-4 en KIPPP1 5</i> : lichamelijke gezondheid, eten en drinken, slapen, zindelijkheid, motoriek, activiteit, zelfstandigheid, verstandelijke ontwikkeling, taal/spraak, spel/spelen, contact met anderen, stemming, persoonlijkheid, gedrag, angst
LSPPK (Boucher, De Rover e.a. 1999)	5-7	psychosociale problematiek
PSYBOBA	7-12	psychosociale problematiek
SDQ (Van Widenfelt, Goedhart e.a., 2003)	3-16	emotionele symptomen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtstekort, problemen met leeftijdgenoten, prosociaal gedrag

De instrumenten in tabel 1 sluiten aan bij de generieke taak van de jeugdgezondheidszorg: een globale screening op algemene problematiek. Sommige GGD'en in Nederland hebben hun informatie verruimd met een jeugdmonitor (zie tekstkader). In deze jeugdmonitor wordt vaak veel uitvoeriger gedrag nagevraagd, met name op het voortgezet onderwijs, waar met zelfrapportagevragenlijsten wordt gewerkt.

Jeugdmonitor

Dankzij de invoering van een jeugdmonitor heeft men de JGZ op een aantal plekken verder kunnen uniformeren. Met jeugdmonitor wordt in deze bijdrage een werkwijze bedoeld waarmee naast de individuele screening van kinderen ook op collectief niveau maatregelen genomen kunnen worden door andere stakeholders: scholen, ouders, wijken en (deel)gemeentelijke beleidsmakers. Zo krijgt in Rotterdam elke deelnemende school een tweejaarlijkse rapportage waarin de gegevens over de kinderen op hun school, die verkregen werden door het PGO, geaggregeerd worden samengevat en vergeleken met andere scholen. Een lijst met aanbevelingen wordt vervolgens gepresenteerd en doorgesproken met de verantwoordelijke schoolfunctionarissen. Hetzelfde vindt plaats met beleidsmakers uit de (deel)gemeente(n) in het verzorgingsgebied van de GGD Rotterdam-Rijnmond. Dankzij het mede-eigenaarschap van de andere gemeentelijke diensten en de discretionaire vrijheid van de gemeente bij het inrichten van het PGO, kan de jeugdmonitor in Rotterdam zich ontwikkelen tot een heus beleidsinstrument, waarin naast de traditionele gezondheidsitems ook andere politiek relevante onderwerpen aan de orde komen, zoals gedragsproblemen, drugsgebruik, onveilige seks, homotolerantie, wapenbezit, agressie en delinquent gedrag. Ook voor de collectieve criminaliteitsbestrijding of -preventie zijn hieruit waardevolle gegevens op geaggregeerd niveau voortgekomen.

Het elektronisch kinddossier (EKD)

Waarom is er straks een EKD? In feite kan men deze vraag in twee andere verwoorden: waarom is er een dossier, en waarom is dit digitaal? Over de eerste vraag kunnen we helder zijn. Medische hulpverleners en BIG-geregistreerden¹ zijn volgens de Wet op de geneeskundige behandelovereenkomst *verplicht* een medisch dossier aan te leggen. Dat doet de jeugdarts dan ook al decennia. Van elk kind worden de uitkomsten van de onderzoeken tijdens de contactmomenten vastgelegd. De inzage van dit dossier is van oudsher beperkt tot de zorgverlener zelf. Een stad als Rotterdam alleen al herbergt ongeveer 4,5 kilometer aan op elkaar gestapelde groene en gele dossiermapjes. Het EKD is in principe niets meer of minder dan de digitalisering van deze dossiers. Wanneer per 1 december 2008 de Wet Publieke

1 Het BIG-register (Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg) is een Nederlands register waarin een aantal officieel erkende gezondheidsprofessionals is geregistreerd: artsen, apothekers, fysiotherapeuten, gezondheidszorgpsychologen, psychotherapeuten, tandartsen, verloskundigen en verpleegkundigen.

Gezondheid in werking treedt, in plaats van de WCPV, is het lokaal bestuur verantwoordelijk voor de uitvoering van de jeugdgezondheidszorg. In deze wet is ook de digitaliseringsplicht opgenomen. Waarom wordt ervoor gekozen te digitaliseren? Het digitaliseren van de informatie in de JGZ-dossiers biedt aanzienlijke logistieke voordelen. De overdracht van dossiers, wanneer de zorg van kinderen in het vierde jaar overgaat van het consultatiebureau naar de GGD, of wanneer een kind van de ene gemeente naar de andere verhuist, wordt dankzij de digitalisering veel efficiënter en makkelijker. De gegevens van kinderen worden via een landelijk schakelpunt overgedragen van het EKD in de ene gemeente naar het EKD in de andere. En ook de flexibiliteit van de jeugdarts of verpleegkundige neemt zienderogen toe: deze kan straks op elke plek en op elk moment het goede dossier openen. Daardoor kunnen onderzoeken makkelijker buiten de locatie van de GGD worden gedaan, zoals thuis of op school. Het wordt mogelijk om, op landelijk, regionaal of stedelijk niveau, uitspraken te doen over gezondheidskenmerken van de jeugd, wat voorheen eigenlijk alleen via grootschalige enquêtes mogelijk was. Maar met de invoering van het EKD wordt ook naar andere voordelen gelonkt: er kunnen, op veel uniformere wijze dan in de papieren jeugddossiers, meer gegevens systematisch worden opgeslagen. Niet alleen over het betreffende kind, maar ook over het gezin. Dat kan de zorg voor het kind ten goede komen. Er kunnen, makkelijker dan bij papieren dossiers, conclusies worden getrokken over de ontwikkeling van het kind, zoals bijvoorbeeld over de ontwikkeling van probleemgedrag. Een digitaal dossier leent zich goed voor een risicobenadering van de preventieve gezondheidszorg: door de ontwikkeling en toepassing van risicoprofielen kan er vaker of juist minder vaak worden uitgenodigd voor (preventief) onderzoek. In navolging van de tragische gebeurtenissen rond de Rotterdamse Gessica (het 'Maasmeisje') heeft Rotterdam tienduizenden papieren dossiers versneld in het EKD ingevoerd en op grond van risicoprofielen extra bestudeerd of de kinderen alsnog extra uitgenodigd. En, niet onbelangrijk, een digitaal dossier biedt in de huidige technologische ontwikkeling de mogelijkheid om ook andere jeugdprofessionals dan de jeugdarts en jeugdverpleegkundige snel en makkelijk bij gegevens over het betreffende kind te kunnen laten komen of het dossier te kunnen laten aanleveren. Het biedt de mogelijkheid voor professionals om elkaar op de hoogte te brengen van relevante informatie voor de taxatie of behandeling van een kind

of gezin. Juist die uitwisseling van informatie was een pijnpunt bij professionals na de bestudering van de zaak van Savannah in 2005 of meer recent Pascal Keijzer. Evenwel blijft deze technologische mogelijkheid voorlopig onbenut: de minister van het programma-ministerie Jeugd en Gezin heeft onlangs in een brief aan de Tweede Kamer uitgesproken dat het EKD vooralsnog alleen gebruikt gaat worden door de JGZ. Een haalbaarheidsstudie onder professionals in twee regio's gaf hierbij de doorslag: JGZ-professionals willen het EKD het liefst voor zichzelf houden.

Kanttekeningen bij het EKD

Er zijn de nodige kanttekeningen te plaatsen bij de invoering van het EKD. Zo beargumenteren Duthler en Dupuis (2008) dat het eigenlijk ongewenst is om *überhaupt* een dossier van elk kind aan te leggen, want: 'er is in 95% van de gevallen helemaal geen sprake van enige noodzaak tot behandeling'. Afgezien van het feit dat artsen niet veel keuze hebben omdat zij wettelijk verplicht zijn om een dossier aan te leggen, is dit argument kennelijk pas nu bij de digitalisering van een al lang bestaand dossier geldig geworden. In ieder geval is een wetswijziging van de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (WGBO) nodig om aan dit argument tegemoet te komen. Daarnaast zijn er zorgen over de *privacy*. Gegevens in het EKD zijn vertrouwelijk en kunnen dankzij de recente koers van de minister dus (vooralsnog) alleen worden ingezien door JGZ-professionals.² Wettelijk is vastgelegd wie verder inzage mag hebben in het dossier JGZ en dus in het EKD: bij kinderen jonger dan twaalf jaar zijn dat de ouders of vertegenwoordigers, tussen twaalf en zestien jaar de ouders én de jongere, en boven de zestien jaar de jongere. Wanneer ouders of jongere daarvoor toestemming geven, is vervolgens inzage door andere hulpverleners toegestaan. Dan is ook de weg open voor uitwisseling van bijvoorbeeld diagnostische informatie met andere professionals, met als voordeel dat cliënten niet steeds

2 Er is echter geen enkele wettelijke reden om toegangsrechten tot het EKD te beperken tot geneeskundige disciplines. Het criterium is volgens de WGBO of de hulpverlener 'rechtstreeks is betrokken bij de uitvoering van de behandelingsovereenkomst en dan voorzover noodzakelijk voor dat aandeel in die behandeling'. Vervolgens is er discussie over of dit criterium in situaties van ketenzorg opgerekt zou dienen te worden.

'door dezelfde molen' moeten. Buiten autorisatie om is inzage in het dossier moeilijk. Alle leveranciers van EKD-programma's beloven hetzelfde veiligheidsniveau als het elektronisch bankverkeer. De veiligheid staat of valt hier dan met de professionaliteit van de hulpverlener: is deze net zo zuinig op zijn inloggegevens als op zijn pincode? De privacyargumenten zijn minder in het geding bij de Verwijsindex Risicojeugd (VIR). De VIR is een elektronisch signaleringsysteem waarmee een hulpverlener het signaal afgeeft dat een jeugdige of gezin bij hem of haar in zorg is. Signalen van verschillende hulpverleners worden gekoppeld en contactgegevens van de hulpverleners worden uitgewisseld. Vervolgens wordt er relevante informatie uitgewisseld en zorg afgestemd. Hoewel men vasthoudt aan de opvatting dat dit signaal geen privacygevoelige informatie bevat, is een signaal dat bijvoorbeeld uit justitiële kring afkomstig is, uiteraard niet zonder inhoudelijke betekenis over de persoon die wordt aangemeld. Toch kan de VIR op brede steun rekenen en wordt deze momenteel landelijk ingevoerd.

Kwaliteit

Een grotere zorg bij de invoering van het EKD betreft de kwaliteit van de informatie. De JGZ is, vergeleken met veel andere medische disciplines, een sector waar de evidence-based manier van werken nog geen gemeengoed is. Dat ligt ook aan de beperkte regie op innovatie en implementatie. De rijksoverheid beperkt zich in de sturing van de jeugdgezondheidszorg tot het handhaven van de wettelijke plicht voor gemeenten om jeugdgezondheidszorg uit te voeren. Maar gemeenten genieten verder een grote vrijheid om de inhoud van de jeugdgezondheidszorg zelf vorm te geven. En zij voeren hun onderzoek niet allemaal op hetzelfde moment in de ontwikkeling van het kind uit. Daarnaast verschilt de inhoud van het PGO binnen en tussen de gemeenten. Binnen gemeenten, omdat jeugdartsen zelf een aanzienlijke vrijheid genieten en nemen, en tussen gemeenten omdat ook hun managers verschillende prioriteiten kunnen stellen; een kind dat in Almere door een jeugdarts wordt onderzocht, ondergaat hoogstwaarschijnlijk nog steeds een ander onderzoek dan een kind in Maastricht. Decennialang zijn er dan ook dossiers aangelegd die, afgezien van de harde metingen zoals die van lengte, gewicht en vaccinatiestatus, zich toch ook kenmerkten door de onderlinge verschillende manier van kijken, concluderen en registreren. Juist

op het terrein van risicovolle opvoedsituaties is meer structuur nodig voor het signaleren en het vastleggen van de signalen (Tenhaeff, Dijkstra e.a., 2004). Het EKD kan professionals dwingen om op een gestandaardiseerde manier gegevens te verzamelen en vast te leggen. De vraag blijft echter of er een goede garantie te geven is voor de slagingskans van deze implementatie. Afgezien van het EKD verloopt de implementatie van JGZ-richtlijnen die voor evidence-based standaardisering moeten zorgen, niet vlekkeloos: er zijn grote verschillen in tempo en intensiteit van de invoering van de JGZ-standaarden tussen organisaties (Fleuren en De Jong, 2006).

Pretenties

Een ander soort bezwaren richt zich op de pretenties van het EKD. Dat er technisch van alles mogelijk is voor het volgen van kinderen en vroegsignalering, betekent nog niet dat dit in de praktijk op wetenschappelijk onderbouwde manier gaat gebeuren. In het dossier bevinden zich allerhande sociaaldemografische eigenschappen en kenmerken, ook van broers/zussen en andere gezinsleden van het kind. Hiermee is het mogelijk om risicogroepen te identificeren, analoog aan de Rotterdamse exercitie na het Maasmeisje. Deze risicoprofielen zijn echter tot dusver nog onvoldoende wetenschappelijk gevalideerd. De recente ontwikkeling van Academische Werkplaatsen rond de jeugdgezondheidszorg kan hierin een gunstige rol spelen.

Stigmatisering

Bovendien zijn er vragen te stellen over mogelijke stigmatisering op grond van deze risicoprofielen. Risicoprofielen zullen nooit 100% specificiteit hebben; altijd zullen er ten onrechte mensen worden ingedeeld in een groep die op grond van bepaalde kenmerken meer aandacht van de JGZ (of anderen) krijgt. De last van deze 'false positives' moet worden afgewogen tegen het risico om mensen niet te signaleren die wel degelijk meer aandacht verdienen (sensitiviteit). Monasso (2008) stelt in dit verband dan ook dat technologie niet waardenneutraal is, maar kan leiden tot positieve of negatieve discriminatie van groepen mensen. Een risicoprofiel kan leiden tot stigmatisering van bijvoorbeeld mensen met een allochtone afkomst of een laag opleidingsniveau. Monasso adviseert dan ook extra zorgvuldigheid te betrachten bij de invoering van risicoprofielen.

Bewaartermijn

De angst voor stigmatisering houdt ook verband met de bewaartermijn van de gegevens. Voor gegevens in het JGZ-dossier (c.q. het EKD) geldt een bewaartermijn van vijftien jaar vanaf het moment dat de gegevens zijn vastgelegd, 'of zoveel langer als redelijkerwijs uit de zorg van een goed hulpverlener voortvloeit'. Als we uitgaan van het nu laatst voorgestelde contactmoment (klas twee voortgezet onderwijs), dan blijft de informatie bestaan tot de leeftijd van zo'n dertig jaar. Dan is het kind allang geen kind meer en ook niet meer onder het bereik van de JGZ, waarmee de vraag overblijft wat de relevantie van deze bewaartermijn na het 23e jaar feitelijk is.

De betekenis voor criminaliteitspreventie

Het heeft vele voordelen om voor een goede registratie van gedragsontwikkeling gebruik te maken van de JGZ. De JGZ heeft een breed bereik, heeft beschikking over een jeugdlang elektronisch dossier, heeft professionals in dienst die in staat moeten zijn om op een gestandaardiseerde manier informatie te verzamelen en vast te leggen, en speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van de nieuwe Centra voor Jeugd en Gezin, die vervolgens veel gewicht zullen krijgen in de inzet van vele preventieve interventies in de gemeenten. Tegelijkertijd zullen voor dat volgen van de 'toekomstige delinquenten' de nodige waarborgen moeten worden gesteld:

- Het vaststellen van de relevante gedragskenmerken moet worden verankerd in de instrumenten en de werkwijze binnen de JGZ; er is geen bewijs dat dit nu voldoende geregeld is. Er zal op dit vlak meer ontwikkeld moeten worden, wellicht door een intensievere samenwerking tussen criminologen, kinder- en jeugdpsychiaters en jeugdgezondheidszorg.
- Zolang er geen direct gebruik is van het EKD door anderen dan professionals uit de JGZ, zal de samenwerking tussen JGZ-professionals en diegenen die zich ook preventief met criminaliteitsontwikkeling bezighouden, moeten worden versterkt. De JGZ is op de meeste basisscholen vertegenwoordigd in de 'breed overleg'-structuur of het zorgteam van de school, de veiligheidsfunctionaris of de kinder- en jeugdpsychiater daarentegen niet.

Conclusie

Het EKD staat in de kinderschoenen. Ook al is het in 2009 operationeel, dan nog is het onduidelijk hoe de implementatie ervan zal verlopen en wat de kwaliteit van de opgeslagen informatie zal zijn. Daarom is het niet reëel om hooggespannen verwachtingen te koesteren over de praktische inzetbaarheid ten aanzien van de preventie van crimineel gedrag bij twaalfminners. Dan nog biedt het EKD een aantal logistieke verbeteringen en heeft het ook op het terrein van vroegsignalering – ook van probleemgedrag – potentie. Daarvoor is evenwel veel meer investering nodig in samenwerking tussen betrokken beroepsgroepen en vooral ook meer wetenschappelijke onderbouwing.

Literatuur

Bouchier, C.A.M., C.M. de Rover e.a.

Improving prevention in Dutch health care in schools
European Journal of Public Health, jrg. 9, 1999, p. 200-204

Duthler, A.W., H. Dupuis

Je hebt één jaar borstvoeding gehad, begrijp ik?
Rotterdam, NRC, 22 september 2008

Fleuren, M.A.H., O.R.W. de Jong

Basisvoorwaarden voor implementatie en borging van de standaarden Jeugdgezondheidszorg
Leiden, TNO, 2006

Kousemaker, N.P.J.

Zoeken, vinden, zorgen, delen. De ontwikkeling van een praktijkparadigma voor onderken-

ning en pedagogische preventie van psychosociale problematiek in de Jeugdgezondheidszorg
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1996

Monasso, T.

In the picture. Policy considerations for IT-supported recognition of children with psychosocial problems
Delft, 3TU, Centre for Ethics and Technology, 2008

Reijneveld, S.A., A.G.C. Vogels e.a.

Use of the Pediatric Symptom Checklist for the detection of psychosocial problems in preventive child healthcare
BMC Public Health, 2006, p. 1471-2458

Tenhaeff, C.R., N. Dijkstra e.a.

Vroegsignalering van zorgwekkende opvoedingssituaties in Samen Starten: wijkverpleegkundigen onderzoeken hun eigen dossiers

Tijdschrift voor Jeugdgezondheidszorg, jrg. 36, 2004, p. 76-80

Verloove-van Horick, S.P.,

F.J.M. van Leerdam e.a.

Jeugdgezondheidszorg: veel gezondheid voor weinig geld
Nederlands Tijdschrift voor de Geneeskunde, jrg. 147, 2003, p. 895-898

Vogels, T.

The identification by Dutch preventive child care of children with psychosocial problems: Do short questionnaires help?

Leiden, TNO, 2008

Van Widenfelt B.M.,

A.W. Goedhart e.a.

Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)

European Child & Adolescent Psychiatry, jrg. 12, 2003, p. 281-289

Gedragsproblemen bij kinderen voorkomen en verminderen

*L. Boendermaker en T. van Yperen**

Veel leerkrachten en leidsters in de kinderopvang herkennen ze zo: kinderen die ‘eruit’ liggen. Die hun zin krijgen door andere kinderen te dreigen en bij wie ze al hun alertheid nodig hebben om te voorkomen dat er gepest of geslagen wordt. Vaak wordt in de bovenbouw van de basisschool duidelijk dat ze al diverse keren een winkeldiefstal hebben gepleegd of dat ze andere kinderen onder dreigementen ertoe aanzetten dat voor hen te doen.

Hoe kan worden voorkomen dat dergelijke problemen blijven bestaan en uitgroeien tot chronische gedragsproblemen die het dagelijks functioneren ernstig bedreigen? Hoe kan met andere woorden een gedragsstoornis worden voorkomen?

In deze bijdrage geven we een overzicht van het type interventies dat kan worden ingezet. Ook geven we voorbeelden van in Nederland beschikbare, evidence-based interventies. Voor de uitgebreide beschrijvingen van die interventies verwijzen we naar de databank effectieve jeugdinterventies, die via de website van het Nederlands Jeugdinstituut te benaderen is.¹

We beginnen de bijdrage met een korte beschrijving van wat onder evidence-based interventies wordt verstaan.

Evidence-based interventies

Wanneer is een interventie ‘evidence-based’? Kortweg luidt het antwoord daarop: als er gebruik wordt gemaakt van up-to-date kennis – uit wetenschap en praktijk – over de aanpak bij een bepaald probleem. Daarbij is het van belang een onderscheid te maken tussen algemeen en specifiek werkzame factoren van interventies

* Dr. Leonieke Boendermaker werkt als senior onderzoeker bij het Kenniscentrum Jeugd en Opvoeding van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI). Prof. dr. Tom van Yperen is hoofd van dit Kenniscentrum.

1 Zie www.jeugdinterventies.nl of www.nji.nl.

(Hermanns, Öry e.a., 2005; Lipsey en Wilson, 1998; Nation, Crusto e.a., 2003; Shirk en Karver, 2003; Sutton, Utting e.a., 2004; Van Yperen, Booy e.a., 2003).

Algemeen werkzame factoren betreffen de opbouw en uitvoering van interventies en zijn werkzaam ongeacht de problemen waarop moet worden ingegrepen. Deze factoren worden onderscheiden van specifiek werkzame factoren: ingrediënten van een interventie die verantwoordelijk zijn voor het effect bij een specifieke doelgroep, bijvoorbeeld bij jeugdigen met gedragsproblemen en delinquent gedrag.

Theoretische onderbouwing

De basis van een goede interventie wordt gevormd door een theoretische onderbouwing van de aanpak. In deze onderbouwing komt aan de orde op welke risico- en beschermende factoren de interventie is gericht, en welke factoren door de interventie wel en niet beïnvloed worden. Daarbij zijn twee punten van belang.

Ten eerste het onderscheid tussen statische (onveranderbare) en dynamische (veranderbare) factoren. Interventies die problemen op een bepaald terrein voorkomen of verminderen, verminderen de invloed van dynamische risicofactoren, bieden compensatie voor de invloed van de meer statische factoren en/of vergroten de invloed van beschermende factoren. Duidelijk moet zijn welke factoren door de interventie worden aangepakt en waarom.

In andere bijdragen aan dit themanummer worden de risico- en beschermende factoren besproken die relevant zijn in de ontwikkeling van gedragsproblemen van kinderen. Voor een interventie bij gedragsproblemen betekent dit dat bijvoorbeeld de invloed van een inconsequente opvoedingsstijl van ouders verminderd wordt door hen voor te lichten over opvoeding of te trainen in opvoedingsvaardigheden. Er kan compensatie worden geboden voor de negatieve invloed van het opgroeien in een slechte buurt door jongerenwerk in de buurt te introduceren en bijvoorbeeld naschoolse opvang en activiteiten te organiseren. En het verstoord waarnemen van sociale informatie (een veelvoorkomend kenmerk van jeugdigen met antisociaal gedrag) is te verminderen door gerichte training van sociale en probleemoplossende vaardigheden.

Een tweede belangrijk punt in de theoretische onderbouwing betreft het aansluiten bij de kennis over de ontwikkeling van kinderen. In de verschillende stadia in de ontwikkeling van kinderen

zijn deels andere risico- en beschermende factoren aan te wijzen, zodat er bij kinderen in de verschillende ontwikkelingsstadia andere accenten gelegd kunnen worden (Jonkman, Van Yperen e.a., 2008; Sutton, Utting e.a., 2004). Zo geldt voor kinderen van alle leeftijden dat een laag gezinsinkomen, slechte behuizing en het wonen in een slechte buurt risicofactoren zijn. In de periode voor en vlak na de geboorte zijn enkele specifieke risicofactoren aan te wijzen, zoals stress en roken tijdens de zwangerschap en zwangerschap op jonge leeftijd (onder de 23 jaar). Terwijl tegen het einde van de basisschoolperiode de aanwezigheid van deviante vrienden als risicofactor te onderscheiden is, evenals de aanwezigheid van pesten op school en bijvoorbeeld een slechte schoolorganisatie. Interventies richten zich in de verschillende periodes op het beïnvloeden van deels andere risicofactoren. Zo zullen interventies in het eerste geval gericht zijn op het stimuleren van gezond leven van ouders zelf (afzien van roken, drugs- en alcoholgebruik ter vermindering van risico's op problemen bij het kind) en op voorbereiding op ouderschap en opvoeding. In het tweede geval zijn interventies gericht op leerkrachten en de schoolorganisatie.

Algemeen werkzame factoren

Het voert te ver op deze plaats alle algemeen werkzame factoren uitgebreid te bespreken. Voor een overzicht verwijzen we naar de eerdergenoemde databank effectieve jeugdinterventies. Op deze plaats willen we de belangrijkste factoren alleen kort noemen.

- Een interventie dient te zijn afgestemd op de omvang (ernst) van de problemen en het *risico* op verergering van de problemen. Bij een hoog risico past een intensievere interventie.
- Een interventie moet aansluiten bij de karakteristieken van de cliënten met wie gewerkt wordt (responsiviteitsprincipe). Het gaat daarbij zowel om aansluiting bij de wijze van leren (vaardigheden leren door doen en oefenen aan de hand van huiswerk) als om aansluiting bij de gemeenschap en cultuur van de deelnemers aan de interventie.
- Interventies werken beter als deze goed zijn afgestemd op de motivatie van de cliënten. Motivatie wordt vaak opgevat als een statisch gegeven (je bent het of je bent het niet), maar onderzoek laat zien dat motivatie tot ontwikkeling gebracht kan worden. Naarmate een interventie meer gericht is op het weer greep

krijgen op het eigen leven van ouders, kinderen en jongeren (*empowerment*), neemt de motivatie toe.

- Interventies die uitgevoerd worden door goed getraind personeel, blijken beter te werken dan interventies waarbij dat niet het geval is. Ook interventies waar sprake is van monitoring van de uitvoering om zicht te houden op een adequate uitvoering en controle van de kwaliteit, bereiken betere resultaten. Dit wordt ook wel aangeduid als aandacht voor de behandelingsintegriteit.
- Met helder opgebouwde interventies, waarin gewerkt wordt aan overeengekomen concrete doelen, worden meer resultaten behaald dan met minder goed opgebouwde interventies. Een goede interventie heeft de volgende kenmerken: realistische, helder geformuleerde en toekomstgerichte doelen, een duidelijke koppeling van doel en middel, en het opdelen van een programma in duidelijke fasen.
- Tot slot is een goede relatie tussen de cliënt en de hulpverlener van belang.

Specifiek werkzame factoren

Om gedragsproblemen te verhelpen is het niet voldoende om een interventie uit te voeren die aan de criteria hiervoor voldoet. Naast deze werkzame ingrediënten rondom de opbouw en uitvoering van een interventie is gerichte beïnvloeding nodig van risico- en beschermende factoren. Ter voorkoming en vermindering van gedragsproblemen en delinquent gedrag van kinderen gaat het dan om vijf typen interventies, die we hierna achtereenvolgens behandelen:

1. *home visitation* en ontwikkelingsstimulering;
2. training van opvoedingsvaardigheden van ouders;
3. training van sociaal-cognitieve vaardigheden van kinderen;
4. gezinsinterventies;
5. interventies op school.

Interventies voor ouders van jonge kinderen

In 'Home Visitation'-programma's worden (toekomstige) ouders in risicosituaties thuis opgezocht. Zij krijgen voorlichting over onder andere de invloed van stress en van het gebruik van alcohol, drugs en sigaretten op de ontwikkeling van het ongeboren kind. Ook krij-

gen zij uitleg over kinderverzorging en opvoeding en over zaken als het gebruik van voorbehoedsmiddelen en/of het combineren van werk of opleiding en de verzorging van een kind.

Diverse auteurs komen in overzichtsstudies tot de conclusie dat 'Home Visitation'-programma's effectief zijn in het voorkómen van gedragsproblemen. De overall uitkomst is echter mager, omdat vaak niet duidelijk wordt wat de programma's inhouden. Bovendien zijn de resultaten niet bij alle programma's positief (zie bijvoorbeeld Sutton, Utting e.a., 2004; Hermanns, Öry e.a., 2005).

Een uitzondering hierop is het 'Nurse-Family Partnership Program'. De uitkomsten van dit programma zijn positief, ook op langere termijn. Bij zowel de deelnemende moeders als hun kinderen is op lange termijn minder sprake van delinquentie, zijn er minder problemen in de schoolloopbaan, en zijn er minder gevallen van kindermishandeling. Dit wordt toegeschreven aan algemeen werkzame factoren, zoals de gedetailleerde uitwerking van het programma, de gedragstherapeutische aanpak en de getrainde stafleden (Olds, Henderson e.a., 1998). Uit meta-analyses naar de preventie van kindermishandeling komt het programma naar voren als een effectieve aanpak in het terugdringen van kindermishandeling.²

In Nederland is dit programma bekend onder de naam *Voorzorg* en specifiek gericht op het voorkomen van kindermishandeling.³

Voorzorg wordt aangeboden aan jonge zwangere vrouwen die laagopgeleid zijn, geen steunend sociaal netwerk hebben, alcohol en drugs gebruiken en andere problemen hebben. Er is in Nederland nog geen onderzoek gedaan naar de uitkomsten van *Voorzorg*. Naar een minder intensieve Nederlandse variant *Stevig ouderschap*⁴ is wel onderzoek gedaan (Bouwmeester-Landweer, 2006). De interventie heeft een positief effect op de fysieke en psychosociale ontwikkeling van het kind, ouders komen beter de afspraken met het consultatiebureau na en hebben zelf vaker de weg gevonden naar psychische hulp en ondersteuning.

Tot slot beschikken we in ons land over *Homestart*. Een programma waarbij een vrijwilliger een gezin met ouders die behoefte hebben aan ondersteuning, een dagdeel per week bezoekt en praktische

2 Zie o.a. Aos, Lieb e.a. (2004) en Hermanns, Öry e.a., 2005, p. 78.

3 Voor een uitgebreide beschrijving van *Voorzorg* verwijzen we naar de databank effectieve jeugdinterventies via www.jeugdinterventies.nl of via www.nji.nl.

4 Ook wel bekend onder de naam: 'Oké, ouder en kind zorg extra'.

hulp biedt om te voorkomen dat alledaagse problemen ontaarden in ernstige problemen. Nederlands onderzoek laat zien dat bij deelnemers aan Homestart de opvoedingsvaardigheden toenemen en de opvoedingsstress van de ouders afneemt (Asscher, 2005).

Ontwikkelingsstimulering

Kinderen die deelnemen aan programma's gericht op ontwikkelingsstimulering, blijken op latere leeftijd minder gedragsproblemen en crimineel gedrag te vertonen (Sutton, Utting e.a., 2004). Een programma waar veel gegevens over beschikbaar zijn, is het in de Verenigde Staten ontwikkelde High/Scope Perry Preschool Project. Dit programma is in Nederland bekend onder de naam *Kaleidoscoop*. Het High/Scope Perry Preschool Project is gericht op het terugdringen van onderwijsachterstanden en heeft jonge kinderen in de voorschoolse periode en eerste groepen van de basisschool als doelgroep. In het project wordt kinderen een rijke en geordende leeromgeving geboden in een speciaal centrum en met een vast dagschema. De activiteiten en materialen zijn onder andere gericht op taalontwikkeling, muziek en beweging, creativiteit, werken met hoeveelheden, ruimte en tijd. In het oorspronkelijke programma is een component opgenomen van ouderbegeleiding, Kaleidoscoop werkt zonder deze module. Er is inmiddels experimenteel onderzoek met een follow-up op zeer lange termijn beschikbaar naar High/Scope, kinderen die deelnamen aan het project zijn tot hun veertigste jaar gevolgd. Volwassenen die als kind aan High/Scope hebben deelgenomen, blijken vaker een middelbareschooldiploma behaald te hebben, minder vaak in aanraking te zijn gekomen met justitie en vaker economisch zelfstandig te zijn (Schweinhart, 2005). In Nederland zijn dergelijke langetermijngegevens nog niet beschikbaar en is ook nog geen experimenteel onderzoek gedaan. Wel weten we dat kinderen die aan Kaleidoscoop deelnemen, hoger scoren op cognitieve toetsen en emotioneel stabiel zijn dan kinderen die niet deelnemen (Veen, Roeleveld e.a., 2000).

Jonkman, Van Yperen e.a. (2008) noemen ook andere programma's gericht op het tegengaan van onderwijsachterstanden, zoals het in eigen land ontwikkelde *Opstap*-programma. Opstap richt zich op kinderen tot ongeveer zes jaar en wordt anders dan Kaleidoscoop thuis uitgevoerd. Een ouder voert gedurende twee jaar vijf dagen per week een activiteit uit met het kind aan de hand van voorgeschre-

ven materialen. Eens per twee weken worden zij bezocht door een medewerker van Opstap die dezelfde taal spreekt als de ouder, en ook eens per twee weken neemt de ouder deel aan een groepsbijeenkomst in de buurt. Uit onderzoek naar de resultaten van Opstap na zes jaar blijkt dat deelnemende kinderen minder blijven zitten op de basisschool en de moeders die hebben deelgenomen, een meer sensitieve en responsieve interactie hebben met hun kind (Van Tuijl, 2004). Effecten op het voorkomen van antisociaal gedrag op latere leeftijd zijn nog niet bekend.

Training van opvoedingsvaardigheden van ouders

In reviews en meta-analyses die aandacht besteden aan interventies voor kinderen onder de twaalf jaar, neemt het trainen van opvoedingsvaardigheden van ouders een centrale plaats in. Hieruit blijkt dat oudertrainingen, in meer of mindere mate, effectief zijn in het verminderen van probleemgedrag (zie onder meer Serketich & Dumas, 1996; Lundahl, Risser e.a., 2006). Het gaat om trainingen waarin ouders leren om op een effectieve manier regels te stellen en te handhaven (disciplineren) en leren om effectieve straffen te gebruiken (het toepassen van milde, korte straffen, zoals het gebruik van time-out en het verlies van privileges). Uit de meta-analyse van Serketich en Dumas (1996) blijkt bijvoorbeeld dat de effectgroottes voor ouders en kinderen op vier van de vijf uitkomstmaten (algemene kinduitkomsten, kinduitkomsten gerapporteerd door respectievelijk de ouders, een observator en een leerkracht) groot zijn. De studie laat zien dat een gemiddeld kind wiens ouder(s) een oudertraining heeft (hebben) gevolgd, beter is aangepast dan ruim 80% van de kinderen van wie de ouder(s) geen oudertraining heeft (hebben) gevolgd.⁵

Bij kinderen wordt meer gedragsverandering bereikt door het trainen van de opvoedingsvaardigheden van ouders dan door het trainen van kinderen zelf (Lösels en Beelman, 2003; McCart, Priester e.a., 2006). Oudertrainingen worden doorgaans in groepen gegeven,

5 Voor een gedetailleerde uitleg over de interpretatie van in onderzoek gevonden effectgroottes verwijzen we naar www.nji.nl – databank effectieve jeugdinterventies – achtergronden – effectgrootte.

op de locatie van de instelling die de training geeft. Deze manier van trainen blijkt minder goed te werken bij ouders die in moeilijke economische omstandigheden verkeren. Zij vallen eerder uit, hun dagelijkse problemen zijn groot en daardoor kunnen praktische problemen (zoals oppas voor de kinderen en het maken van reiskosten) minder makkelijk worden opgelost (Lundahl, Risser e.a., 2006). De uitkomsten van oudertrainingen verbeteren als de training in opvoedingsvaardigheden wordt gecombineerd met een training of interventies gericht op andere stressfactoren dan de opvoedingsonmacht. Zoals zelfcontrole van de ouders zelf, hulp bij huwelijksproblemen of het trainen van sociale en probleemoplossende vaardigheden (Taylor en Biglan, 1998; Serketich en Dumas, 1996). Bekende, goed onderzochte en effectieve programma's voor het trainen van opvoedingsvaardigheden bij ouders van kinderen tot een jaar of twaalf zijn de 'Parent Management Training' (PMT), 'Triple P' en 'Incredible Years'. Deze drie interventies zijn recent in ons land ingevoerd en bestaan uit rond de tien groepsbijeenkomsten voor ouders, waarin opvoedingsvaardigheden besproken én geoefend worden. De Parent Management Training is in Nederland bekend onder de naam PMTO,⁶ Triple P onder de eigen naam⁷ en Incredible Years⁸ onder de naam 'Pittige Jaren'. Zij worden nog op hun effectiviteit onder Nederlandse ouders onderzocht.

Training van kinderen zelf

Hoe ouder kinderen zijn, hoe meer er te zeggen valt voor het trainen van de kinderen zelf, naast of in plaats van hun ouders. Er zijn verschillende overzichtsstudies beschikbaar waarin de effecten van (onder andere) cognitieve gedragstherapie is onderzocht bij kinderen en/of jongeren met gedragsstoornissen en delinquent gedrag (zie o.a. Bennett en Gibbons, 2000; Brosnan en Carr, 2000).

6 PMT is begin jaren tachtig door Patterson van het Oregon Social Learning Centre ontwikkeld. Deze interventie wordt nu met overheidssubsidie in Nederland geïmplementeerd onder de naam PMTO (de O van Oregon) (zie www.pmt.nl).

7 Het Positive Parenting Programme (Triple P) is in ons land ingevoerd onder de naam 'Triple P, positief pedagogisch programma' en wordt via de geestelijke gezondheidszorg (jeugd-ggz) aangeboden (zie www.triplep-nederland.nl).

8 Incredible Years is een soortgelijk programma, ontwikkeld door Webster-Stratton (Canada).

Deze studies laten zien dat het trainen van vaardigheden met een cognitief gedragstherapeutische aanpak leidt tot een afname van de gedragsproblemen.

Met de term 'cognitieve gedragstherapie' (CGT) worden uiteenlopende interventies aangeduid.

In een recente meta-analyse van Sukhodolsky, Kassinove e.a. (2003) zijn specifieke elementen van cognitieve gedragstherapie bekeken: het trainen van vaardigheden, het leren herkennen van gevoelens, probleemoplossing en een combinatie van elementen. Overall bleek dat er sprake was van een middelgroot effect op het gedrag van de kinderen. Kinderen die de training volgden, zijn beter af dan 70 tot 80% van de kinderen die geen interventie kregen.

De vaardigheidstraining en combinatieaanpak bleken het beste te werken bij het verminderen van agressief gedrag. Het trainen van probleemoplossende vaardigheden bleek juist goed te werken voor het verminderen van gevoelens van boosheid en woede. Interventies waarin gebruik werd gemaakt van voordoen, rollenspel, het geven van feedback en huiswerkopdrachten, bleken betere uitkomsten te hebben. Uit deze studie blijkt ook dat er een trend valt waar te nemen dat oudere kinderen met gedragsstoornissen (vijftien tot zeventien jaar) meer baat hebben bij CGT voor dit soort problemen dan de jongste groep kinderen (zeven tot tien jaar). Bij jonge kinderen is daarom de combinatie met het trainen van ouders van groot belang. Een voorbeeld van een Nederlandse cognitief gedragstherapeutische aanpak voor kinderen is het programma *Zelfcontrole*, ontwikkeld door Van Manen (2001). Dit programma is bedoeld voor gedragsgestoorde kinderen tussen de negen en twaalf jaar oud en bestaat uit elf sessies in een kleine groep van vier of vijf kinderen. Kinderen die de interventie hebben doorlopen, vertonen minder gedragsproblemen dan vergelijkbare kinderen die een sociale vaardigheidstraining kregen (Van Manen, Prins e.a., 2004). Ook uit een onderzoek naar de toepassing van *Zelfcontrole* op de basisschool was er sprake van een afname in antisociaal gedrag (Muris, Meesters e.a., 2005). Ouders en leerkrachten worden bij deze interventie geïnformeerd over de voortgang van hun kind/leerling en ouders wordt gevraagd om thuis geen agressief gedrag te belonen. Zij worden echter niet getraind in hoe zij dat moeten doen.

Dat laatste is wel het geval in het programma *Minder boos en opstandig* (voor kinderen van acht tot twaalf jaar en hun ouders) en in *STOP 4-7* (voor kinderen van vier tot zeven jaar en hun ouders).

'Minder boos en opstandig' bestaat uit achttien bijeenkomsten voor een groep van vijf tot acht ouders, waarin (net als in de eerder besproken oudertrainingen) onder andere het observeren van gedrag van kinderen aan de orde komt, prijzen en belonen van kinderen, omgaan met ontwrichtend gedrag en het creëren van een positief gezinsklimaat. Ook voor de kinderen zijn er achttien bijeenkomsten, in een groep van vijf kinderen. Hier gaat het om een cognitief gedragstherapeutische aanpak, waarin onder andere het herkennen van gevoelens en het aanleren van de zogeheten *Stop en denk*-methode aan de orde komen. Onder de kinderen die deelnemen, verminderen de gedragsproblemen, terwijl prosociaal gedrag toeneemt. Op langere termijn blijken zij minder te roken en cannabis te gebruiken en hun delinquente gedrag komt overeen met dat van niet-verwezen kinderen van dezelfde leeftijd (Van de Wiel, 2002; Zonnevylle-Bender, Matthys e.a., 2007).

STOP 4-7 staat voor Samen sterker Terug Op Pad. De inhoud van de interventie is vergelijkbaar met de voorgaande, met dit verschil dat hier ook de leerkrachten worden getraind, zodat zowel in het gezin als op school gewerkt wordt aan een positief pedagogisch klimaat. Er is nog geen onderzoek beschikbaar naar de effectiviteit van deze interventie.

Gezinsinterventies

Een belangrijke beperking bij trainingen aan ouders zijn de eigen problemen van ouders. Zijn er grote financiële problemen of zijn er andere problemen bij ouders zelf (zoals risicovol middelengebruik of depressieve klachten), dan is er meer nodig dan 'alleen' een training van ouder en kind. Er is een interventie 'op maat' nodig, waarin ook aandacht besteed wordt aan de communicatie binnen het gezin, ouders en kind individueel worden getraind, en er ook oog is voor praktische en dagelijkse problemen in het gezin (Sutton, Utting e.a., 2004).

In ons land bestaan veel verschillende gezinsinterventies, die bekendstaan onder de naam IPT: intensieve pedagogische thuishulp (Van der Steege, 2007). Doorgaans krijgen gezinnen voor gemiddeld tien uur per week een hulpverlener in huis; de duur van de begeleiding verschilt per interventie. Het gaat om interventies als *Intensieve Orthopedagogische Thuisbegeleiding* (IOG), *Jeugdhulp Thuis* of

Praktische Pedagogische Thuisbegeleiding.⁹ Lang niet alle interventies zijn onderzocht. Uit (niet-experimenteel) onderzoek onder een deel van de interventies weten we wel dat de gedragsproblemen van kinderen afnemen, evenals de andere problemen in het gezin (Orobio de Castro en Veerman, 2002; Veerman, Janssens e.a., 2004). Inmiddels is 'IOG-Erger voorkomen' ontwikkeld, speciaal gericht op preventie van criminaliteit (Berger, 2006). Er zijn nog geen onderzoeksgegevens over deze interventie beschikbaar.

Twee interventies die in het buitenland tot goede resultaten hebben geleid, zijn onlang in ons land geïmplementeerd. Beide zijn gericht op al wat oudere kinderen en jongeren. *Functional Family Therapy* (FFT) (Alexander, Pugh e.a., 2000) is een gezinstherapie gericht op het veranderen van de interacties tussen gezinsleden, het verbeteren van het functioneren van de individuele leden van het gezin en van het gezin als geheel. De interventie richt zich op gezinnen met kinderen tussen de elf en achttien jaar. De eerste uitkomsten van onderzoek naar FFT in ons land laten positieve uitkomsten zien. De jongeren uit gezinnen die aan FFT deelnemen, zijn vergeleken met jongeren die een 'reguliere' justitiële afdoening kregen. De deelnemers plegen in het eerste jaar na afronding van de gezinsbehandeling minder geweldsdelicten (de controlegroep heeft in dat jaar twee keer zoveel kans op het plegen van een geweldsdelict dan de deelnemersgroep). Ook verbleven zij minder vaak in detentie en was er in de gezinnen van deze jongeren minder sprake van agressie en gezinsconflicten. De beide onderzochte groepen verschilden echter niet significant in hun algemene recidive na één jaar (deelnemers 35%, niet-deelnemers 50%) (Breuk, 2008).

Bij *Multisystem Therapy* (MST) (Henggeler, Schoenwald e.a., 1998) ligt de focus van de aanpak nog wat breder en is de doelgroep iets jonger: tien tot zeventien jaar. Bij MST gaat men ervan uit dat een gedragsstoornis veroorzaakt wordt en in stand blijft door factoren in het gezin, de familie, de school, de omgang met leeftijdgenoten en de buurt. De behandeling dient zich dus ook op al die gebieden (systemen) te richten. Er wordt daarom een pakket van interventies gericht op het gezin van een jeugdige, de jeugdige zelf en als dat nodig is op de school, vriendengroep, buurt of verdere familie.

9 Zie de databank effectieve jeugdinterventies voor een beschrijving van elk van de vormen van IPT.

Op basis van een meta-analyse die in 2006 is verricht op gegevens uit onderzoek naar MST, kunnen er kanttekeningen worden geplaatst bij de positieve uitkomsten die tot nu toe gevonden zijn. Er is nog onvoldoende bewijs voor de effectiviteit van MST, omdat er nog onvoldoende onafhankelijk onderzoek naar MST verricht is (Littell, Popa e.a., 2006). Een implementatie- en onderzoeksprogramma moeten de komende tijd uitwijzen of de effecten net zo uitvallen als in het buitenland.¹⁰

Interventies op school

We kennen in Nederland twee interventies die speciaal gericht zijn op het verminderen van gedragsproblemen en de school als aangrijpingspunt hebben. Het gaat om *SPRINT* en *Taakspel*. Op het laatste programma gaan we hier niet in, omdat het ook elders in dit themanummer aan de orde komt (zie bijdrage Van Lier en Orobio de Castro). *SPRINT* is de afkorting van 'signaleren van en preventieve interventie bij antisociaal gedrag' en wordt op 25 Amsterdamse basisscholen toegepast (Van Leeuwen en Bijl, 2003).

Leerkrachten en intern begeleiders vullen een screeningslijst in voor alle kinderen tussen de zeven en tien jaar oud. Deze screening vindt op drie momenten plaats met een tussenpose van zes maanden en verdeelt kinderen in een groep die misschien risico loopt, en een groep die geen risico loopt. De ouders van de risicogroep worden uitgenodigd op speciale bijeenkomsten waar opvoedingsvaardigheden, gezinscommunicatie, sociale steun en communicatie met de school aan de orde komen. De kinderen nemen individueel of in een kleine groep deel aan een training die grote overeenkomsten vertoont met *Zelfcontrole* en de kindercomponent van *Minder boos en opstandig* (zie hiervoor). *SPRINT* is in eigen land ontwikkeld en onderzoek naar de effecten is bezig.

10 Zie implementatie- en onderzoeksprogramma MST/FFT via www.zonmw.nl (programma jeugd).

Tot slot

In deze bijdrage hebben we laten zien dat het bij de aanpak van gedragsproblemen van belang is om evidence-based interventies in te zetten. Vooral de theoretische onderbouwing van interventies is van belang: op welke risico- of beschermende factoren is een interventie gericht, hoe doet men dat, en waarom?

Het scala aan interventies overziend kunnen we concluderen dat er een breed spectrum van interventies nodig is: niet alleen voor kinderen en hun ouders die al problemen ervaren, maar ook voor (aanstaande) ouders in risicosituaties. Op alle besproken terreinen zijn wel interventies in ons land ontwikkeld of geïmplementeerd. De schaal waarop vormt echter nog een belangrijke beperking voor een krachtige aanpak van gedragsproblemen. Veel van de besproken interventies zijn slechts op één of enkele locaties beschikbaar. Er is nog geen sprake van een landelijke dekking van de besproken interventies.

Anderzijds zijn er ook andere interventies die veel toegepast worden, maar waar nog maar weinig over bekend is. Zo is speltherapie een veel toegepaste interventie bij (beginnende) gedragsproblemen en naar de effecten specifiek bij deze problemen is nog maar weinig onderzoek gedaan (zie Boendermaker, Harder e.a., 2007).

Een andere belangrijke beperking ligt in het feit dat veel onderzoeksinformatie afkomstig is van onderzoek naar *jongens* en er weinig bekend is over de toepassing van interventies onder allochtone groepen. Er zijn aanwijzingen dat er weinig verschillen zijn in de risicofactoren die een rol spelen bij jongens en meisjes, al hebben negatieve gezinsrelaties een grotere impact op het ontwikkelen van gedragsstoornissen bij meisjes dan bij jongens (Hipwell en Loeber, 2006). Voor een krachtige aanpak van gedragsproblemen is aandacht voor deze beperkingen dringend noodzakelijk.

Literatuur

Aos, S., R. Lieb

Benefits and Costs of Prevention and Early Intervention Programs for Youth

Washington, Washington State Institute for Public Policy, 2004

Alexander, J.F., C.A. Pugh e.a.

Functional Family Therapy
In: D. Elliot (ed.), *Blueprints for violence prevention*, Book 3,
Golden, CO, Venture, 2000

Asscher, J.J.

Parenting support in community settings. Parental needs and effectiveness of the Home-Start Program

Amsterdam, SCO-Kohnstamm Instituut, 2005

Bennett, D.S., T.A. Gibbons

Efficacy of child cognitive-behavioral interventions for antisocial behavior: a meta-analysis

Child and Family Behavior Therapy, jrg. 22, 2000, p. 1-15

Berger, M. (red.)

IOG-Erger voorkomen, de methodiekhandleiding

Utrecht/Lichtenvoorde, NIZW en Forium, 2006

Boendermaker, L., A. Harder e.a.

Programmeringsstudie Jeugdzorg
Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut (NJI), 2007

Bouwmeester-Landweer, M.B.R.

Early home visitation in families at risk for child maltreatment
Leiden, Universiteit Leiden, 2006

Bratton, S.C., D. Ray e.a.

The efficacy of play therapy with children: a meta-analytic review of treatment outcomes

Professional Psychology, Research and Practices, jrg. 36, 2005, p. 376-390

Breuk, R.

Breaking the cycle: day treatment for juvenile delinquents

Amsterdam, Vrije Universiteit, 2008 (diss.)

Brosnan, R., A. Carr

Adolescent conduct problems.

In: A. Carr (red.), *What works with children and adolescents: a critical review of psychological interventions with children, adolescents and their families*
Londen/New York, Routledge, 2000, p. 131-154

Henggeler, S.W., S.K. Schoenwald e.a.

Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents

New York/Londen, The Guilford Press, 1998

Hermanns, J., F. Öry e.a.

Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegsignalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen.

Utrecht, UMC Utrecht, 2005
(www.integratedcare.nl)

Hipwell, A.E., R. Loeber

Do we know which interventions are effective for disruptive and delinquent girls?

Clinical Child and Family Psychology Review, jrg. 9, nr. 3/4, 2006, p. 221-255

Jonkman, H., T. van Yperen e.a.

Prevention
In: R. Loeber, N.W. Slot e.a. (red.), *Tomorrow's criminals: the development of child delinquency and effective interventions*, Ashgate, Ashgate Press, 2008, p. 283-307

**Klein Velderman, M.,
C.M.H. Hosman e.a.**

*Onderzoeksprogram-
mering Opvoed- en
opgroei-ondersteuning*
Leiden, TNO Kwaliteit van
Leven, 2007

LeBlanc, M., M. Ritchie

*A meta-analysis of play therapy
outcomes*

Counselling Psychology Quar-
terly, jrg. 14, 2001, p. 149-163

Leeuwen, E. van, B. Bijl

*SPRINT resultaten; tweede
deelrapport van het evaluatieon-
derzoek, over de uitkomsten van
de interventie*

Duivendrecht, PI Research, 2003

Lipsey, M.W., D. Wilson

*Effective intervention for serious
juvenile offenders: a synthesis of
research*

In: R. Loeber, D.P. Farrington
(red.), *Serious & violent juvenile
offenders, risk factors and suc-
cessful interventions*, Newbury
Park, CA, Sage, 1998, p. 313-345

Littell, J.H., M. Poppa e.a.

*Multisystemic Therapy for social,
emotional and behavioral prob-
lems in youth aged 10-17 (Review)*

The Cochrane Library, nr. 3,
2006 (www.thecochranelibrary.com)

Lösel, F., A. Beelman

*Effects of child skills training in
preventing antisocial behavior: a
systematic review of randomized
evaluations*

The Annals of the American

Society of Political and Social

Sciences, nr. 587, 2003, p. 84-109

Lundahl, B., H.J. Risser e.a.

*A meta-analysis of parent train-
ing: moderators and follow-up
effects*

Clinical Psychology Review,
jrg. 26, 2006, p. 86-104

Manen, T. van

*Zelfcontrole. Een sociaal-
cognitief interventieprogramma
voor kinderen met agressief en
oppositieel gedrag*

Houten/Diegem, Bohn Stafleu
Van Loghum, 2001

**Manen, T.G. van, P.J.M. Prins
e.a.**

*Reducing aggressive behavior
in boys with a social-cognitive
group treatment: results of a
randomized, controlled trial*

Journal of the American Acad-
emy of Child and Adolescent
Psychiatry, jrg. 43, nr. 12, 2004,
p. 1478-1487

McCart, M.R., P.E. Priester e.a.

*Differential effectiveness of
behavioral parent-training and
cognitive-behavioral therapy of
antisocial youth: a meta-analysis*

Journal of Abnormal Child
Psychology, jrg. 34, nr. 4, 2006,
p. 527-542

Muris, P., C. Meesters e.a.

*Reducing children's aggressive
and oppositional behaviors in
the schools: preliminary results
on the effectiveness of a social-
cognitive group intervention
program*

- Child & Family Behavior Therapy, jrg. 27, nr. 1, 2005, p. 17-32
- Nation, M., C. Crusto e.a.**
What works in prevention. Principles of effective prevention programs
American Psychologist, jrg. 58, 2003, p. 449-456
- Olds, D., C. Henderson e.a.**
Long-term effects of nurse home visitation on children's criminal and antisocial behavior: 15-year follow up of a randomized trial
Journal of the American Medical Association, jrg. 14, nr. 280, 1998, p. 1238-1244
- Orobio de Castro, B., J.W. Veerman**
Kansen gekeerd? Criminaliteitspreventie door gezinsondersteuning
Utrecht, PI Research BV en Capaciteitsgroep Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht, 2002
- Schweinhart, L.**
The High/Scope Perry Preschool Study through age 40
2005 (gedownload op 8 maart 2005, van www.highscope.org/research/perryproject/perry-main.htm)
- Serketich, W.J., J.E. Dumas**
The effectiveness of behavioral parent training to modify antisocial behavior in children: a meta-analysis
Behavior Therapy, jrg. 27, 1996, p. 171-186
- Shirk, S.R., M. Karver**
Prediction of treatment outcome from relationship variables in child and adolescent therapy: A meta-analytic review
Journal of Consulting and Clinical Psychology, jrg. 71, 2003, p. 452-464
- Steege, M. van der**
Intensieve pedagogische thuis-hulp komt tot wasdom, naar een gouden standaard
Utrecht, NJi, 2007
- Sukhodolsky, D.G., H. Kasinove e.a.**
Cognitive-behavioral therapy for anger in children and adolescents: a meta-analysis
Aggression and Violent Behavior, jrg. 9, 2003, p. 247-269
- Sutton, C., D. Utting e.a.**
Support from the start. Working with young children and their families to reduce the risks of crime and antisocial behaviour
Londen, Department for Children, Youth and Families, 2004 (www.dfes.gov.uk/research/data/uploadfiles/RR524.pdf)
- Taylor, T.K., A. Biglan**
Behavioral family interventions for improving child-rearing: a review of the literature for clinicians and policy makers
Clinical Child and Family Psychology Review, jrg. 1, nr. 1, 1998, p. 41-60
- Tuijl, C. van**
Lange termijn effecten van Opstap Opnieuw. Effecten van

een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen

Utrecht, Universiteit Utrecht, 2004

Veen, A., J. Roeleveld e.a.

Evaluatie van Kaleidoscoop en Piramide. Eindrapportage

Amsterdam, SCO-Kohnstamm Instituut, 2000

Veerman, J.W., J.M.A.M. Janssens e.a.

Opvoeden in onmacht, of ...? Een meta-analyse van 17 methodieken voor intensieve pedagogische thuishulp bij normovertredend gedrag

Nijmegen, Katholieke Universiteit Nijmegen, ACSW/Praktikon, 2004

Wiel, N.M.H. van de

The effect of manualized behaviour therapy with disruptive behaviour disordered children in everyday clinical practice: a randomised clinical trial

Utrecht, Universiteit Utrecht, 2002 (diss.)

Yperen, T.A. van, Y. Booy e.a.

Vraaggerichte hulp, motivatie en effectiviteit jeugdzorg

Utrecht, NIZW, 2003

Zonneville-Bender, M.J.S.,

W. Matthys e.a.

Preventive effects of treatment of disruptive behavior disorder in middle childhood on substance use and delinquent behavior

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, jrg. 46, nr. 1, 2007, p. 33-39

Universele preventie

De effecten van twee veelbelovende programma's

*P.A.C. van Lier en B. Orobio de Castro**

Hoewel de piek in het voorkomen van gedragsproblemen en crimineel gedrag tijdens de adolescentie of vroege volwassenheid ligt (Farrington, 1986), is er een aanzienlijke groep kinderen die al op zeer vroege leeftijd ernstige gedragsproblemen vertoont. In deze bijdrage verstaan wij onder de term 'gedragsproblemen' vooral oppositioneel opstandige problemen en fysieke agressie tijdens de kindertijd; op latere leeftijd omvat de term ook geweld, diefstal en vandalisme. Tijdens de tienerjaren laat 30 tot 40% van de algemene bevolking wel eens gedragsproblemen zien (Moffitt, Caspi e.a., 2002). Een gedeelte daarvan heeft reeds serieuze gedragsproblemen in de kindertijd (ongeveer 5 tot 10% van de algemene bevolking; Moffitt, Caspi e.a., 2002). Desondanks zorgt deze minderheid voor veruit de meeste problemen. Zo neemt deze groep ongeveer 50% van het totale aantal geweldsdelicten in de jongvolwassenheid voor zijn rekening, en 60% van het totale aantal veroordelingen voor geweld tegen vrouwen (Moffitt, Caspi e.a., 2002). Maar ook tijdens de adolescentie is het deze groep die de meeste problemen veroorzaakt (Moffitt, Caspi e.a., 1996).

Kenmerkend aan deze groep kinderen is dat hun gedragsproblemen persistent zijn. Ze beginnen al tijdens de kindertijd en lopen door tijdens de adolescentie tot in de jongvolwassenheid (Fergusson, Horwood e.a., 2005; Moffitt, Caspi e.a., 2002). Dit alles maakt dat de signalering van gedragsproblemen bij deze groep kinderen al tijdens de kinderjaren moet gebeuren. Vooral wanneer men beseft dat deze kinderen niet zomaar gedragsproblemen laten zien. Het is de combinatie van het gedrag van deze kinderen enerzijds en de reactie

* Dr. Pol van Lier is als universitair hoofddocent verbonden aan de afdeling Ontwikkelingspsychologie van de Faculteit der Psychologie en Pedagogiek van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Prof. dr. Bram Orobio de Castro is hoogleraar Experimentele Ontwikkelingspsychopathologie aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

van de omgeving (ouders, leerkrachten, kinderen) anderzijds, die uiteindelijk bepaalt hoe ernstig de gedragsproblemen van deze kinderen worden. En hoewel het juist niet zo zou moeten zijn, zullen de reacties van de omgeving de gedragsproblemen van het kind eerder in stand houden dan doen afnemen. Daarom is vroegtijdige preventie, gericht op een adequate omgang met deze kinderen, essentieel. Preventieprogramma's worden vaak gecategoriseerd in drie programmatypes: universele, selectieve en gerichte interventies. Universele interventies richten zich op de algemene populatie. Doel van dit type interventies is te voorkomen dat kinderen gedragsproblemen gaan ontwikkelen, of te voorkomen dat deze doorgroeien. Selectieve interventies richten zich specifiek op kinderen met een verhoogd risico op het ontstaan of verergeren van gedragsproblemen. Gerichte interventies, ten slotte, richten zich op kinderen die al ernstige symptomen van gedragsproblemen hebben. Het doel is te voorkomen dat de gedragsproblemen overgaan in concreet crimineel gedrag.

Deze drie typen preventieve interventie hebben ieder specifieke voor- en nadelen. Selectieve preventie vraagt per definitie om een selectie van kinderen met een verhoogd risico. Een dergelijke selectie lijkt voor de ontwikkeling van gedragsproblemen weliswaar redelijk te maken (Bennett, Lipman e.a., 1998), maar kan leiden tot stigmatisering van deze kinderen, met het gevaar dat kinderen en ouders zich juist afsluiten voor hulp. Gerichte interventies staan feitelijk gelijk aan behandelprogramma's en zijn daardoor kostbaar en moeilijk op grote schaal te implementeren. Universele interventies kennen deze nadelen niet, maar doordat zij per definitie aan alle kinderen worden aangeboden, kunnen ze veel minder intensief zijn dan selectieve of gerichte programma's. Het meest aantrekkelijk lijkt het deze drie vormen van preventie te combineren in een vorm van 'stepped care', waarbij een universeel programma wordt aangeboden aan alle kinderen, met daarbij selectieve en gerichte componenten voor die kinderen die daar vanuit de universele preventie behoefte aan lijken te hebben (zie bijvoorbeeld Fast Track, Conduct Problems Prevention Research Group, 1999). Dergelijke 'stepped care'-programma's zijn echter nog niet op grote schaal beschikbaar in Nederland.

In deze bijdrage behandelen wij de mate waarin universele preventieprogramma's kunnen bijdragen aan de preventie van gedragsproblemen tijdens de kindertijd. Er zijn in Nederland weliswaar

vele (universele) preventieve interventies gericht op de reductie van gedragsproblemen, maar slechts van een zeer klein aantal is vastgesteld dat ze ook daadwerkelijk effectief zijn (Nederlands Jeugdinstituut, 2008).

Wij richten onze aandacht op een tweetal bewezen effectieve universele preventieve programma's: Taakspel en PAD. Beide programma's richten zich op kinderen tijdens de basisschoolleeftijd. Dit heeft een aantal redenen. Als eerste geven basisscholen gemakkelijk toegang tot grote groepen kinderen, wat een voorwaarde is voor een adequate toepassing van universele programma's. (Daarmee willen wij overigens zeker niet de indruk wekken dat preventie zich tot de school zou moeten beperken, maar daarover later meer.) Ten tweede zijn kinderen aan het begin van de basisschool nog jong, wat de kans verkleint (maar niet uitsluit) dat er al zeer ernstige gedragsproblemen zijn. Zo vroeg mogelijk ingrijpen lijkt immers het meest effectief in het voorkomen van problemen (Dodge, Dishion e.a., 2006). Ten slotte markeert de basisschoolperiode een grote overgang in de ontwikkeling van kinderen. Voorafgaand aan de basisschool was de ouder-kindrelatie de belangrijkste (sociale) invloed in de ontwikkeling van kinderen. Daarna komt daar de relatie met de leerkracht en met leeftijdgenoten bij. Deze vergroting van de leefwereld is voor een goede sociale ontwikkeling onontbeerlijk, maar leidt ook tot een toename van risicofactoren voor probleemgedrag.

Zo zijn vroegtijdige verstoorde relaties met leeftijdgenoten en het gezelschap zoeken en leren van agressieve vrienden in deze periode sterk voorspellend voor latere ernstige gedragsproblemen (Boivin, Vitaro e.a., 2005; Deater-Deckard, 2001; Van Lier en Koot, 2008).

Met de overgang naar de basisschool worden ook aan de sociaal-emotionele vaardigheden van een kind hogere eisen gesteld. Het is een kritische leeftijd voor de ontwikkeling van deze vaardigheden en lijkt daarom de aangewezen periode om kinderen hierbij te helpen. Daartoe worden universele preventieve programma's, zoals Taakspel en PAD, in deze ontwikkelingsfase ingezet.

Taakspel

Taakspel (Van der Sar, 2002; Van der Sar en Goudswaard, 2001; Engels: Good Behavior Game, Barrish, Saunders e.a., 1969; Dolan, Jaylan e.a., 1989) is een klassikale interventie gericht op

de vermindering van druk, opstandig en agressief gedrag, en op het bevorderen van prosociaal gedrag. Taakspel is een klasmanagementprogramma. Het biedt leerkrachten een groot aantal gemakkelijk toepasbare, effectieve handvatten om het gedrag van kinderen op school te reguleren. Inhoudelijk richt Taakspel zich op enkele onderliggende facetten die gedragsproblemen doen ontstaan en in stand houden. Zo zorgt Taakspel ervoor dat de klasstructuur helder wordt voor kinderen, door inzichtelijk en voorspelbaar te maken aan welke regels kinderen zich in de klas of op school moeten houden. Ook leert het de leerkracht sociaal gedrag van kinderen systematisch aandacht te geven en aan te moedigen, en gedragsproblemen zo veel mogelijk te negeren. Hiermee wordt voorkomen dat de leerkracht-leerlingrelatie zich vooral richt op ongewenst gedrag, omdat te veel aandacht hiervoor uiteindelijk bekrachtigend kan werken. Ook zorgt Taakspel ervoor dat de omgang tussen kinderen onderling verbetert, door ze actief en op een positieve manier met elkaar te laten samenwerken. Hiermee wordt getracht te voorkomen dat kinderen alleen komen te staan in de klas, en eenzijdig gaan optrekken met andere, agressieve kinderen. Ook biedt het spel kinderen zo de mogelijkheid op een prosociale manier met elkaar om te gaan, en van elkaars sociale gedrag te leren. Taakspel kan worden ingezet vanaf groep 3 van de basisschool. Meer informatie over het programma Taakspel is te vinden op www.CED.nl.

Onderzoek naar de effecten van Taakspel in de klas

Na de ontwikkeling van Taakspel is in de jaren zeventig en tachtig een aantal studies uitgevoerd naar de effecten van het programma. Dit betrof vaak vergelijkingsstudies of processtudies, waarin positieve effecten op de reductie van probleemgedrag werden aangetoond (Embry, 2002). Recentelijk is in een aantal gerandomiseerde trials (RCT's) de effectiviteit van Taakspel onderzocht. Deze studies zijn zowel in de Verenigde Staten als in Nederland uitgevoerd. Het Amerikaanse onderzoek richtte zich op twee cohorten van jongeren uit de binnenstad van Baltimore, die zijn gevolgd van de leeftijd zes tot ongeveer twintig jaar. Deze kinderen kregen tijdens de eerste twee jaar van de basisschool de interventie. In de eerste Nederlandse trial zijn 666 kinderen uit (groot) Rotterdam en Amsterdam gevolgd, van de leeftijd zes tot veertien jaar. De interventie was tijdens groep 4 en 5. In de tweede Nederlandse trial

worden 758 kinderen uit de steden Rotterdam en Den Haag en uit de Achterhoek gevolgd vanaf groep 1 en 2 van de basisschool tot (de huidige leeftijd) tien jaar. Hier kregen de kinderen drie jaar Taakspel, van groep 3 tot en met groep 5.

Effecten op gedrags- en emotionele problemen

Uit de Amerikaanse trials bleek dat kinderen die de Taakspel-interventie hadden ondergaan, minder agressief gedrag lieten zien tijdens de interventie, wat standhield gedurende de basisschoolperiode (Dolan, Kellam e.a., 1993; Ialongo, Poduska e.a., 2001; Ialongo, Werthamer e.a., 1999; Kellam, Rebok e.a., 1994). Deze effecten waren het grootst bij jongens die bij aanvang van de studie bovengemiddeld veel agressief gedrag lieten zien (Kellam, Rebok e.a., 1994; Muthén, Brown e.a., 2002). Ook bleek dat kinderen die Taakspel hadden ondergaan, op twaalfjarige leeftijd ongeveer 50% reductie hadden in de kans op een gedragsstoornis (Ialongo, Poduska e.a., 2001). Op twintigjarige leeftijd hadden kinderen die aanvankelijk de meeste gedragsproblemen hadden (14 tot 16%) van de twee onderzoekspopulaties, een kleinere kans om een antisociale persoonlijkheidsstoornis te hebben ontwikkeld (60% reductie in de eerste onderzoeksgroep, 32% reductie in de tweede; Petras, Kellam e.a., 2008).

De effecten van Taakspel in Nederland zijn vooral uit het eerste onderzoek bekend. Hier bleek dat kinderen die Taakspel kregen, gemiddeld minder opstandig en agressief gedrag lieten zien (Van Lier, Muthén e.a., 2004). Deze reductie in gedragsproblemen bleef ook na de interventie bestaan (Van Lier, Vuijk e.a., 2005). Daarnaast gaven kinderen die Taakspel in de klas hadden gehad, op dertien-/veertienjarige leeftijd aan dat ze minder angstige en depressieve klachten hadden dan controlegroepkinderen. Dit werd verklaard door het feit dat deze kinderen minder vaak het slachtoffer van agressie in de klas waren geweest tijdens de basisschool (Vuijk, Van Lier e.a., 2007).

De eerste effecten van de tweede Nederlandse trial zijn bemoedigend. Hierin werd wederom een afname van gedragsproblemen gevonden na twee jaar interventie. Interessant was dat deze vermindering van gedragsproblemen deels werd verklaard doordat kinderen elkaar beter accepteerden in de klas (Witvliet, Van Lier e.a., in druk). Ten slotte bleek uit het Amerikaanse onderzoek dat, in vergelijking met een controlegroep, Taakspel-kinderen ook minder gebruikmaakten van (geestelijke) gezondheidszorg in verband met gedrags- en

emotionele problemen en alcohol- of drugsgebruik (Ialongo, Poduska e.a., 2001; Poduska, Kellam e.a., 2008). Het verschil is zowel tijdens de basisschoolperiode als op twintigjarige leeftijd te zien. Deze effecten werden alleen bij jongens gevonden.

Programma Alternatieve Denkstrategieën (PAD)

PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies; Nederlands: PAD) is in de jaren tachtig in de Verenigde Staten ontwikkeld door Greenberg, Kusché e.a. (1987). Het uitgangspunt van *PATHS* is dat sociale en emotionele competenties nodig zijn om gedrags- en emotionele (angst, depressie) problemen te voorkomen en/of te reduceren. Getracht wordt kinderen en docenten in schoolklassen systematisch te laten werken aan de bevordering van sociaal-cognitieve, emotionele en gedragsvaardigheden. Daarbij wordt specifiek gewerkt aan die vaardigheden waarvan in onderzoek een relatie met de ontwikkeling van probleemgedrag is aangetoond. Belangrijke sociaal-cognitieve vaardigheden in dit verband zijn het goed waarnemen en interpreteren van gedrag van anderen, zelf weten wat adequaat gedrag inhoudt, daartoe in staat zijn en ervoor kunnen kiezen, evenals verantwoordelijkheid nemen voor het eigen gedrag. Belangrijke emotionele vaardigheden zijn het tijdig opmerken van negatieve emoties en het op een sociaal aanvaardbare manier uiten van deze emoties (bijvoorbeeld boosheidsmanagement). Beïnvloeding van deze vaardigheden blijkt in verschillende interventies inderdaad gedragsproblemen te kunnen voorkomen en laten afnemen (bijvoorbeeld Hudley en Graham, 1993; Van Manen, Prins e.a., 2004).

In *PATHS* worden deze vaardigheden geoefend in specifieke lessen, en worden ze voortdurend toegepast door de leerkracht en de leerlingen door het gebruik van *PATHS*-materialen, -termen, -regels en -omgangsstijl gedurende de gehele schooldag. *PATHS* wordt in Nederland in het primair onderwijs toegepast met kinderen van zes tot twaalf jaar. Dit gebeurt zowel op scholen voor regulier en speciaal basisonderwijs als op scholen voor speciaal onderwijs die deel uitmaken van een Regionaal Expertise Centrum (REC). In september 2005 is er een uitgebreidere versie verschenen, voor kinderen vanaf vier jaar.

Onderzoek naar de effecten van PAD in de klas

De effectiviteit van PATHS is in de Verenigde Staten onderzocht in regulier en speciaal onderwijs. Bij beide onderwijsvormen vond men in de *posttest* en in de *follow-up* na 12 en/of 24 maanden significante vooruitgang op onder andere sociale probleemoplossing en emotionele competentie (Greenberg, Kusché e.a., 1995; Greenberg en Kusché, 1996, 1997, 1998). Het gebruik van PATHS leidt tot een significante afname van door leraren gerapporteerde gedrags- en emotionele problemen (Kam, Greenberg e.a., 2004). Twee jaar na afloop van de interventie werden deze effecten nog steeds gevonden. Naast de hiervoor genoemde effecten vond men ook significante verbeteringen in de door PATHS aangepakte vaardigheden, onder andere in emotionele kennis, de identificatie van emotionele signalen in het gedrag van anderen en probleemoplossingsvaardigheden. Als onderdeel van het zogenoemde FAST-Track-programma zorgde PATHS voor significante afname van gedragsproblemen, een lagere prevalentie van gedragsstoornissen, minder verwijzingen naar speciaal onderwijs en een significant beter klimaat in de klassen (Conduct Problems Prevention Research Group, 1999). Op basis van deze resultaten in de Verenigde Staten is PATHS daar erkend als effectief programma door de Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, en als modelprogramma met de hoogst mogelijke beoordeling voor de *Blueprints for violence prevention*. Recent is de effectiviteit van PAD onderzocht in Nederland (Louwe, Van Overveld e.a., 2008). De ontwikkeling van kinderen bij scholen waar PAD al jaren routinematig gebruikt wordt, is vergeleken met de ontwikkeling van kinderen bij scholen waar routinematig met andere programma's gewerkt wordt. Daarbij werden PAD en de vergelijkingsbehandelingen aan alle kinderen aangeboden, maar werd specifiek de ontwikkeling van de jongens met de grootste gedragsproblemen bij aanvang gevolgd. Om na te kunnen gaan of PAD bij verschillende schooltypen en verschillende leerkrachten werkt, werden evenredig reguliere basisscholen, speciale basisscholen (SBO's) en cluster 4-scholen (speciaal onderwijs voor kinderen met gedragsproblemen) geworven. In totaal namen 144 jongens met gedragsproblemen deel aan het onderzoek. Na één jaar en na twee jaar blijken door PAD de gedragsproblemen van deze jongens te zijn verminderd. Bovendien blijken de effecten op gedrag samen te hangen met een verbetering in sociaal-cogni-

tieve vaardigheden, die het uitgangspunt van PAD vormen. PAD blijkt echter niet op alle schooltypen en bij alle leerkrachten even effectief. Duidelijke PAD-effecten werden gevonden in regulier en SBO-onderwijs, maar in cluster 4-onderwijs konden geen effecten worden aangetoond. Opvallend was dat de geringe effecten bij cluster 4-scholen samenvielen met grote verschillen in leerkrachtgedrag en satisfactie tussen cluster 4-leerkrachten en leerkrachten in de andere schooltypen. De grootste effecten van PAD worden gevonden bij een goede implementatie door leerkrachten, die duidelijk het door PAD voorgeschreven gedrag laten zien en die zich bij hun werk gesteund en gewaardeerd voelen. Bij leerkrachten met een lage tevredenheid in het werk en een negatieve omgangsstijl, die vaker voor bleken te komen bij cluster 4-scholen, zijn geen positieve effecten van PAD gevonden. Het is belangrijk daarbij op te merken dat deze effecten onafhankelijk zijn van de ernst van de problemen van leerlingen. Het is dus niet zo dat leerkrachten met een lage tevredenheid in het werk minder effectief waren *doordat* zij moeilijkere leerlingen zouden hebben.

Discussie

Preventie van gedragsproblemen door middel van universele interventies op school blijkt effectief te kunnen zijn. Maatschappelijk relevante effecten zijn in Nederland gevonden voor Taakspel en PAD, en in het buitenland ook voor andere preventieprogramma's. Betekent dit nu dat Nederland massaal dergelijke interventies moet gaan inzetten in het basisonderwijs? Naar onze mening zou dat alleen een goed idee zijn als daarbij aan een aantal voorwaarden voldaan is.

In de eerste plaats is het belangrijk te realiseren dat we nog vrij weinig weten. Hoewel er vele preventieprogramma's bestaan, zijn we in Nederland in feite pas ongeveer een decennium bezig met onderzoek naar de effecten van dit soort programma's. Invoering van preventieprogramma's is alleen zinvol als we meteen onderzoeken welke programma's werken en onder welke condities ze effectief worden. Daarbij is het ook zeer van belang verschillende aanpakken met elkaar te vergelijken, in plaats van slechts één programma dat effectief is gebleken, overal in te voeren, waardoor geen vergelijkingen meer mogelijk zijn. Maar een gevaar hierbij is dat we doorslaan

in het aanbieden van interventies. Voor veel betrokkenen is het op het moment niet duidelijk welke preventieprogramma's ze voor welke problemen het beste in kunnen zetten. Er zijn talloze aanbieders en vele onderzoeksclaims, die zeer vaak niet zijn gebaseerd op solide onderzoek. Scholen en JGZ-organisaties worden bedolven onder folders en claims waar ze niet uit kunnen kiezen. Een effectief preventief jeugdbeleid zou dus vooraf moeten gaan aan effectieve preventie. Dit beleid zou moeten uitmonden in advies op maat voor bijvoorbeeld scholen, op basis van een aantal kenmerken van de school en specifieke problemen waarmee de school kampt. Hiervoor is een onafhankelijk 'keurmerk' voor preventieve programma's noodzakelijk. Gelukkig zijn zulke keurmerken volop in ontwikkeling, en zoeken de verschillende keurmeesters elkaar op om tot overeenstemming te komen (zie bijvoorbeeld www.jeugdinterventies.nl). Implementatie van preventieve programma's heeft dus alleen zin als effectiviteitsonderzoek er integraal deel van uitmaakt.

Taakspel en PAD alleen niet voldoende

Ten tweede is het belangrijk te beseffen dat Taakspel en PAD alleen niet voldoende zijn. Hoewel er bemoedigende effecten worden gevonden, vooral bij risicokinderen, zijn deze kinderen na voltooiing van de programma's niet vrij van problemen. Sterker nog, ze laten ondanks de goede effecten vaak nog steeds meer gedragsproblemen zien dan andere kinderen (Conduct Problems Prevention Research Group, 2002; Van Lier, Vuijk e.a., 2005). Universele interventies op de basisschool zijn dus het begin. We gaven al aan dat kinderen die vroegtijdig ernstige gedragsproblemen vertonen, het grootste risico lopen op langdurige problemen en crimineel gedrag. Intensievere programma's lijken nu een volgende belangrijke stap. Deze programma's moeten zich niet alleen intensief op het kind richten, maar ook op het gezin, bijvoorbeeld via sociale-vaardigheidstrainingen en onderwijsondersteuning. In tegenstelling tot wat in het publieke debat wel wordt beweerd, zijn ook moeilijke gezinnen wel degelijk aanspreekbaar met een outreachende benadering (bijvoorbeeld met programma's als 'stevig ouderschap'). Mogelijk is universele preventie op school een goede ingang om vervolgens specifieke ouders te benaderen, zoals momenteel in verschillende onderzoeksprojecten gedaan wordt. Een andere belangrijke focus lijkt inbedding van universele preventie op school in een samenhangende aanpak met jeugdzorg en jeugd-ggz.

Grootschalige implementatie

Ten derde kunnen preventieve interventies alleen effectief zijn als ze op grote schaal goed worden geïmplementeerd. Immers, de kwaliteit van implementatie van interventies lijkt minstens zo bepalend voor hun effect als de precieze inhoud van de interventie. Zoals uit het PAD-onderzoek bleek, zijn degenen die programma's uitvoeren, de mate waarin zij zich ondersteund weten, en de kaders waarbinnen zij werken, van doorslaggevend belang. Het is evident dat preventieprogramma's niet als wondermiddel of doekje voor het bloeden kunnen worden ingezet om problemen op te lossen in sectoren waar personeel overvraagd wordt of onwerkbaar cumulaties van kinderen met problemen bijeen worden gebracht (vergelijk cluster 4-onderwijzers in de PAD-studie). Het is van het grootste belang meer te weten over de beste wijze om deze leerkrachten te trainen en te ondersteunen, en de randvoorwaarden te creëren waarbinnen zij kunnen functioneren. Onderzoek hiernaar is internationaal in volle gang. Toch is het ook belangrijk te beseffen dat aan grootschalige implementatie van preventieprogramma's een risico kleeft. Het maatschappelijke debat over het ontstaan van gedragsproblemen onttaardt helaas vaak in een discussie over 'schuld'. Zodra uit onderzoek blijkt dat bepaalde kinderen een verhoogd risico lopen op problemen, zijn er altijd mensen die stellen dat de schuldige 'aangepakt' of zelfs bestraft moet worden. Dat hebben we de afgelopen jaren bijvoorbeeld zien gebeuren voor culturele achtergrond, ouders, leerkrachten en kinderen met een moeilijk temperament. Hierdoor is er een reëel gevaar dat degenen die wij willen bereiken met preventie, zich ten onrechte beschuldigd voelen en niet meer mee willen werken. Preventie zal niet werken als ouders het gevoel krijgen dat zij door hun medewerking aan een programma erkennen schuldig te zijn aan het ontstaan van gedragsproblemen. Preventie kan alleen werken als het een kans is die mensen geboden wordt, niet als sanctie die mensen wordt opgelegd. Bij universele preventie is de kans op deze effecten gelukkig veel kleiner dan bij andere vormen van preventie.

Een veelgehoord bezwaar tegen preventie, ten slotte, is dat het veel te duur zou zijn om op grote schaal te implementeren. Dit bezwaar berust op een enorme onderschatting van de kosten van correctie achteraf. De kosten van één enkel kind dat opgroeit van agressieve kleuter tot jeugdige vandaal tot draaideurcrimineel zonder werk lopen

letterlijk in de miljoenen, alleen al door opsporing, detentie en behandelingen. Inderdaad blijkt uit onderzoek dat de baten van preventie opwegen tegen de kosten. Sterker nog, door de hoge kosten van onbehandelde jongeren blijkt dat zelfs een klein behandel-effect een hoog rendement heeft, waarbij de investering in preventie een veelvoud in baten oplevert. Om een voorbeeld te noemen: het Perry Preschool-programma, een preventief programma gericht op optimale educatie vanaf de kleutertijd, heeft tegen de tijd dat de jongeren volwassen zijn, een rendement van 712% bereikt (Schweinhart, Montie e.a., 2005).

Conclusies

We weten enigszins welke factoren bij kinderen de kans vergroten op continuïteit van probleemgedrag en op een antisociale en/of criminele ontwikkeling, hoewel de vroegtijdige identificatie nog niet erg accuraat is. Wat we in ieder geval weten, is dat als serieuze gedragsproblemen al op jonge leeftijd ontstaan, ze behoorlijk persistent kunnen zijn. Interventie uitstellen totdat het gedragspatroon is ingesleten en mogelijk in crimineel gedrag is uitgemond, heeft als groot nadeel dat de behandeling dan weinig effectief zal zijn en kostbaar bovendien.

Onderzoek naar Taakspel en PAD in Nederland en naar andere programma's in het buitenland laat zien dat er een alternatief is, namelijk effectieve vroege preventieprogramma's. Zelfs als dergelijke preventieprogramma's maar op een deel van de doelgroep een vrij bescheiden effect zouden hebben, zijn de baten groot. Immers, de baten van iedere voorkomen criminele carrière zijn een veelvoud van de kosten van preventieprogramma's. Nederland kan zich veel financiële en sociale kosten en menselijk leed besparen door zwaarder in te zetten op evidence-based preventie. Daarvoor is nog een lange weg te gaan. Deze begint met een actief preventief jeugd beleid, waarbij de nadruk moet komen op zowel universele als gerichte preventie, voor specifieke populaties. Enkel bewezen effectieve programma's moeten worden ingezet. We moeten dus voorkomen dat we onze energie te veel steken in het ontwikkelen van nieuwe interventies. Er zijn al voldoende programma's. Het bestuderen van veelbelovende bestaande programma's en het combineren van deze programma's heeft de toekomst. Dit jeugd beleid moet dan de leidraad zijn voor scholen, maar ook voor onderwijsbegeleidingsdien-

sten en ggz-instellingen in de keuze van programma's. We zijn er nog lang niet, maar één ding staat vast: de investeringen die daar nu voor nodig zijn, betalen zich over een aantal jaren in veelvoud terug door betere maatschappelijke participatie en lagere jeugdcriminaliteit.

Literatuur

Barrish, H.H., M. Saunders e.a.

Good Behavior Game: effects of individual contingencies for group consequences and disruptive behavior in the classroom

Journal of Applied Behavior Analysis, jrg. 2, 1969, p. 119-124

Bennett, K.J., E.L. Lipman e.a.

Do measures of externalising behaviour in normal populations predict later outcome?: implications for targeted interventions to prevent conduct disorder

Journal of Child Psychology and Psychiatry, jrg. 39, nr. 8, 1998, p. 1059-1070

Boivin, M., F. Vitaro e.a.

Peer relationships and the development of aggressive behavior in early childhood

In: R.E. Tremblay, W.W. Hartup e.a. (red.), *Developmental origins of aggression*, New York, Guilford Press, 2005, p. 376-397

Conduct Problems Prevention Research Group

A developmental and clinical model for the prevention of conduct disorders: the FAST Track Program

Development and Psychopathology, jrg. 4, 1992, p. 509-527

Conduct Problems Prevention Research Group

Initial impact of the Fast Track prevention trial for conduct problems: II. Classroom effects

Journal of Consulting and Clinical Psychology, jrg. 67, nr. 5, 1999, p. 648-657

Conduct Problems Prevention Research Group

Evaluation of the first 3 years of the Fast Track prevention trial with children at high risk for adolescent conduct problems

Journal of Abnormal Child Psychology, jrg. 30, nr. 1, 2002, p. 19-35

Deater-Deckard, K.

Annotation: recent research examining the role of peer relationships in the development of psychopathology

Journal of Child Psychology and Psychiatry, jrg. 42, nr. 5, 2001, p. 565-579

Dodge, K.A., T.J. Dishion e.a.

Deviant peer influences in intervention and public policy for youth

SRCD Social Policy Report, jrg. 20, nr. 1, 2006, p. 1-19

Dolan, L.J., T. Jaylan e.a.

The Good Behavior Game manual

Baltimore, MD, The Johns Hopkins Prevention Research Center, 1989

Dolan, L.J., S.G. Kellam e.a.

The short-term impact of two classroom-based preventive interventions on aggressive and shy behaviors and poor achievement

Journal of Applied Developmental Psychology, jrg. 14, nr. 3, 1993, p. 317-345

Embry, D.D.

The Good Behavior Game: a best practice candidate as a universal behavioral vaccine

Clinical Child and Family Psychology Review, jrg. 5, nr. 4, 2002, p. 273-297

Farrington, D.P.

Age and crime

In: M. Tonry en N. Morris (red.), *Crime and justice: an annual review of research*, Vol. 7, Chicago, University of Chicago Press, 1986, p. 198-250

Fergusson, D.M., L.J. Horwood e.a.

Show me the child at seven: the consequences of conduct problems in childhood for psychosocial functioning in adulthood

Journal of Child Psychology and Psychiatry, jrg. 46, nr. 8, 2005, p. 837-849

Greenberg, M.T., C.A. Kusché

The PATHS Project: preventive intervention for children

Final report to the National Institute of Mental health, Grant No. R01MH42131, 1996

Greenberg, M.T., C.A. Kusché

Improving children's emotion regulation and social competence: the effects of the PATHS curriculum

Paper presented at the meeting of the Society for Research in Child Development, Washington, DC, 1997

Greenberg, M.T., C.A. Kusché

Preventive intervention for school-aged deaf children: the PATHS curriculum

Journal of Deaf Studies and Deaf Education, jrg 3, 1998, p. 49-63

Greenberg, M.T., C.A. Kusché e.a.

The PATHS curriculum

Seattle, University of Washington Press, 1987

Greenberg, M.T., C.A. Kusché e.a.

Promoting emotional competence in school-aged children: the effects of the PATHS curriculum

Developmental Psychopathology, jrg. 7, 1995, p. 117-136

Hudley, C., S. Graham

An attributional intervention to reduce peer-directed aggression among African-American boys

Child Development, jrg. 64, 1993, p. 124-138

Ialongo, N.S., J. Poduska e.a.

The distal impact of two first-grade preventive interventions on conduct problems and disorder in early adolescence

Journal of Emotional and Behavioral Disorders, jrg. 9, nr. 3, 2001, p. 146-160

Ialongo, N.S., L. Werthamer e.a.

Proximal impact of two first-grade preventive interventions on the early risk behaviors for later substance abuse, depression, and antisocial behaviour

American Journal of Community Psychology, jrg. 27, nr. 5, 1999, p. 599-641

Kam, C., M.T. Greenberg e.a.

Sustained effects of the PATHS curriculum on the social and psychological adjustment of children in special education

Journal of Emotional and Behavioral Disorders, jrg. 12, nr. 2, 2004, p. 66-78

Kellam, S.G., G.W. Rebok e.a.

The course and malleability of aggressive behavior from early first grade into middle school: results of a developmental epidemiologically-based preventive trial

Journal of Child Psychology and Psychiatry, jrg. 35, nr. 2, 1994, p. 259-281 (published erratum appears in Journal of Child Psychology and Psychiatry, jrg. 35, nr. 5, 1994, p. 983)

Lier, P.A.C. van, H.M. Koot

Peer relationships

In: R. Loeber, W.N. Slot e.a.

(red.), *Tomorrow's criminals: the development of child delinquency and effective interventions*, Ashgate: Ashgate Press, 2008

Lier, P.A.C. van, B.O. Muthén e.a.

Preventing disruptive behavior in elementary schoolchildren: impact of a universal, classroom based intervention

Journal of Consulting and Clinical Psychology, jrg. 72, nr. 3, 2004, p. 467-478

Lier, P.A.C. van, P. Vuijk e.a.

Understanding mechanisms of change in the development of antisocial behavior: the impact of a universal intervention

Journal of Abnormal Child Psychology, jrg. 33, nr. 5, 2005, p. 521-535

Louwe, J.J., C.W. van Overveld

Een PAD naar minder agressie: de effectiviteit van het Pro-gramma Alternatieve Denkstrategieën voor jongens met ernstige gedragsproblemen in verschillende typen Nederlands primair onderwijs

Agiel, Baarn, 2008, diss. Universiteit Utrecht

Manen, T.G. van, P.J.M. Prins e.a.

Reducing aggressive behavior in boys with a social cognitive group treatment: results of a randomized, controlled trial

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, jrg. 43, nr. 12, 2004, p. 1478-1487

Moffitt, T.E., A. Caspi e.a.

Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: natural history from ages 3 to 18 years
Development and Psychopathology, jrg. 8, 1996, p. 399-424

Moffitt, T.E., A. Caspi e.a.

Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years

Development and Psychopathology, jrg. 14, nr. 1, 2002, p. 179-207

Muthén, B.O., C.H. Brown e.a.

General growth mixture modeling for randomized preventive interventions

Biostatistics, jrg. 3, 2002, p. 459-475

Nederlands Jeugdinstituut

Databank effectieve jeugdinterventies

Geraadpleegd op 29 oktober 2008 (www.nji.nl/eCache/DEF/1/03/055.html)

Petras, H., S.G. Kellam e.a.

Developmental epidemiological courses leading to antisocial personality disorder and violent and criminal behavior: effects by young adulthood of a universal preventive intervention in first- and second-grade classrooms
Drug and Alcohol Dependence, nr. 95, suppl. 1, 2008, S45-59

Poduska, J.M., S.G. Kellam e.a.

Impact of the Good Behavior Game, a universal classroom-based behavior intervention, on

young adult service use for problems with emotions, behavior, or drugs or alcohol

Drug and Alcohol Dependence, nr. 95, suppl. 1, 2008, S29-44

Sar, A.M. van der

Licentiemap Taakspel voor schoolbegeleiders

Rotterdam, Pedologisch Instituut, 2002

Sar, A.M. van der, M. Goudswaard

Docenthandleiding Taakspel voor basisonderwijs

Rotterdam, Pedologisch Instituut, 2001

Schweinhart, L. J., Montie e.a.

Lifetime effects: The High/Scope Perry Preschool study through age 40. Monographs of the High/Scope Educational Research Foundation nr. 14

Ypsilanti, MI, High/Scope Press, 2005

Vuijk, P., P.A. van Lier e.a.

Testing sex-specific pathways from peer victimization to anxiety and depression in early adolescents through a randomized intervention trial

Journal of Affective Disorders, jrg. 100, nr. 1-3, 2007, p. 221-226

Witvliet, M., P.A.C. van Lier e.a.

Testing links between childhood positive peer relations and externalizing outcomes through a randomized controlled intervention study

Journal of Consulting and Clinical Psychology, in druk

Jong geleerd, oud gedaan

Effectieve preventieprogramma's in Nederland

*H. Jonkman en M. Steketee**

Net als in andere moderne westerse landen zijn geweld, delinquentie en antisociaal gedrag van kinderen en jongeren een serieus maatschappelijk probleem in Nederland. In deze bijdrage concentreren we ons op de vraag welke werkzame interventies en vormen van preventie er zijn in Nederland.

Wij gaan ervan uit dat inzichten in de prevalentie en incidentie van geweld, delinquentie en antisociaal gedrag richtinggevend moeten zijn bij de preventieve aanpak ervan. Daarnaast is het vanzelfsprekend belangrijk om zicht te hebben op de oorzaken van antisociaal gedrag.

Ook is de laatste vijf à tien jaren in Nederland, net als in het buitenland, de roep om 'evidence' te horen; bewijs dat dergelijke interventies ook de effecten opleveren die zij pretenderen te hebben. Steden en wijken in Nederland die met deze problematiek te maken hebben, maken gebruik van uiteenlopende preventieve activiteiten en programma's zonder te weten waar deze theoretisch op gebaseerd zijn. We weten evenmin of ze overal volgens eenzelfde systematiek worden uitgevoerd, noch wat de resultaten en de effecten ervan zijn. In deze bijdrage presenteren wij negen (potentiële) effectieve preventieve programma's, voorbeeldprogramma's voor de Nederlandse situatie.

Wij sluiten de bijdrage af met enkele conclusies en thema's voor de komende jaren met betrekking tot preventie van geweld, delinquentie en antisociaal gedrag van kinderen en jongeren.

* Drs. Harrie Jonkman en dr. Majone Steketee zijn werkzaam bij het Verwey-Jonker Instituut in Utrecht.

Het probleem

Jeugddelinquentie onder twaalfminners

Wat weten we nu over hoe vaak geweld, delinquentie en antisociaal gedrag bij kinderen onder de twaalf jaar voorkomen? Uit de politie-registratie blijkt dat ongeveer 4.500 tien- en elfjarigen jaarlijks in aanraking met de politie komen, 15% van hen meer dan één keer. Jongeren onder de twaalf vallen niet onder het strafrecht en hun gedrag geldt niet als wetsovertreding. Terecht, aangezien voor het gemiddelde kind onder de twaalf geldt dat de morele ontwikkeling nog niet voltooid is op die leeftijd. De meeste kinderen die wel in aanraking komen met de politie, krijgen een zogenoemde Stop-maatregel. Ze moeten bijvoorbeeld een excuusbrief schrijven aan het slachtoffer.

Recentelijk zijn er verschillende zelfrapportageonderzoeken gedaan naar jongeren en kinderen en delinquentie (Van der Laan en Blom, 2006; Junger-Tas, Steketee e.a., 2008; Loeber, Slot e.a., 2008). Volgens Loeber, Slot e.a. zijn er zo'n 130.000 tien- en elfjarigen – een op de drie – die zich minimaal één keer per jaar misdragen of een misdrijf plegen. Ook uit het onderzoek van het WODC komt eenzelfde resultaat naar voren (Van der Laan en Blom, 2006). Alarmerende cijfers? Enige nuancering is op zijn plaats. Als men kijkt naar het type delicten, dan blijkt het vooral om de minder ernstige criminaliteit te gaan. Het gaat onder meer om vuurwerk afsteken, bekladding, pesten, brandstichting, winkeldiefstal, verbaal en fysiek geweld. De resultaten van het zelfrapportageonderzoek van Junger-Tas, Steketee e.a. (2008) onder 2.300 scholieren in de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs wijzen erop dat het een kleine groep jongeren (8%) is die regelmatig delicten pleegt, zowel lichte als zwaardere delicten. Vooral als het om lichte delicten gaat, blijkt dat het bij meer dan de helft van de plegers een eenmalig incident betreft. Ook jongeren die zeggen een ernstig delict te hebben gepleegd, geven aan dat dit slechts eenmaal is voorgekomen.

Tegelijkertijd is het belangrijk erop te wijzen dat lang niet alle antisociale kinderen zich tot antisociale jongeren en volwassenen ontwikkelen. Er zijn genoeg kinderen die over hun gedragsproblemen heen groeien. En weliswaar neemt crimineel gedrag in de adolescentie toe, daarna neemt het ook weer af (Junger-Tas, Steketee e.a., 2008). Dit geldt niet alleen voor jongeren die slechts een of twee

delicten hebben gepleegd, maar ook voor recidivisten (Blokland, 2005).

Sommige criminologen meenden daarom dat de leeftijdsverdeling van criminaliteit een constante is, onafhankelijk van tijd, plaats, ras, sekse en type delict (Hirschi en Gottfredson, 1983). Nadere bestudering hiervan heeft echter geleid tot de nodige nuances. Gaat men af op de politieregistratie, dan blijkt bijvoorbeeld dat vandalisme en misdrijven tegen orde en gezag het sterkst met leeftijd samenhangen. Op 21- tot 24-jarige leeftijd zijn deze delicten al tot de helft van het niveau van 18-jarigen teruggelopen. Ook vermogenscriminaliteit is het hoogst voor jongeren tot 20 jaar en daalt daarna sterk. Halvering van geweldscriminaliteit treedt pas op in de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar (Junger-Tas, 1993).

Longitudinaal onderzoek heeft echter laten zien dat sommige kinderen al heel vroeg antisociaal of probleemgedrag vertonen (Farrington en West, 1990). Als daar geen effectieve reactie op volgt, kan dit gedrag leiden tot een langdurige criminele carrière. Deze jongeren plegen al op relatief vroege leeftijd ernstige delicten, en dan gaat het niet alleen om vermogensdelicten, maar ook om gewelds- en zedendelicten. Men zou dus een onderscheid kunnen maken tussen wat Moffit 'adolescence limited' en 'life course persistent' antisociaal gedrag noemt (Moffit, 1993). Ook wel: opportunistische delinquentie versus ernstig delinquent gedrag.

We zijn nog niet in staat om te kunnen voorspellen welke kinderen met antisociaal gedrag deze problemen ontgroeien en welke kinderen dat niet doen (Hoeve, Donker e.a., 2008). Dat laat onverlet dat we ons moeten afvragen wat we in een vroeg stadium kunnen doen opdat deze problemen minder optreden en de kinderen zich standvastiger ontwikkelen.

Ontwikkeling van antisociaal gedrag bij kinderen

Externaliserende gedragsproblemen komen veel voor onder kinderen tot twaalf jaar. Op deze leeftijd gaat het veelal om agressie, lichte vormen van delinquentie, bluffen en grootspraak, opstandig gedrag, autoriteitsproblemen, ongehoorzaamheid, aandacht vragen, bokkig gedrag en plagen en wreedheid naar anderen. Fysiek geweld, vandalisme, alcohol- en drugsgebruik en spijbelen komen veel minder voor. Prevalentiecijfers van gedragsproblemen bij kinderen lopen uiteen, ook binnen Nederland. Een verklaring daarvoor luidt dat onder-

zoekers verschillende definities hanteren. Bij geweld, delinquentie en antisociaal gedrag gaat het veelal om normatieve begrippen waarover verschillen van mening bestaan. Daarnaast heeft het te maken met de onderzoeksgroep en de gehanteerde onderzoeksmethode (Hoeve, Donker e.a., 2008). Verschillen in prevalenties hangen ook samen met wie de problemen signaleert. Voor het vaststellen van gedragsproblemen bij kinderen moet veelal gebruik worden gemaakt van onderzoeksinstrumenten die bij volwassenen uit de omgeving van kinderen worden uitgezet: ouders, leerkrachten en professionals. Maar deze gegevens vertonen niet dezelfde trends. Ouders bijvoorbeeld laten hogere scores zien op externaliserende problemen en concentratieproblemen bij kinderen dan leerkrachten. Leraren, op hun beurt, zeggen eerder dat kinderen verward zijn en omgaan met verkeerde vrienden. Ouders rapporteren minder probleemgedrag dan professionals (Hoeve, Donker e.a., 2008). Wel krijgen de gegevens over deze kinderen meer reliëf wanneer ze verzameld worden via diverse informanten. Ouders, leerkrachten en andere professionals maken kinderen in verschillende contexten mee. Het gedrag van een kind kan op school verschillen van hoe het zich thuis gedraagt. Jongens vertonen meer externaliserende problemen dan meisjes, met name delinquentie en fysieke agressie. Maar wanneer bij meisjes de problemen klinisch zijn vastgesteld, zijn hun gedragsproblemen (waaronder concentratieproblemen) weer groter dan die bij jongens.

Voor deze leeftijdsgroep wordt een onderscheid gemaakt in:

- gedragsproblemen (GP), als gewelddadig naar dieren zijn, vloeken en obscene gedrag;
- oppositioneel-opstandige problemen (OOP), zoals ongehoorzaam zijn en heel veel argumenteren;
- aandachtstekort/hyperactiviteitsproblemen (ADHD), waaronder opvallend luid zijn en niet stil kunnen zitten.

Combinaties van deze problemen komen bij kinderen veel voor.

Van Lier (2002) identificeerde drie groepen van jonge antisociale kinderen:

1. kinderen met hoge niveaus van OOP en ADHD en matige niveaus van GP;
2. kinderen met matige niveaus van OOP en ADHD en lage niveaus van GP;
3. kinderen met lage niveaus van alle drie gedragingen.

Hij vond geen groepen met slechts één van de drie soorten gedragsproblemen.

De verschillen in patronen van ontwikkeling van antisociaal gedrag moeten grote consequenties hebben voor de ontwikkeling van preventieprogramma's. Er zullen programma's moeten zijn die in een vroeg stadium gedragsproblemen van kinderen aanpakken, en er zullen programma's moeten zijn gericht op criminaliteitspreventie bij adolescenten.

De oorzaken

De laatste decennia is onze kennis over het ontstaan van geweld, delinquentie en antisociaal gedrag verder toegenomen. We weten dat dit gedrag vaak biologische en neurologische oorzaken heeft. Lichamelijke factoren worden bij de geboorte 'meegegeven' of kunnen ontstaan door vroeggeboorte, laag geboortegewicht, problemen bij de geboorte of door drugs- en alcoholgebruik van de moeder. Voorts is de dagelijkse omgeving van kinderen en jongeren van grote invloed op de ontwikkeling van dit probleemgedrag. We weten dat geweld, delinquentie en antisociaal gedrag niet van de ene op de andere dag ontstaan. En we weten ook dat er verschillende factoren aan ten grondslag liggen, vaak interacterend en over langere tijd. Onderzoek naar de invloed van de kwaliteit van de leefomgeving op criminaliteit, gezondheid en het welzijn van mensen heeft in de wetenschappen een lange geschiedenis. In klassieke studies werden verbanden aangetoond met armoede, slechte behuizing, voedsel- en drinkpatroon, sociale klasse en arbeidsomstandigheden. Er is in de twintigste eeuw veel gedaan om deze achterstanden te overbruggen. Tegelijkertijd zijn er nieuwe sociale problemen bij gekomen, die ook de ontwikkeling van groepen jongeren bedreigen, zoals migratie, discriminatie en nieuwe vormen van armoede, maar ook stress. Ook deze maatschappelijke omstandigheden beïnvloeden sociale ontwikkeling van groepen kinderen en jongeren en kunnen de risico's op probleemgedrag verhogen.

Maar ook de meer directe en dagelijkse omgeving van kinderen is van zeer grote invloed op de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren groeien veelal op binnen vier domeinen: het gezin, de school, de vriendengroep en de wijk.

Voor de ontwikkeling van kinderen blijft, ook wanneer ze puber zijn, de band met het gezin en de sturende en controlerende rol van ouders van groot belang (Furstenberg, Cook e.a., 1999). Hoe gaan ouders in deze jaren met conflicten en agressie om, hoe runnen ze het gezin, hoe houden ze het gedrag van het jonge kind in de gaten en corrigeren ze dit als het nodig is?

Als tweede opvoedingsdomein heeft de school grote invloed op de cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling van het kind. Hoe gaan leraren met hen om, welke kennis en vaardigheden krijgen ze bijgebracht? Maar ook: waar staat de school voor, welke normen worden overgebracht, welke grenzen getrokken?

In de kinder- en tienerjaren wordt de wereld verder uitgebreid. Vrienden en vrije tijd krijgen een nieuwe betekenis en de vriendengroep wordt een belangrijk referentiekader voor de jongere, in positieve en negatieve zin.

Tot slot is er nog de wijk of de buurt. Een kenmerk als de sociaal-economische positie van de bewoners is bijvoorbeeld van invloed op de criminaliteitscijfers in een wijk.

Voor preventie zijn vooral onderliggende factoren die samenhangen met het ontstaan van geweld, delinquentie en antisociaal gedrag, van belang. Antisociaal gedrag wordt vandaag de dag vooral in verband gebracht met specifieke, onderliggende factoren: risico- en beschermende factoren. Aan geweld, jeugd-delinquentie en antisociaal gedrag (maar dat geldt in principe ook voor ander probleemgedrag) liggen risicofactoren ten grondslag (Loeber en Farrington, 1998, 2001; Loeber, Slot e.a., 2001, 2008; Keating en Hertzman, 1999). Het gaat bijvoorbeeld om 'vroeg en aanhoudend antisociaal gedrag' of 'conflicten in het gezin'. Daarnaast spelen beschermende factoren een rol (bijvoorbeeld 'sociale vaardigheden' of 'erkenning'). Bij succesvolle interventies gaat het er in principe om de nadelige effecten van risicofactoren te bestrijden en de kracht van beschermende factoren te versterken.

De aanpak

In het buitenland zijn er verschillende reviews en meta-analyses die inzicht geven in de effectiviteit van preventieve programma's om geweld, delinquentie en antisociaal gedrag aan te pakken. In de inmiddels klassieke studie *Preventing crime: what works, what doesn't*,

what's promising (1996) doen Shermann, Gottfredson e.a. uitgebreid verslag van de resultaten van enkele honderden Amerikaanse preventieprogramma's. In dezelfde periode beginnen D. Elliott en zijn collega's ook aan een onderzoek naar goede preventieprogramma's gericht tegen geweld, delinquentie en antisociaal gedrag. Deze *Blue Print Programs* moesten voldoen aan zeer hoge wetenschappelijke standaards van effectiviteit. Elf programma's worden naar voren geschoven als voorbeeldprogramma's en zijn uitgebreid voor de praktijk beschreven. Steden en wijken krijgen de aanbeveling én ondersteuning om deze programma's in te zetten bij de preventie van geweld in hun context (Elliott, 1998).

Deze buitenlandse studies beschrijven de criteria van preventie-activiteiten voor jongeren, zoals het richten op onderliggende factoren van probleemgedrag (risicofactoren en beschermende factoren), het inzetten op adequate leeftijd, het helder conceptualiseren en uitvoeren van de programma's en het wetenschappelijk vaststellen van resultaten van interventies.

Specifieke Nederlandse situatie

De resultaten van buitenlandse effectstudies kunnen niet zonder meer naar de Nederlandse situatie worden gegeneraliseerd. Preventieve interventies die in de ene sociaal-culturele context met succes recidive terugdringen, zijn elders mogelijk – maar niet per se – effectief (Loeber, Slot e.a., 2001). In Nederland zelf is er tot nu toe betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar de effecten van preventieprogramma's, ook al is dit onderzoeksterrein sterk in ontwikkeling. Het onderzoek naar de doelmatigheid en de kosten-baten van interventies dat wel is gedaan, is lang niet allemaal van hoge kwaliteit. Verdurmen, Van Oort e.a (2003) concludeerden enkele jaren geleden dat de kwaliteit van deze onderzoeken sterk uiteenloopt. Zij constateren bij veel studies grote methodologische problemen: grote (selectieve) uitval, zwakke implementatie, ontbreken van toetsing, ontbreken van controle op *confounders* en ontbreken van een (langere) follow-up. Zij stellen dat het bij dergelijke studies niet mogelijk is om de gevonden resultaten toe te schrijven aan de effectiviteit van het gehanteerde interventieprogramma. Genoemde auteurs menen dat er voor de Nederlandse situatie slechts twee programma's zijn die het predi-

caat goed en veelbelovend verdienen: *'Taakspel'* en *'Sensitiviteitstraining bij moeders met prikkelbare baby's'*.

Ince, Beumer e.a. (2004) onderzochten in dezelfde periode ook preventieve programma's die kunnen worden ingezet om antisociaal probleemgedrag tegen te gaan, en waarmee families, scholen en wijken in Nederland kunnen worden ondersteund. Op basis van heldere criteria verdeelden zij deze preventieve programma's in veelbelovende programma's en effectieve programma's. Deze onderzoeksgroep concludeert dat er op dat moment in Nederland vijf effectieve programma's zijn en 26 veelbelovende programma's. Dit gegeven staat in schril contrast met het zeer grote aantal programma's voor kinderen en jongeren waar in Nederland sprake van is, en de projectencarrousel waar vaak over wordt gesproken.

Hermanns, Öry e.a. (2005) ten slotte onderzochten ook Nederlandse preventieprogramma's. Zij concludeerden dat slechts zes interventies effectief zijn of waarschijnlijk effectief in de vroege aanpak van antisociaal gedrag. Deze programma's zijn Triple P (een universeel preventieprogramma om positieve opvoeding van ouders te ondersteunen), de Nederlandse versie van het Incredible Years Program, Voorzorg (gebaseerd op het succesvolle Nurse Family Partnership Program van David Olds), Taakspel (gebaseerd op het Good Behaviour Game) en Kaleidoscoop (gebaseerd op het Perry Preschool Project). Deze effectieve programma's zijn in het buitenland succesvol uitgezet en laten daar positieve resultaten zien. Ze zijn naar Nederland overgebracht, nog niet allemaal onderzocht op resultaten, en zeker nog niet allemaal breed geïmplementeerd. Daarnaast identificeren ze ook veelbelovende interventies, programma's met kwaliteitsstandaarden, maar zonder goede evaluatiegegevens. Gezien de vele activiteiten op dit terrein in Nederland mag worden verwacht dat deze grote achterstand op termijn zal worden ingehaald.

Als we effectieve Nederlandse preventieve programma's beschrijven die geweld, delinquentie en antisociaal gedrag in een vroeg stadium (tot twaalf jaar) aanpakken, zien we dat de huidige programma's vooral gericht zijn op drie risicofactoren: aanpak van vroege gedragsproblemen, leerachterstanden en problemen met familiemanagement. In de volgende paragraaf beschrijven we negen effectieve programma's die in Nederland zijn geïmplementeerd en/of zich op dit moment in een ontwikkelfase bevinden: *Opstap*, *Overstal*, *Triple P*, *Voorzorg*, *Incredible Years* (domein gezin), *Voorzorg*, *Kaleidoscoop*, *Pad* (domein school) en *Big Brothers*, *Big Sisters* (domein vrienden).

Domein gezin

Als we kijken naar effectieve programma's in de aanpak van anti-sociaal gedrag bij kinderen, zijn er vijf programma's die effectief zijn als het gaat om het verbeteren van de opvoedingsvaardigheden van ouders en hun aanpak van vroege gedragsproblemen van kinderen. Twee van deze programma's zijn VVE-programma's (voor- en vroegschoolse educatie) en zitten eigenlijk op het snijvlak van gezin en onderwijs. Maar de thuissituatie geldt hier als uitgangspunt.

Opstap is een gezinsgericht stimuleringsprogramma en richt zich op het vergroten van de onderwijskansen van kinderen van vier tot zes jaar in achterstandssituaties. De centrale risicofactor is hier leerachterstanden. Het programma is onderzocht door de Universiteit Utrecht (Van Tuijl 2000, 2002, 2006). De resultaten direct na beëindiging van het programma laten zien dat *Opstap* een gunstig effect heeft op de doorstroming van de kinderen naar groep drie. Van de *Opstap*-kinderen gaat 70% naar groep drie; 50% van de kleuters die niet aan het programma hebben deelgenomen, blijft nog een jaar in de kleutergroep. Wat de toetsprestaties betreft, is er bij de Turkse groep kinderen die deelnam aan het programma, op de toetsen voorbereidend rekenen een significante voorsprong ten opzichte van de kinderen van de controlegroep. Tevens is er een iets minder grote, maar wel significante voorsprong van de programma-kinderen op woordenschattoetsen in het Turks. Deze toetseffecten zijn bij de Marokkaanse kinderen minder zichtbaar. Wel scoren deze kinderen beter op voorbereidende rekenvaardigheden. Bij de follow-upmeting, twee jaar na afloop van het programma, bleek dat er geen uitdoving was van het eerder gevonden effect op doorstroming. Sinds de start van het onderzoek stroomde 60% van de *Opstap*-kinderen zonder te blijven zitten naar groep vijf. Bij de kinderen in de controlegroep was dit 45%.

Overstap is bedoeld voor kinderen in groep drie die beginnen te leren en schrijven met behulp van de leesmethode 'Veilig Leren Lezen', en die zich in een achterstandssituatie bevinden. De algemene doelstelling van *Overstap* is: de leesvaardigheid stimuleren bij kinderen uit sociaal zwakke milieus, met mogelijke generalisatie van effecten op de taalontwikkeling en verdere schoolloopbaan. Uit effectonderzoek van de Universiteit van Amsterdam (Kook, 1996) blijkt dat aan het

einde van groep drie (nameting) er positieve effecten zijn op het technisch lezen en de passieve woordenschat van de kinderen. In het begrijpend lezen is er geen verschil tussen de *Overstap*-kinderen en de controlegroep. Bij de follow-upmeting een halfjaar na afloop van het programma blijkt dat de positieve effecten van *Overstap* gehandhaafd blijven. *Overstap* blijkt na anderhalf jaar leesonderwijs behalve op het technisch lezen en de passieve woordenschat ook effecten te hebben op begrijpend lezen. Kinderen die hebben meegedaan aan *Overstap*, presteren beter op de Cito-toets voor begrijpend lezen, het technisch lezen en de passieve woordenschat dan kinderen die niet hebben meegedaan. Het effect van *Overstap* op de gemeten vaardigheden is voor de onderzochten etnische groepen (Nederlandse, Turkse en Marokkaanse kinderen) gelijk.

Triple P staat voor positief pedagogisch programma. Het betreft hier een van oorsprong Australisch programma dat is ontwikkeld voor de ondersteuning van opvoeding van kinderen en jongeren van de geboorte tot zestien jaar. Het programma wil ernstige gedrags-, emotionele en ontwikkelingsproblemen aanpakken via het versterken van kennis, vaardigheden en vertrouwen van ouders. Het preventieprogramma biedt ouders informatie en steun bij de opvoeding. Het preventieve programma onderscheidt vijf niveaus van ondersteuning op een continuüm van toenemende sterkte. Van algemene voorlichting en informatie via de media en andere informatiebronnen (niveau 1) tot en met gerichte gezinsinterventies bij ernstige gedragsproblemen gecombineerd met overige gezinsproblemen (niveau 5). Het Trimbos Instituut heeft samen met de Universiteit van Nijmegen en Leiden een gecontroleerde groepsdesignstudie verricht gedurende de experimentele fase van de programma-implementatie tussen 2005 en 2006. De resultaten hiervan komen overeen met de onderzoeken die er in Australië zijn uitgevoerd. Alles bij elkaar kan worden geconcludeerd dat *Triple P* een effectief programma is bij de aanpak van verschillende soorten gedragsproblemen bij kinderen (ernstige en lichte problematiek) en bij gezinnen met verschillende achtergronden en problemen (Hermanns, Öry e.a., 2005; De Graaf, Onrust e.a., 2007). Ook zes maanden nadat het programma is afgerond, blijken deze effecten nog steeds positief. Het is ook uitgetest in verschillende gebieden (grootstedelijke gebieden tot en met platteland) (Hermanns, Öry e.a., 2005; Sanders, Turner e.a., 2002; Sultana, Matthews e.a., 2002).

Voorzorg is de Nederlandse vertaling van het bekende Amerikaanse programma 'Nurse Family Partnership Program' van David Olds. Het programma richt zich op hogerisicomoeders, die worden gekozen op basis van enkele criteria. Met de inzet van het programma moet kindermishandeling en -verwaarlozing worden voorkomen. Het programma wil het zwangerschaps- en geboorteproces van moeder en kind verbeteren, het wil de gezondheid en ontwikkeling van het kind verbeteren, en het wil de persoonlijke ontwikkeling van de moeder verbeteren en haar mogelijkheden bieden voor opleiding en werk. Het programma begint als de moeder drie maanden tot een halfjaar zwanger is, en loopt door tot het kind twee jaar is. Het blijkt een van de meest effectieve preventieve jeugdinterventies te zijn. Op dit moment wordt dit programma ook in Nederland uitgezet en onderzocht.

Het programma 'Incredible Years' is ontwikkeld door Carolyn Webster-Stratton en wordt op dit moment voor Nederland vertaald en onderzocht onder de titel '*Pittige Jaren*' (Walter Matthys, Utrecht). *Pittige Jaren* is een groepsbehandeling voor de aanpak van disruptieve stoornissen van kinderen van twee tot acht jaar. Het is voor kinderen met oppositioneel-opstandige of antisociale gedragsstoornis al of niet met ADHD of voor kinderen die grote risico's lopen dit te ontwikkelen. Het doel van dit programma is het laten afnemen van probleemgedrag van kinderen en het laten toenemen van sociaal wenselijk gedrag. De groepsbehandeling bestaat uit twaalf ouderbijeenkomsten voor acht tot veertien ouders. Deze ouderparen maken zich opvoedingsvaardigheden eigen, waarmee de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling in positieve zin wordt beïnvloed. Eerste onderzoeksresultaten laten zien dat een jaar na beëindiging van de oudercursus effecten worden gevonden op zowel het kindgedrag als de opvoedingsvaardigheden van ouders (Raaijmakers, Postumus e.a., 2008).

Domein onderwijs

Op het terrein van onderwijs zijn er enkele (potentieel) effectieve programma's.

Taakspel is gericht op het voorkomen van disruptief gedrag bij kinderen en het bevorderen van taakgericht gedrag en een positief onderwijsklimaat in de klas. Het is gebaseerd op het Amerikaanse

Good Behavior Game (Shep Kellam). Door de Erasmus Universiteit van Rotterdam is uitgebreid onderzoek gedaan naar de effecten van *Taakspel* (Van Lier, 2002). De globale conclusie van het onderzoek is dat disruptief gedrag van kinderen (hier gedefinieerd als het brede spectrum van antisociaal gedrag, waaronder ADHD, oppositioneel deviant gedrag en gedragsproblematiek) op de basisschool succesvol kan worden aangepakt met de *Taakspel*-interventie. Ook een jaar na het beëindigen van de interventie worden nog steeds positieve effecten waargenomen. Belangrijke winst van *Taakspel* lijkt te zijn dat het aantal fysiek én relationeel agressieve gedragingen afneemt (roddelen, elkaar buitensluiten of zelfs sociaal isoleren), terwijl het prosociaal gedrag in de klas toeneemt. De vooruitgang wordt vooral toegeschreven aan kinderen die positief reageerden voor drie vormen van disruptief gedrag (hyperactief, oppositioneel en agressief). Zij houden de verbetering van hun gedrag vast, ook na een jaar follow-up. Kinderen die alleen agressief waren, reageerden een jaar na het staken van de interventie minder agressief dan controlekinderen. Laag disruptieve kinderen profiteren van *Taakspel* doordat zij minder vaak slachtoffer zijn van fysieke agressie. Voor een meer diepgaande bespreking van dit programma verwijzen wij naar het artikel van Van Lier en Orobio de Castro elders in dit nummer. Daarnaast zijn er nog de programma's *Kaleidoscoop* (*High Scope*) en *Programma Alternatieve Denkstrategieën* (*PAD*). Deze van oorsprong Amerikaanse programma's, beide met zeer goede buitenlandse onderzoeksresultaten, zijn echter niet direct generaliseerbaar naar de Nederlandse situatie. Onderzoekers in Nederland merken zelf op dat de uitvoeringspraktijk en de startpositie van de kinderen niet altijd vergelijkbaar is met die in Amerika. In Nederland is *Kaleidoscoop* onderzocht op effecten. Er is echter een aantal methodologische bezwaren waardoor het programma (nog) niet als 'effectief' aangemerkt kan worden. Het grootste bezwaar is dat er geen follow-upmeting heeft plaatsgevonden, waardoor de effecten op de langere termijn niet bekend zijn (zie ook Van Lier en Orobio de Castro elders in dit nummer).

Domein vrienden

Veruit de meest veelbelovende en effectieve programma's zijn ontwikkeld voor het gezin en de school. Voor de andere opvoe-

dingscontexten voor kinderen (vrienden en wijk) zijn veel minder veelbelovende en nauwelijks effectieve programma's voorhanden in Nederland. Binnen het domein vrienden kun je denken aan programma's waarvoor jongeren zelf worden ingezet. Deze programma's kenmerken zich enerzijds door het streven positieve sociale banden aan te halen en anderzijds door zinvolle vrijetijdsactiviteiten voor jongeren. *Big Brothers, Big Sisters* is een mentorprogramma dat individuele kinderen/jongeren (4-24 jaar) koppelt aan een volwassen vrijwilliger. Deze volwassene onderneemt activiteiten met het kind/de jongere en biedt hun ondersteuning. Het programma wil jeugdigen beter laten functioneren in het dagelijkse leven, zodat ze zich beter kunnen redden. Het gaat hier om de ondersteuning van kwetsbare jongeren met een risicovolle thuissituatie of die van thuis uit te weinig meekrijgen. De volwassen vrijwilliger is een stabiele steunfiguur. De volwassene wordt getraind voor zijn werk en het kind/de jongere wordt zorgvuldig geselecteerd. De organisatie *Big Brothers, Big Sisters* zorgt voor een goed koppel dat eens per week en het liefst over langere tijd met elkaar optrekt. De vrijwilliger en het koppel worden professioneel begeleid door de organisatie. *Big Brothers, Big Sisters* is in Amerika positief op effecten onderzocht (Tierney, Grossman e.a., 1995). In Nederland vond nog geen experimenteel onderzoek plaats naar de resultaten van dit mentorprogramma.

Ten slotte

Er zijn enkele conclusies te trekken die voor politici/beleidsmakers, ontwikkelaars/onderzoekers en professionals/praktijkmensen van belang zijn. Op dit moment kunnen we nog steeds niet voorspellen welke kinderen met externaliserend probleemgedrag uiteindelijk zullen uitgroeien tot antisociale jongeren en volwassenen. We weten wel dat bepaalde preventieve interventies antisociaal gedrag tegengaan en sociaal gedrag bevorderen. De door ons beschreven interventies richten zich vooral op die factoren die de kans op geweld, delinquentie en antisociaal gedrag verkleinen. Dat zijn bijvoorbeeld betere opvoedingsvaardigheden van de ouders of het voorkomen van leerachterstanden op jonge leeftijd. Wanneer preventieve activiteiten op het juiste moment en op de goede onderliggende factoren worden ingezet, kunnen deze de sociale

ontwikkeling van kinderen positief beïnvloeden. Naast de individuele benadering zou er aandacht moeten zijn voor preventie en de context van probleemgedrag.

Gecontroleerde studies maken duidelijk dat dergelijke preventieve programma's er wel degelijk toe kunnen doen. De beschreven interventies zijn bewezen effectief als het gaat om het aanpakken van de onderliggende oorzaken van antisociaal gedrag van kinderen. Op dit moment zien we dat de domeinen gezin en school goed vertegenwoordigd zijn, dat er vooral aanbod van programma's is voor de vroege ontwikkeling van kinderen en de risicofactoren leerachterstanden, vroege aanpak van antisociaal gedrag en problemen met familiemanagement.

Systematische invoering en verspreiding van effectieve programma's heeft tot op heden niet plaatsgevonden in Nederland. En wanneer er gebruik wordt gemaakt van effectieve programma's gebeurt dat niet zelden onder andere voorwaarden dan waaronder deze programma's zijn ontwikkeld. Effectieve interventies hangen ook samen met structurele, organisatorische en strategische factoren. En het zijn met name die factoren waar we ook grip en sturing aan zouden moeten kunnen geven (Fagan, Hanson e.a., 2008; Elliott en Mihalic, 2004; Jonkman, Haggerty e.a., in druk).

Nationale en lokale beleidsmakers zouden het gebruik van deze effectieve interventies moeten steunen. Lokale overheden, zeker nu ze meer zelf verantwoordelijk worden voor het jeugdbeleid, zouden op hun beurt hogere eisen moeten stellen aan de programma's die in hun steden of wijken ingezet worden. Dat geldt ook voor scholen, organisaties en instellingen voor de jeugd. Van de honderden programma's en activiteiten die er binnen wijken en steden, scholen en jeugdorganisaties gebruikt worden, is slechts een klein deel aantoonbaar effectief. Maar dit hoeft geen probleem te zijn, immers we hebben helemaal geen honderd effectieve interventieprogramma's voor de jeugd nodig. Professionals en praktijkmensen ten slotte moeten meer en ruimer gebruikmaken van deze effectieve programma's, dat zal de uitvoering van hun werk ten goede komen. Niet om hun autonomie uit handen te nemen, maar om hun werk meer te laten opleveren.

De fysieke, cognitieve en sociale ontwikkeling van een nieuwe generatie vraagt om de ontwikkeling én bereikbaarheid van een pakket van effectieve preventieve programma's waarmee in Nederland op grote schaal wordt gewerkt.

Literatuur

Blokland, A.

Crime over the life span
Leiden, NSCR, 2005

Elliott, D.S.

Prevention programs that work for youth. Violence prevention
Boulder, CO, Centre for the Study and Prevention of Violence, 1998

Elliott, D.S., S. Mihalic

Issues in dissemination and replicating effective preventive programs
Prevention Science, jrg. 5, nr. 1, 2004, p. 47-55

Elliott, D.S., P.H. Tolan

Youth violence, prevention, intervention and social policy: an overview

In: D.J. Flannery en C.R. Huff (red.), *Youth violence, prevention, intervention and social policy*, Washington, DC/Londen, Clinical Practice, 1999, p. 2-47

Fagan, A.A., K. Hanson e.a.

Bridging science to practice: achieving prevention program implementation fidelity in the community youth development study
American Journal of Community Psychology, jrg. 41, 2008, p. 235-249

Farrington, D.P., D.N. West

The Cambridge study in delinquent development: a long term follow up of 411 males

In: G. Kaiser en H.J. Kerner (red.), *Criminality: personality, behaviour, life history*, Berlijn, Springer-Verlag, 1990

Furstenberg, F.F., T. Cook e.a.

Managing to make it. Urban families and adolescent success
Chicago/Londen, University of Chicago Press, 1999

Graaf, I. de, S. Onrust e.a.

Eerste resultaten van het effectonderzoek naar niveau 3 en 4 van Triple P
Utrecht, Trimbos Instituut, 2007

Hermanns, J.M.A., F. Öry e.a.

Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter
Utrecht, Julius Centrum, Rijksuniversiteit Utrecht, 2005

Hirschi, T., M. Gottfredson

Age and the explanation of crime
American Journal of Sociology, jrg. 89, 1983, p. 552-584

Hoeve, M., A.G. Donker e.a.

Child delinquency as seen by parents, teachers and psychiatrists
In: R. Loeber en N.W. Slot e.a. (red.), *Tomorrow's criminals. The development of child delinquency and effective interventions*, Ashgate, Ashgate Press, 2008

Ince, D., M. Beumer e.a.

Veelbelovend en effectief. Overzicht van preventieve projecten en programma's in de domeinen Gezin, School, Jeugd, Wijk. Eerste editie CtC-gids

Utrecht, NIZW, 2001

Jonkman, H., K. Haggerty e.a.

Communities that care, core elements and context: research of implementation in two countries Social Developmental Issues, in druk

Junger-Tas, J.

Evaluatie-onderzoek ten behoeve van justitieel beleid

In: M. Donker en J. Derks (red.), *Rekenschap. Evaluatie-onderzoek in Nederland, de stand van zaken*, Utrecht, Nederlands Centrum voor Geestelijke Volksgezondheid, 1993, p. 189-212

Junger-Tas, J., M. Steketee e.a.

Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, 2008

Keating, D., C. Herzman (red.)

Developmental health and the wealth of nations
New York/Londen, Guilford, 1999

Kook, H.

Effectevaluatie van Overstap. Een interventieprogramma voor leesbevordering
Amsterdam, Instituut voor taalonderzoek en taalonderwijs anderstaligen, Universiteit van Amsterdam, 1996

Laan, A.M. van der, M. Blom

Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit, 2005
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2006

Lier, P.A.C. van

Preventing disruptive behaviour in early elementary school children, impact of a universal classroom-based preventive intervention

Rotterdam, Erasmus Medisch Centrum, 2002 (diss.)

Loeber, R., D.P. Farrington (red.)

Serious and violence juvenile offenders: risk factors and successful interventions
Thousand Oaks, CA, Sage, 1998

Loeber, R., D.P. Farrington (red.)

Child delinquents, development, intervention and service needs
Thousand Oaks/Londen/New Delhi, Sage, 2001

Loeber, R., N.W. Slot e.a. (red.)

Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie, omvang, oorzaken en interventies
Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum, 2001

Moffitt, T.E.

Adolescence-limited and life course-persistent anti-social behavior: a developmental taxonomy
Psychological Review, jrg. 100, nr. 4, 1993, p. 674-701

Sanders M.R., C. Markie-Dadds e.a.

Triple P Positive Parenting Program: a guide to the system
Brisbane, Triple P International, 2002

Sanders, M.R., K.M.T. Turner e.a.

The development and dissemination of the Triple P Positive Parenting Program: a multilevel, evidence-based system of parenting and family support
Prevention Science, jrg. 3, 2002, p. 173-189

Sherman, L.W., D.C. Gottfredson e.a. (red.)

Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising. A report to the United States Congress
Maryland, Department of Criminology and Criminal Justice, 1996

Sultana C., J. Matthews e.a.

Outcome evaluation of the primary care level of the Positive Parenting Program implemented in a community setting primary care practitioners
Brisbane, 2002

Tierney, J.P., J.B. Grossman e.a.

Making a difference: an impact study of Big Brothers, Big Sisters
Philadelphia, Public/Private Venture, 1995

Tuijl, C. van

Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen
Utrecht, Universiteit Utrecht, 2000

Tuijl, C. van

Effecten van Opstap Opnieuw. Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen
Alkmaar, Extern Print, 2001

Tuijl, C. van

Effecten van Opstap Opnieuw bij follow-up. Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse leerlingen op middel-lange termijn
Alkmaar, Extern Print, 2002

Tuijl, C. van, R. Siebe

Het rendement van Opstap in de basisschoolperiode. Een longitudinaal onderzoek naar effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen
Alkmaar, Extern Print, 2006

Raaijmakers, M.A.J.,

J.A. Postumus e.a.

Incredible Years: een preventieve interventie voor ouders van kleuters die risico lopen op het ontwikkelen van een disruptieve gedragsstoornis
Tijdschrift voor Psychiatrie, supplement 1, 2008

Verdurmen, J., M. van Oort e.a.

Effectiviteit van preventieve interventies gericht op jeugdigen: de stand van zaken. Een onderzoek naar de effectiviteit van in Nederland uitgevoerde preventieve programma's gericht op kinderen en jeugdigen
Utrecht, Trimbos Instituut, 2003

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published eight times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section Summaries contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (nr. 8, 2008) is *Young children and crime prevention*.

The state, child protection and ‘the interest of the child’

B. Kruithof

Parents and professional educators often disagree when it comes to the upbringing of children. What is meant by ‘the interest of the child’? When confronted on the issue of miseducation and even worse, child abuse, child savers strove to separate children from their biological parents and to have them re-educated in asylums. At the end of the nineteenth century there were hundreds of asylums in the Netherlands. However, there was not a single law on child protection until 1901, when the first Children’s law (*Kinderwetten*) was broadly accepted in parliament. This was not a solution to all problems, however. Child savers were generally equipped with little more than a basic knowledge of psychology. After the Second World War professionalism, helped by schooling and more money, took its place. Re-educating children and parents was footed on scientific expertise. Problems however did not disappear and now again a new civilization offensive and a harsher use of penal law arise. Whether this will make an end to child abuse and dangerous children remains unclear. The ideals of the child savers of the nineteenth century, to protect children from the outside world, seem to have given way to new ideals, of protecting society against its abused children. Still, it remains vague how ‘the interest of the child’ can be promoted.

Young children and delinquent behaviour

P.H. van der Laan, N.W. Slot and M. Hoeve

In the Netherlands subjects of criminal prosecution must have a minimum age of twelve years. Therefore offences committed by young children are not or insufficiently registered. In spite of this

the authors try to offer more insight into the size and characteristics of young childrens' delinquent behaviour. In the second part of the article they discuss under what circumstances this behaviour requires active intervention. It is important to realise that for many children their delinquent behaviour occurs just once or during a short period: they grow over it. However, ample research shows that certain children run a greater risk of developing an antisocial and/or delinquent lifestyle well into adolescence and adulthood. This is the case when serious delinquent/antisocial behaviour in childhood coincides with the presence of risk factors in the family, social and educational environment and the absence of protective factors. In a recent memo the Dutch minister for Youth and Family presents plans for intervention programs for these children at risk. The focus of the government is more on interventions improving the educational qualities of parents than on 'treating' the children. The authors welcome this policy, but stress that it is also necessary to involve the school and the neighbourhood more closely in the prevention and reduction of conduct problems and delinquency among young children.

Dutch youth is doing pretty well

I. Weijers

This article makes clear that, in spite of alarming reports in the media, young people in the Netherlands are generally doing very well. For example, the Netherlands is listed first in the 2007 *Innocenti Report Card 7* comparing 32 rich countries on a list of items relevant to child well-being. The Netherlands is certainly not in a bad position when it comes to youth crime, which has been stable for many years. Nevertheless, there are still serious financial and social problems in the deprived districts of the major cities. Apart from poverty, poor cramped housing and a lot of children hanging around on the street, we also find there many young people with relatively low educational qualifications, high levels of truancy and large numbers of unqualified school leavers. Finally, these children are also at significant risk of experiencing poor parenting.

The monitoring of conduct problems

E.J. de Wilde

In this article recent developments in the monitoring of the social and physical health of children and youngsters in the Netherlands

are discussed. There is a long tradition of monitoring within the youth health care institutions, which examine in principle all children on a regular basis. A next step the Dutch government is planning is the digitalisation of existing files: the introduction of an Electronic Child File (ECF). The author discusses the dilemmas of the ECF, thereby focusing on access rights, the reliability of the file content and the length of the storage time. Also the desirability of using the ECF for other purposes is discussed, notably the early detection of conduct problems and the prevention of criminal behaviour. The ECF will bring some logistic improvements and more possibilities for early detection of problem behaviour. However its practical use for prevention of criminal behaviour among children and youngsters so far seems limited.

The prevention and reduction of conduct problems

L. Boendermaker and T. van Yperen

What could be done to prevent for childhood behavioural problems? Parents and other adults seem to be crucial in preventing childhood conduct problems. Well implemented early childhood education programs and early childhood prevention programs can prevent antisocial behaviour. Parental skills training in combination with the training of children in problem solving skills or self control is effective in diminishing childhood conduct problems. Family interventions are recommended with older children or children with depressed or antisocial parents. To prevent for childhood conduct problems in the Netherlands, implementation of interventions should get more attention. The existent evidence based interventions are limited in their availability. They need to be applied in all agencies that work with children and parents.

Universal prevention; the effects of two promising programs

P.A.C. van Lier and B. Orobio de Castro

Research has amply demonstrated that especially children with serious conduct problems in childhood are at greatest risk of persistent conduct problems, criminal behaviour and convictions for crimes in adolescence and young adulthood. Correctional programs, administered once the problems of these children have developed into criminal behaviour are ineffective. This urges the need of early prevention programs. In this article, the authors present the results of two elementary school-based, universal

preventive interventions: the Good Behavior Game (GBG; Dutch: Taakspel) and Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS; Dutch: PAD) on the reduction of conduct problems. These programs could take a central position in an effective youth policy preventing conduct problems and antisocial behaviour.

Effective prevention programs in The Netherlands

H. Jonkman and M. Steketee

This article describes the prevalence, the causes and the effective preventive interventions against violence, delinquency and anti-social conduct among children and youngsters in the Netherlands. A substantial group of children show anti-social behaviour, but not all of them will become anti-social youngsters or adults. There are different trajectories towards anti-social behaviour. We have knowledge about the contexts, the timeframe and factors which are important for the development of anti-social behaviour and the preventive interventions. Nine programs currently available in the Netherlands are described in this article. According to the authors the use of effective programs on a broad scale should be on the top of the agenda of the government and youth health and care organisations.

De volgende internetsites hebben betrekking op het thema van dit nummer van *Justitiële verkenningen*. De informatie is ook te raadplegen op de website van het WODC, www.wodc.nl, via de buttons 'publicaties' en 'Justitiële verkenningen'.

www.jeugdengezin.nl

Dit is de website van het programmaministerie voor Jeugd en Gezin. Het programma is de neerslag van de ambities die het kabinet heeft op het terrein van jeugd en gezin voor de komende jaren. Centraal staan onderwerpen als gezinsbudget, ondersteuning bij de opvoeding, jeugdcultuur, snelle en effectieve hulp bij kindermishandeling, en het voorkomen van jeugdcriminaliteit.

www.jeugdinspecties.nl

De website van Integraal Toezicht Jeugdzaken is een samenwerkingsverband tussen vijf inspecties: de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ), de Inspectie van het Onderwijs (IvhO), de Inspectie Jeugdzorg (IJZ), de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid (IOOV) en de Inspectie Werk en Inkomen (IWI). Zij richten zich op maatschappelijke problemen rond jeugd in een gemeente of een wijk. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om jeugdwerkloosheid, kindermishandeling of jeugdcriminaliteit. Ze doen onderzoek op plaatsen in Nederland waar problemen rond jeugd spelen of dreigen. Resultaten van lopende en afgeronde onderzoeken worden op de website gepubliceerd. De website geeft goede en overzichtelijke informatie over hun onderzoeken en de kwaliteitseisen die het samenwerkingsverband hanteert, en er staan verwijzingen naar andere relevante websites, zoals die van de IGZ, IJZ, IvhO, IOOV en de IWI.

www.minocw.nl

De website van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is thematisch opgezet. Verschillende soorten informatie over één onderwerp staan zo veel mogelijk in één dossier. In deze dossiers zijn bijvoorbeeld nota's te vinden, persberichten, brieven aan de Tweede Kamer en verwijzingen naar andere websites rond dit thema. Het kabinet geeft prioriteit aan het veiligheids- en radicaliseringbeleid. OCW houdt zich op dit gebied bezig met het beleid voor scholen, kennisinstellingen en andere OCW-organisaties.

www.justitie.nl

Op deze website van Justitie zijn onder het kopje 'jeugd' drie thema's te vinden, namelijk '*internationale kindervoering*', '*jeugd-bescherming*' en '*jeugdcriminaliteit*'. Ook via de zoekfunctie kan men zoeken op kinderen en criminaliteit. Hierbij komt een aantal publicaties over twaalfminners naar voren met onderwerpen als het project Stop, monitorrapporten en kwartaalberichten.

www.minvws.nl

Ook op de website van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zijn via de zoekfunctie 'kinderen en criminaliteit' publicaties te vinden met onderwerpen als trainingen ter preventie van criminaliteit en gedragsproblemen.

www.halt.nl

Op de website van Halt staat informatie over het afhandelen van lichte strafrechtelijke overtredingen van jongeren van twaalf tot zestien jaar. Onder het tabblad 'Halt en Stop' staat beschreven hoe dit proces bij twaalfminners verloopt.

www.nji.nl

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) heeft als doel: het bevorderen van de lichamelijke, cognitieve, psychische en sociale ontwikkeling van kinderen en jongeren én van de sociale en pedagogische kwaliteit van de wereld waarin zij leven. Op deze website wordt aandacht besteed aan onderwerpen als gedragsstoornissen, jeugdwerk, jeugdzorg, kindermishandeling, ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning. De databanken van deze website zijn verdeeld onder drie thema's, namelijk 'effectieve jeugdinterventies', 'Nederlands onderzoek jeugd en opvoeding' en 'instrumenten, richtlijnen en kwaliteitsstandaarden'. De laatstgenoemde bevat beschrijvingen van instrumenten die beroepskrachten in de jeugdsector ondersteunen bij hun oordeels- en besluitvorming. Onder de knop 'Nederlands onderzoek jeugd en opvoeding' is informatie te vinden over de doelgroep en de bronnen die bij onderzoeken worden gebruikt. In de databank 'effectieve jeugdinterventies' staan beschrijvingen van ondersteunings-, preventie-, behandel- en sanctieprogramma's voor kinderen, jongeren en hun ouders.

www.triplep-nederland.nl

De website van Triple P (positief pedagogisch programma) is een website voor professionals over opvoedingsondersteuning. De uitvoering van het programma wordt beschreven, wat daarbij de basisprincipes zijn, en de theoretische uitgangspunten. Onder het kopje 'publicaties' zijn verschillende artikelen over het programma te vinden.

www.wodc.nl

Op de website van het WODC staan verschillende relevante publicaties over zeer jeugdige delinquenten. Bij het invoeren van de zoekterm 'twaalfminners' verschijnen onder meer de volgende titels:

- **Soepboer, G. en R. Veenstra:** *Ben ik te min? Aard, omvang en achtergronden van antisociaal gedrag aan het einde van de basisschool en het begin van het voortgezet onderwijs*
- **Doreleijers, Th.A.H., L. van Domburgh e.a.:** *Zeer jeugdige 'delinquenten' in Nederland. Een zorgwekkende ontwikkeling?; pilotstudie naar de sociaal-demografische, ontwikkelingspsycho(patho-)logische en delictgerelateerde kenmerken van door de politie geregistreerde twaalfminners*
- **Laan, A.M. van der en M. Blom:** *Jeugddelinquentie; risico's en bescherming; bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005*
- In de loop van januari 2009 zijn op de WODC-site twee evaluatierapporten over de Stop-reactie te vinden:
 - Laan, A.M. van der, R. Kea e.a.:** *De Stop-reactie. Een planevaluatie*
 - Laan, A.M. van der en R. Kea:** *De Stop-reactie: Een procesevaluatie*

- 9 december Ciroc-seminar Vastgoed, verweving onder- en bovenwereld
- 10 december Congres Jeugdstrafrecht
- 10-12 december Rechtshistorisch congres 2008
- 12 december Klimaatverandering: ook juridisch een tijdbom?
- 28-30 januari 2009 Charting the future course of international protection
- 18 februari 2009 Ciroc-seminar China – Chinese maffia
- 13 mei 2009 Ciroc-seminar Misdaad en politiek

Hierna volgt een beschrijving van de congressen.

Ciroc-seminar Vastgoed, verweving onder- en bovenwereld

Op deze studiedag staat de vraag centraal hoe de onderwereld grip heeft gekregen op de vastgoedsector. Ook wordt ingegaan op de tegenovergestelde vraag, namelijk hoe bonafide de vastgoedsector eigenlijk is. Tom Berkhout (Universiteit Nijenrode) analyseert de kenmerken van deze branche. Barbra van Gestel (WODC) spreekt over de illegale activiteiten in de woonsector, en Cisca Joldersma (Tweede Kamerlid voor het CDA en voorzitter parlementaire werkgroep verweving onderwereld/bovenwereld) geeft een verdieping over het grensverkeer tussen malafide en bonafide gedrag. In de middag spreekt Hans Nelen (Universiteit Maastricht) over commercieel vastgoed en de resultaten van een terreinverkenning. Jos van Leijen (officier van justitie) vertelt over de Cabrio-methode in Amsterdam. Het discussieforum aan het eind van de dag staat onder leiding van Henk van de Bunt (EUR).

Datum: 9 december 2008

Locatie: Vrije Universiteit, Agorazaal, Amsterdam

Informatie en aanmelding: www.ciroc.nl en ciroc@rechten.vu.nl

Congres Jeugdstrafrecht: crimineel nu, delinquent in de toekomst?

Het Congres Jeugdstrafrecht zal gaan over adolescenten die gewelddadig worden en/of blijven. De vraag die daarbij centraal staat, is welke maatregelen genomen kunnen worden om het risico op gewelddadig gedrag te verminderen. Onderwerpen zijn de nieuwste

ontwikkelingen op wetgevings- en jurisprudentiegebied, optimaal communiceren met achttienminners, hoe de rechter de onafhankelijke rapportage van deskundigen analyseert, welke interventies effectief zijn en waaruit de hulpverlening voor een probleemjongere bestaat, en wat de effecten daarvan zijn. Sprekers op deze dag zullen zijn: M. de Bruijn-Lukers, raadsheer/vice-president Gerechtshof Den Haag, H. Lodewijks, Directeur Behandeling JJI Rentray Zutphen, S. de Pauw Gerlings, vice-president/kinderrechter Rechtbank Rotterdam, en J.P. Vandervoodt, Vandervoodt Advocaten Rotterdam.

Datum: 10 december 2008

Locatie: Hotel Den Haag-Nootdorp

Informatie en aanmelding: www.sdu.nl/klanten/opleidingen/bijeenkomsten/Q2288.jsp

Rechtshistorisch congres 2008

Het congres is traditiegetrouw niet aan een bepaald thema gewijd, maar moet een gelegenheid bieden aan jonge onderzoekers op het gebied van de rechts- en justitieschiedenis om de resultaten van hun onderzoek en projecten te presenteren.

Datum: 10-12 december 2008

Locatie: Louvain-la-Neuve, België

Informatie en aanmelding: xavier.rousseaux@uclouvain.be en alain.wijffels@uclouvain.be

Klimaatverandering: ook juridisch een tijdbom?

In een aantal landen hebben klimaatverandering en haar dreigende gevolgen al geleid tot procedures, wetswijzigingen en ingrijpende beleidskeuzes. Het is slechts een kwestie van tijd voordat deze ontwikkelingen ook Nederland zullen bereiken. Deskundigen uit binnen- en buitenland geven op dit congres een beeld van de te verwachten consequenties voor het werk van juristen. Ingegaan wordt op bestuursrechtelijke bevoegdheden van overheden als het gaat om milieumaatregelen, de vraag of er een rechtsplicht bestaat om de CO₂-uitstoot terug te brengen, de betekenis van de Kyoto-afspraken, eventuele vorderingen tegen overheden en bedrijfsleven en de rol van verzekeraars. Sprekers zijn onder meer Jaap Spier (A-G Hoge Raad), Peter Roderick (Director Climate Justice Programme), Ben Schueler (hoogleraar Bestuursrecht en Omgevingsrecht, Universiteit Utrecht) en Marjan Peeters (bijzonder hoogleraar Milieubeleid en Recht, Universiteit Maastricht).

Datum: 12 december 2008

Locatie: Houthoff Buruma in Amsterdam

Informatie en aanmelding: info.congressen@reedbusiness.nl of tel. 078-6253777

Charting the future course of international protection

De IARLJ (International Association of Refugee Law Judges) is een vereniging van rechters werkzaam in het vluchtelingen- en migratierecht. De IARLJ houdt haar achtste tweejaarlijkse Wereldconferentie op 28, 29 en 30 januari 2009 in Kaapstad. Op het programma staan zowel onderwerpen van mondiaal belang als regionaal getinte onderwerpen.

Datum: 28-30 januari 2009

Locatie: Kaapstad, Zuid-Afrika

Informatie en aanmelding: www.iarlj.nl of tel. 023-8883956

Ciroc-seminar China – Chinese maffia

Nadere informatie volgt.

Datum: 18 februari 2009

Locatie: Vrije Universiteit, Amsterdam

Informatie en aanmelding: www.ciroc.nl en ciroc@rechten.vu.nl

Ciroc-seminar Misdaad en politiek

Nadere informatie volgt.

Datum: 13 mei 2009

Locatie: Vrije Universiteit, Amsterdam

Informatie en aanmelding: www.ciroc.nl en ciroc@rechten.vu.nl

WODC: website en rapporten

WODC-website: www.wodc.nl

Op de WODC-site is de volgende informatie te vinden:

1. Zoeken op onderwerp via de homepage:

- trefwoord ABC (zoeken op standaardtrefwoorden);
- onderwerpen (zoeken op onderwerpsgebieden).

2. Publicaties:

- jaaroverzichten van alle rapporten (inclusief uitbesteed) en *Justitiële verkenningen*;
- wetenschappelijke artikelen;
- uitgebreide samenvattingen en volledige teksten (in PDF) beschikbaar bij vrijwel alle publicaties;
- aanpak criminaliteit (overzichten van interventie- en preventiestrategieën inzake diverse criminaliteitsproblemen);
- internetbronnengids (geannoteerde wetenschappelijke internet-sites).

3. Onderzoek:

- overzichten van startend, lopend en afgerond onderzoek (inclusief uitbesteed onderzoek);
- onderzoeksprogramma;
- cijfers en prognoses (Recidivemonitor, Monitor georganiseerde criminaliteit, prognoses justitiële ketens, *Criminaliteit en rechtshandhaving*);
- procedure uitbesteed onderzoek.

4. Organisatie:

- onder andere: organisatiestructuur, medewerkerslijst, vacatures, jaarbericht, commissies en werkgroepen;
- informatiedesk (onder andere: bibliotheek, veel gestelde vragen en opmerkelijk op tv).

De **Justitie-thesaurus** wordt op de website gebruikt voor de standaardtrefwoordenlijst. Deze bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, criminaliteitspreventie, delicten/criminaliteitsvormen, justitiële organisatie, politie, slachtoffers, strafrechtspleging,

strafstelsel, gevangeniswezen, reclassering, vreemdelingen, burgerlijk en administratief recht, staatsrecht en internationaal recht. De geografische thesaurus maakt nu deel uit van de Justitie-thesaurus. De oorspronkelijke WODC-thesaurus is nog te vinden op de WODC-website (www.wodc.nl) via de knop 'publicaties' en de subknop 'Cahiers', kies vervolgens het jaar 2003.

Voor vragen en opmerkingen over de WODC-site of de Justitie-thesaurus kunt u terecht bij:

Hans van Netburg (redacteur WODC-site)

tel.: 070-370 69 19

fax: 070-370 79 48

e-mail: c.j.van.netburg@minjus.nl

Voor vragen over producten en diensten van het WODC kunt u terecht bij de WODC-informatiedesk, wodc-informatiedesk@minjus.nl (zie: rubriek 'Vragen/Ik heb een vraag' op de homepage).

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoeksresultaten van het WODC zijn alle WODC-rapporten vanaf 1999 in digitale vorm kosteloos beschikbaar op de website van het WODC (www.wodc.nl). Een complete lijst van WODC-rapportenseries en uitgebreide samenvattingen van alle sinds 1997 verschenen rapporten zijn daar ook te vinden.

In gedrukte vorm wordt een beperkte oplage van de rapporten in de reeksen Onderzoek en beleid, Cahiers, Memorandum en Factsheets gratis verspreid. Er is een vaste verzendlijst van onder meer universitaire en gerechtsbibliotheken, alsmede politieke partijen en media. Functionarissen en instellingen binnen het ministerie van Justitie kunnen op aanvraag afzonderlijke rapporten zonder kosten toegestuurd krijgen. Overige belangstellenden kunnen de rapporten in de reeks Onderzoek en beleid (O&B) tegen betaling bestellen bij Boom distributiecentrum te Meppel, tel. 0522-237555, fax 0522-253864, e-mail budh@boomdistributiecentrum.nl. Hierna volgen de titelbeschrijvingen van de O&B-rapporten en de rapporten in de series Cahiers, Memorandum en Factsheets sinds 2006.

Onderzoek en Beleid (O&B)**Eggen, A.Th.J. (CBS), S.N. Kalidien (WODC) (eindred.)**

Criminaliteit en rechtshandhaving 2007; ontwikkelingen en samenhangen

2008, O&B 271

Kogel, C.H. de

De hersenen in beeld; neurobiologisch onderzoek en vraagstukken op het gebied van verklaring, reductie en preventie van criminaliteit

2008, O&B 270

Teeuw, W.B., A.H. Vedder (red.)

Security applications for converging technologies. Impact on the constitutional state and the legal order

2008, O&B 269

Laan, A.M. van der,**L. Vervoorn, C.A. van der****Schans, S. Bogaerts**

Ik zit vast; een exploratieve studie naar emotionele verwerking van justitiële vrijheidsbeneming door jongeren

2008, O&B 268

Klein Haarhuis, C.M.,**E. Niemeijer**

Wet en werkelijkheid; bevindingen uit evaluaties van wetten

2008, O&B 267

Guiaux, M., A.H. Uiters, H. Wubs,**E.M.Th. Beenackers**

Uitgenodigde vluchtelingen. Beleid en de maatschappelijke positie in nationaal en internationaal perspectief

2008, O&B 266

Laclé, Z.D., M.J. ter Voert

Trendrapportage notariaat 2006; toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit van de dienstverlening

2008, O&B 265

Hulst, R.C. van der, R.J.M. Neve

High-tech crime, soorten criminaliteit en hun daders

2008, O&B 264

Kogel, C.H. de, M.H. Nagtegaal

Toezichtprogramma's voor delinquenten en forensisch psychiatrische patiënten; effectiviteit en veronderstelde werkzame mechanismen

2008, O&B 263

Boom, A. ten, K.F. Kuijpers, m.m.v. M. Moene

Behoeften van slachtoffers van delicten; een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit

2008, O&B 262

Voert, M.J. ter, S.L. Peters

Trendrapportage advocatuur 2006; toegankelijkheid, continuïteit en kwaliteit van de dienstverlening

2008, O&B 261

Kunst, M.J.J., S. Schweizer,**S. Bogaerts, L.M. van der Knaap**

Onderlinge agressie en geweld, posttraumatische stress en arbeidsverzuim in penitentiaire inrichtingen

2008, O&B 260

Koeter, M.W.J., M. Bakker

Effectevaluatie van de Strafrechtelijke Opvang Verslaafden (SOV)

2008, O&B 259

Spapens, A.C.M., H.G. van de Bunt, L. Rastovac, m.m.v. C. Miralles Sueiro

De wereld achter de wietteelt
2008, O&B 258

Dijk, J. van, J. van Kesteren, P. Smit

Criminal victimisation in international perspective; key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS
2007, O&B 257

Tollenaar, N., R.F. Meijer, G.L.A.M. Huijbrechts, M. Blom, S. el Harbachi

Monitor veelplegers; jeugdige en zeer actieve veelplegers in kaart gebracht
2007, O&B 256

Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen (eindred.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2006; ontwikkelingen en samenhangen
2007, O&B 255

Eshuis, R.J.J.

Het recht in betere tijden; over de werking van interventies ter versnelling van civiele procedures
2007, O&B 254

Struiksmā, N., J. de Ridder, H.B. Winter

De effectiviteit van bestuurlijke en strafrechtelijke handhaving van milieuwetgeving
2007, O&B 253

Bunt, H.G. van de, E.R. Kleemans
Georganiseerde criminaliteit in Nederland; derde rapportage op basis van de Monitor Georgani-

seerde Criminaliteit
2007, O&B 252

Mheen, D. van de, P. Gruter (red.)

Helingspraktijken onder de loep; impressies van helingcircuits in Nederland
2007, O&B 251

Jennissen, R.P.W., J. Oudhof (red.)

Ontwikkelingen in de maatschappelijke participatie van allochtonen; een theoretische verdieping en een thematische verbreding van de Integratiekaart 2006
2007, O&B 250

Daalder, A.L.

Prostitutie in Nederland na opheffing van het bordeelverbod
2007, O&B 249

Stokkom, B.A.M. van, H.J.B. Sackers, J-P. Wils

Godslastering, discriminerende uitingen wegens godsdienst en haatuitingen; een inventariserende studie
2007, O&B 248

Poot, C.J. de, E.W. Kruisbergen
Kringen rond de dader; groot-schalig DNA-onderzoek als instrument in de opsporing
2006, O&B 246

Laan, A.M. van der, M. Blom, m.m.v. C. Verwers, A.A.M. Essers
Jeugddelinquentie: risico's en bescherming; bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005
2006, O&B 245

Ferwerda, H.B., I.M.G.G. van Leiden, N.A.M. Arts, A.R. Hauber

Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven
2006, O&B 244

Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden, G. van Gils

Methoden voor het schatten van de omvang van verborgen populaties, in het bijzonder illegale vreemdelingen
2006, O&B 243

Faure, M.M.G., C.A.R. Moerland

Griffierechten; een vergelijkende beschrijving van griffierechten- en vergelijkbare stelsels in een aantal landen van de Europese Unie
2006, O&B 242

Aebi, M.F., K. Aromaa, B. Aubusson de Cavarlay, G. Barclay, B. Gruszczynska,

H. von Hofer, V. Hysi, J.-M. Jehle, M. Killias, P. Smit, C. Tavares

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2006 (third edition)
2006, O&B 241

Kogel, C.H. de, M.H. Nagtegaal, Rapportage België E. Neven, G. Vervaeke

Gewelds- en zedendelinquenten met een psychische stoornis; wetgeving en praktijk in Engeland, Duitsland, Canada, Zweden en België
2006, O&B 240

Knaap, L.M. van der, L.T.J. Nijssen, S. Bogaerts

Geweld verslagen? Een studie naar de preventie van geweld in het publieke en semi-publieke domein
2006, O&B 239

Bruin, D.E., C.J.M. Meijerman, F.R.J. Leenders, R.V. Braam

Verslingerd aan meer dan een spel; een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland
2006, O&B 238

WODC-Cahiers

Guiaux, M., M. Tumewu
Mediation Monitor 2008; tussenrapportage
Den Haag, WODC, 2008
Cahier 2008-7

Moolenaar, D.E.G., B. Diephuis, M. van Gammeren-Zoetewij, S. Kalidien, E.C. Leertouwer, F.P. van Tulder

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2013; beleidsneutrale ramingen
Den Haag, WODC, 2008
Cahier 2008-6

Molleman, T., m.m.v. M.J. van Sandijk

Psychometrische kwaliteit van en de verbanden tussen de gedetineerdersurvey en de BASAM-DJI; voorstudie in het kader van het onderzoek Benchmark Gevangeniswezen
Den Haag, WODC, 2008
Cahier 2008-5

**Kromhout, M.H.C., H. Wubs,
E.M.Th. Beenackers**

Illegaal verblijf in Nederland; een literatuuronderzoek

Den Haag, WODC, 2008,

Cahier 2008-3

Kruisbergen, E.W.

Van vonnis tot DNA-profiel.

Procesevaluatie van de Wet DNA-onderzoek bij veroordeelden

Den Haag, WODC, 2008,

Cahier 2008-2

**Bogaerts, S., V. den Hartogh,
L.M. van der Knaap**

Onderlinge agressie en geweld

van personeelsleden in een

penitentiaire inrichting

Den Haag, WODC, 2008,

Cahier 2008-1

Willemsen, F.

Huiselijk geweld en herkomstland;

een verkennend onderzoek naar

de incidentie van huiselijk geweld

en allochtone daders en slachtoffers

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-17

**Leenarts, L.E.W., L.M. van der
Knaap**

Motivatie te meten? Een inven-

tarisatie van instrumenten om

intrinsieke motivatie te meten bij

drugsverslaafde justitiabelen

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-16

Smit, P.R. (WODC),

P. Nieuwbeerta (NSCR)

Moord en doodslag in Nederland

1998 en 2002-2004

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-15

Moolenaar, D.E.G.,

E.C. Leertouwer, F.P. van Tulder,

B. Diephuis

Capaciteitsbehoefte justitiële

ketens 2012 – Beleidsneutrale

ramingen

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-14

Kleemans, E.R., C.J. de Poot,

m.m.v. S.N. Kalidien, R.F.

Kouwenberg, M. van Nassou

Criminele carrières in de

georganiseerde misdaad

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-13

Croes, M.T.

Naar een 'bruikbare rechts-

orde'; bijdragen uit de sociale

wetenschap

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-12

Leertouwer, E.C., F.P. van Tulder,

B.J. Diephuis, M. Folkeringa,

M. van Gammeren-Zoetewij

(i.s.m. de Raad voor de recht-

spraak)

PrognoseModel Justitiële ketens

2006: onderdelen Civiel en Bestuur

– Beschrijving van het verbeter-

traject 2005/2006

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-11

Maas, G.C., E. Niemeijer

Gebruikers van gesubsidieerde

rechtsbijstand; kenmerken,

problemen en inkomenspositie

Den Haag, WODC, 2007,

Cahier 2007-10

Laan, A.M. van der, L. Vervoorn, N. van Nimwegen, F.L. Leeuw (red.)

Justitie en demografie: over ontgroening, vergrijzing en verkleuring – Veranderingen in bevolkingssamenstelling en de gevolgen voor Justitie

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-9

Erp, J.G. van, E. Niemeijer, M.J. ter Voert, R.F. Meijer (red.)
Geschilprocedures en rechtspraak in cijfers 2005

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-8

Knaap, L.M. van der, G. Weijters, S. Bogaerts
Criminogene problemen onder daders die in aanmerking komen voor gedragsinterventies

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-7

Reitsma, J., M. Tumewu, M. ter Voert

Mediation monitor 2007; tussenrapportage

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-6

Knaap, L.M. van der, L.E.W. Leenarts, L.T.J. Nijssen
Psychometrische kwaliteiten van de Recidive Inschattingsschalen (RISc); interbeoordelaarsbetrouwbaarheid, interne consistentie en congruente validiteit

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-5

Jennissen, R.P.W., M. Blom (i.s.m. het Centraal Bureau voor de Statistiek)

Allochtone en autochtone verdachten van verschillende delicttypen nader bekeken

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-4

Kulu Glasgow, I., F.L. Leeuw, E. Uiters, R.V. Bijl

Integratiebeleid rijksoverheid onderzocht; een synthese van resultaten uit evaluatie- en monitoringonderzoek 2003-2006

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-3

Neve, R.J.M., M.M.J. van Ooyen-Houben, J. Snippe, B. Bieleman
Samenspannen tegen XTC; eindevaluatie van de XTC-nota

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-2

Kromhout, M.H.C. (red.), A.S. van Rijn, E.M.Th. Beenakkers, I. Kulu-Glasgow

Eergerelateerd geweld in Groot-Brittannië, Duitsland en Turkije; een overzicht van informatie inzake aard, omvang en aanpak

Den Haag, WODC, 2007, Cahier 2007-1

Erp, J.G. van, m.m.v. A. Hendriks (eindred.)

Kwantitatieve ontwikkelingen rechtspraak 2000-2005; informatie behoeve van de Evaluatiecommissie Modernisering Rechterlijke Macht

Den Haag, WODC/CBS, 2006, Cahier 2006-10

WODC/CBS

Integratiekaart 2006

Den Haag, WODC/CBS, 2006,
Cahier 2006-8

Moolenaar, D.E.G.

Capaciteitsbehoefte justitiële ketens 2011; toelichting op de beleidsneutrale ramingen voor de veiligheidsketen

Den Haag, WODC, 2006,
Cahier 2006-7

Neve, R., L. Vervoorn, F. Leeuw, S. Bogaerts

First inventory of policy on counterterrorism; Germany, France, Italy, Spain, the United Kingdom and the United States – ‘research in progress’

Den Haag, WODC, 2006,
Cahier 2006-3a

Neve, R., L. Vervoorn, F. Leeuw, S. Bogaerts

Eerste inventarisatie van contraterrorismebeleid; Duitsland, Frankrijk, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten – ‘research in progress’

Den Haag, WODC, 2006,
Cahier 2006-3

Gestel, B. van, L.M. van der Knaap, A. Hendriks, m.m.v. C.H. de Kogel, M.H. Nagtegaal, S. Bogaerts

Toezicht buiten de muren; een systematische review van extramuraal toezicht op TBS-gestelden en vergelijkbare groepen in het buitenland

Den Haag, WODC, 2006,
Cahier 2006-2

Verwers, C., L.M. van der Knaap, L. Vervoorn

Internationale kindervervoering; onderzoek naar de uitvoering van het Haags Kinderontvoeringsverdrag vanuit Nederlands perspectief

Den Haag, WODC, 2006,
Cahier 2006-1

Memoranda

Leertouwer, E.C., M.A. Verhoeven

Toepasbaarheid van de PMJ-ramingsmethodiek op de Nederlandse Antillen

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-5

Laan, A.M. van der, M. Blom
WODC-Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit – Meting 2005; documentatie boek; steekproefverantwoording, veldwerk, enquête en vergelijking met eerdere metingen

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-4

Moolenaar, D.E.G., R. Choenni
TBS-gestelden 1996-2010; de feiten en de ramingen

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-3

Wartna, B.S.J., L.T.J. Nijssen
National studies on recidivism; an inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-2

Moolenaar, D.

Expenditure on crime in the Netherlands

Den Haag, WODC, Memorandum 2006-1

Fact sheets**Tumewu, M.**

Mediation Monitor 2008; tussenrapportage over mediations buiten doorverwijzingsvoorzieningen

Den Haag, WODC, Fact sheet 2008-5

Guiaux, M.

Mediation Monitor Rechtspraak; tussenrapportage 2008

Den Haag, WODC, Fact sheet 2008-4

Tumewu, M.

Mediation Monitor het Juridisch Loket; tussenrapportage 2008

Den Haag, WODC, Fact sheet 2008-3

Wartna, B.S.J., K.A. Beijersbergen, M. Blom, N. Tollenaar, G. Weijters, A.A.M. Essers, S.M. Alma, D.L. Alberda

Recidivebericht 1997-2004. Ontwikkelingen in de strafrechtelijke recidive van Nederlandse justitiabelen

Den Haag, WODC, Fact sheet 2008-2

Tollenaar, N., G.L.A.M.

Huijbregts, R.F. Meijer, J. van Dijk

Monitor Veelplegers; samenvatting van de resultaten

Den Haag, WODC, Fact sheet 2008-1

Beijersbergen, K.A.,**B.S.J. Wartna**

Recidive na discriminatie; een onderzoek naar de strafrechtelijke recidive onder daders van discriminatiedelicten

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-9

Weijters, G., B.S.J. Wartna

Voorspelling van het recidivegevaar van elektronisch gedetineerden

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-8

Beijersbergen, K.A.,**B.S.J. Wartna**

Recidivemeting Glen Mills; de uitstroomresultaten van de Glen Mills School in termen van strafrechtelijke recidive

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-7

Maas, G.C.

Costs and financing of legal assistance; key figures 2000-2006

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-6a

Maas, G.C.

Kosten en financiering van rechtsbijstand; kerncijfers 2000-2006

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-6

Maas, G.C.

Gebruikers van gesubsidieerde rechtsbijstand; inzichten in kenmerken, problemen en inkomenspositie

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-4

Blom, M., A.M. van der Laan

Monitor Jeugd terecht 2007

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-3

Kulu-Glasgow, I., F.L. Leeuw, R.V. Bijl

Integration policies for ethnic minorities; a synthesis of 16 recent evaluation studies in the Netherlands

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-2a

Kulu-Glasgow, I., F.L. Leeuw, R.V. Bijl

Integratiebeleid etnische minderheden; een synthese van 16 recente evaluatieonderzoeken

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-2

Laan, A. van der, M. Blom, S. Bogaerts

Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit: risico's en bescherming

Den Haag, WODC, Fact sheet 2007-1

Neve, R., S. Bogaerts

Onderzoek anti-terrorisme beleid

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-29

WODC/CBS

The Integration Monitor 2006

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-27a

WODC/CBS

Integratiekaart 2006

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-27

Kogel, K. de

Terbeschikkingstelling (TBS) en forensisch psychiatrische zorg

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-26

Kruissink, M.

Electronic detention

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-25a

Kruissink, M.

Elektronische detentie

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-25

Kleemans, E.R., C.M. Klein

Haarhuis, F.L. Leeuw, M.M.J. van Ooyen-Houben

Lessons from (evaluation) research into law enforcement

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-24a

Kleemans, E.R., C.M. Klein

Haarhuis, F.L. Leeuw, M.M.J. van Ooyen-Houben

Lessen uit (evaluatie)onderzoek naar rechtshandhaving

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-24

Knaap, L. van der, S. Bogaerts

Violence defied research synthesis

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-23a

Knaap, L. van der, S. Bogaerts

Research synthese Geweld verslagen

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet 2006-23

Smit, P.

*The European Sourcebook of
Crime and Criminal Justice
Statistics 2006, third edition*

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-22a

Smit, P.

*Het European Sourcebook of Crime
and Criminal Justice Statistics
2006, derde editie*

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-22

Ooyen-Houben, M.M.J.,**R.F. Meijer**

*National Drug Monitor; drug-
related crime 1999-2004*

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-20a

Ooyen-Houben, M.M.J.,**R.F. Meijer**

*Nationale Drug Monitor;
drugswetcriminaliteit 1999-2004*

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-20

Boom, A. ten

Recent victim research

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-19a

Boom, A. ten

Recent slachtofferonderzoek

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-19

Kleemans, E., H. van de Bunt

Organised Crime Monitor

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-18a

Kleemans, E.

*Monitor Georganiseerde
Criminaliteit*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-18

**TNS Nipo, adapted by F. Willem-
sen (WODC)**

*Business Crime Monitor 2004-2005
(MCB)*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-16a

TNS-Nipo, bewerkt door**F. Willemsen (WODC)**

*Monitor Criminaliteit Bedrijfs-
leven 2004-2005 (MCB)*

Den Haag, WODC/CBS, Fact sheet
2006-16

Tollenaar, N., S. el Harbachi,**R.F. Meijer, G.L.A.M. Huijbregts,****M. Blom**

*Monitor veelplegers; samenvatting
van de resultaten*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-12

Wartna, B.S.J., L.T.J. Nijssen

*National studies on recidivism; an
inventory of large-scale recidivism
research in 33 European countries*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-11

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar

*Voorwaardelijk voor onvoorwaar-
delijk; substitutie van onvoor-
waardelijke vrijheidsstraffen bij
gering recidivegevaar; een raming
van de te besparen gevangenis-
capaciteit*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-10

Wartna, B.S.J., S. Kalidien,**A.A.M. Essers**

*Replicatie recidivemeting JJI Den
Eng; de uitkomsten van de Socio-
GroepsStrategie in termen van
strafrechtelijke recidive*

Den Haag, WODC/CBS,
Fact sheet 2006-9

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi, A.A.M. Essers

Strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden; welk percentage wordt na beëindiging van de maatregel opnieuw vervolgd voor een ernstig delict?

Den Haag, WODC, Fact sheet 2006-8

Wartna, B.S.J., S.N. Kalidien, N. Tollenaar, A.A.M. Essers

Strafrechtelijke recidive van jongeren uit justitiële jeugd-inrichtingen; uitstroomperiode 1997-2003

Den Haag, WODC, Fact sheet 2006-7

Wartna, B.S.J., S.N. Kalidien, N. Tollenaar, A.A.M. Essers

Strafrechtelijke recidive van ex-gedetineerden; uitstroomperiode 1996-2003

Den Haag, WODC, Fact sheet 2006-6

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar

Recidive 1997-2003; ontwikkelingen in het niveau van de strafrechtelijke recidive van jeugdige en volwassen daders

Den Haag, WODC, Fact sheet 2006-5

Reeks *Derde evaluatie van de Algemene wet bestuursrecht 2006*

Schueler, B.J., J.K. Drewes, F.T. Groenewegen, W.G.A. Hazewindus, A.P. Klap, V.M.Y. 't Lam, B.K. Olivier, E.M. Vogelesang-Stoute

Definitieve geschilbeslechting door de bestuursrechter
2007

Barkhuysen, T., L.J.A. Damen, K.J. de Graaf, A.T. Marseille, W. den Ouden, Y.E. Schuurmans, A. Tollenaar

Feitenvaststelling in beroep
2007

Winter, H.B., A. Middelkamp, M. Herweijer

Klagen bij bestuursorganen; evaluatieonderzoek naar de klachtbehandeling door bestuursorganen
2007

Laemers, M.T.A.B., L.E. de Groot-van Leeuwen, R. Fredriks

Awb-procedures vanuit het gezichtspunt van de burger; stand van zaken in theorie en eerder onderzoek
2007

Widdershoven, R.J.G.M., M.J.M. Verhoeven, S. Prechal, A.P.W. Duijkersloot, J.W. van de Gronden, B. Hessel, R. Ortlep

De Europese agenda van de Awb
2007

**Commissie Evaluatie Awb III,
Ilsink, J.W. (voorz.)**

Toepassing en effecten van de

Algemene wet bestuursrecht

2002-2006

2007

Themanummers *Justitiële verkenningen*

De komende themanummers zijn gewijd aan:

Jv 1, februari: Nodale bestuurlijkheid

Jv 2, april: De Inrichting Stelselmatige Daders

Nadere informatie bij de redactie.